

A Kárpát-medencei terület- és településfejlesztési jógyakorlatok feltérképezése

Háttérelmzés a Kárpát-medence területi folyamatairól, területi kihívásairól és jó gyakorlatok bemutatása esettanulmány keretében

Megvalósult a Magyar Kormány Támogatásával

Tartalomjegyzék

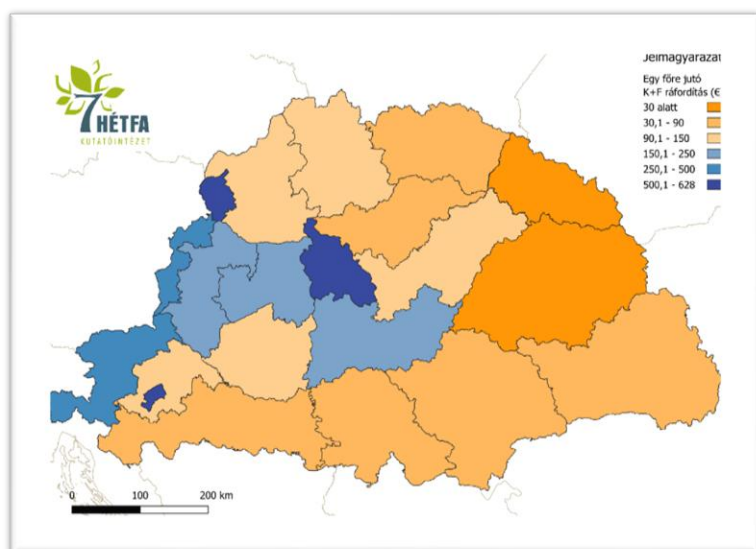
Vezetői összefoglaló.....	3
1. Az elemzés célja, háttere	10
2. A területfejlesztés és területi tervezés gyakorlatának főbb jellemzői a Kárpát medence országaiban	13
3. A Kárpát-medencében az elmúlt másfél évtizedben végbement területi folyamatok áttekintése	22
3.1. <i>A gazdasági térszerkezet jellemzői.....</i>	22
3.1.1. A gazdasági teljesítmény főbb mérőszámainak alakulása.....	22
3.1.2. A vállalkozásszerkezet főbb jellemzői	27
3.2. <i>A társadalmi térszerkezet és a lakosság életminőségének alakulása</i>	33
3.2.1. Demográfiai viszonyok, mobilitás.....	33
3.2.2. Foglalkoztatás és jövedelmi helyzet.....	39
3.2.3. Képzettség.....	43
3.3. <i>A településhálózat, valamint a települési és térségi infrastruktúra fejlődése</i>	47
3.3.1. Településhálózat	47
3.3.2. Közlekedési hálózat, elérhetőségi viszonyok.....	48
3.3.3. Kommunális infrastruktúra és lakhatási feltételek.....	51
3.3.4. Energiaellátás	60
3.3.5. Települési és térségi humán szolgáltatások	64
3.4. <i>A környezetminőség és a tájhasználat sajátosságai</i>	69
3.4.1. Klímasérülékenység, klímareziliencia	69
3.4.2. Természetvédelem, tájhasználat.....	73
4. Jó gyakorlatok bemutatása esettanulmány keretében: Szőgyéni turizmusfejlesztés	79
Mellékletek	87
Ábrajegyzék	88

Vezetői összefoglaló

A Kárpát-medence területi folyamatairól háttérelmézés célja bemutatni a külhoni magyarság közösségeit érő kihívásokat és az azokra adható lehetséges válaszokat befolyásoló, a Kárpát-medencében az elmúlt másfél évtizedben végbement területi folyamatokat, a térszerkezet legfontosabb társadalmi-gazdasági változásait, a településhálózat, térségi és települési infrastruktúra jellemzőit, a környezeti állapotot és a tájhasználatot.

A gazdaság értéktermelő-képességének területi különbségeit vizsgálva a magyarok lakta Kárpát-medencei térségben két fő jellemző azonosítható: egyrészt, hogy a térségben található fővárosok – Pozsony, Budapest és Zágráb – kiemelkedő gazdasági-foglalkoztatási szerepe a gazdasági térszerkezet legmarkánsabb eleme, másrészt az egyes érintett nemzetgazdaságok makrogazdasági helyzete, valamint a nyugati piacokhoz való közelség tükröződik. Ez utóbbi két fő befolyásoló tényező mellett az utóbbi évtizedben a bruttó hazai termék előállításban érzékelhető felzárkózást mutatnak a felvidéki és erdélyi nagyobb városok térségei (Kassa, Kolozsvár, Temesvár, Brassó), amelyek az EU statisztikai módszertana alapján is azonosított nagyvárosi térségeket (metropolitan regions) képeznek. Ezzel szemben a térségben az EU27 átlaghoz viszonyítottan és abszolút értelemben is messze a leggyengébb gazdasági teljesítménnyel az anyaországbeli Nógrád vármegye, valamint Szerbia mellett a Horvátország északi területén található Panonska Hrvatska régióbeli megyék rendelkeznek. A fejlődés dinamikáját a PPS (vásárlóerő egység) alapon mért GDP egy főre vetített összegének EU27 átlaghoz mért arányát tekintve ugyanakkor jól látható a vezető helyen álló fővárosi térségek közül Pozsony relatív gazdasági teljesítményének, súlyának visszaesése, valamint kisebb léptékű súlyvesztés mutatható ki az

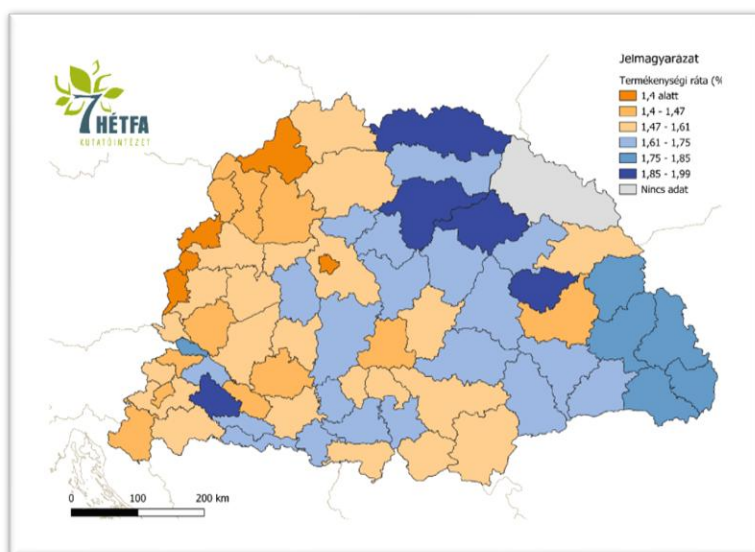
anyaországbeli vármegyék közül legjobban teljesítő Fejér és Győr-Moson-Sopron esetében is. Ezzel szemben Kolozs és Temes megyék dinamikus fejlődést mutatva jelentős arányban növelni tudták pozíciójukat.

Innováció terén a három fővárosi régió (Budapest, Pozsony és Zágráb) kiugró értékei mellett Kelet-Szlovénia, Burgenland és a

Nyugat-, valamint a Közép-dunántúli régiók mutatnak érzékelhető felzárkózást, míg a Dél-Dunántúl,

valamint az alföldi régiók Románia nyugati régiójához képest mérsékelt fejlettséggel jellemezhetőek. GDP arányosan nézve, szintén a fővárosi régiók versenyelőnye emelhető ki, azonban láthatóvá válik Burgenland K+F+I szempontjából periférikus helyzete Ausztrián belül. A vizsgált időszak alatt jelentősebb növekedés a GDP arányos K+F ráfordításokban Közép-Magyarországon, Nyugat-Dunántúlon és Nyugat-Szlovákiában volt kimutatható.

A vállalkozássűrűség, azaz az ezer lakosra jutó vállalkozások száma szintén a szlovák és a magyar megyékben mutat kiugró értékeket, a fővárosi régiók mellett Zsolna, Nyitra és Nagyszombat térségekben haladja meg a 100 db-ot. Ezzel szemben Horvátország összes érintett megyéjében, valamint az erdélyi megyék többségében a vállalkozássűrűség nem éri el az 50 db-ot sem. Magyarországon egyedül Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében mérhető ilyen alacsony érték. A térség minden megyéjében meghatározó arányú, 80% feletti az 1-9 fős vállalkozások aránya. A mikro- és kisvállalkozások legmeghatározóbb szereppel jellemzően a kevésbé fejlettnak mondható térségekben bírnak, így a legmagasabb, 90% feletti az arányuk Kelet-Szlovákia, Észak-Kelet Magyarország és Észak-észak-kelet Erdély megyéiben. Ezzel szemben a nagyobb méretű, 10 fős és afeletti vállalkozások aránya különösen Burgenlandban, Horvátország jelentős részén, valamint a három fővárosi térség mellett a gazdaságilag fejlettebb magyar vármegyékben (Fejér, Komárom-Esztergom) magasabb. Az éves nettó árbevétel a vállalkozások számának arányában vizsgálva, Ausztria vezető pozíciója kiugró, míg Romániát és Magyarországot megelőzi Szlovénia és Horvátország, ahol a vállalkozások pénzügyi termelékenysége jobbnak mondható. Foglalkoztatást tekintve a fővárosok térségében, valamint a Budapest tágabb agglomerációját képező Közép-Magyarországon a terciér szektor szerepe jóval meghatározóbb az iparnál, míg az ipar foglalkoztatásban betöltött szerepe a klasszikus ipari térségek esetében, így különösen Közép-, valamint Nyugat-Dunántúl, Észak-Magyarország, továbbá Észak-Horvátország,

Nyugat-Szlovákia és Erdély Dél-keleti térségében (a román Centru régió területén) kimagasló.

A Kárpát-medence országai népességének változásáról általánosságban elmondható, hogy a régióban csökkenő népességi trendek figyelhetők meg, kivéve Ausztriát és Szlovéniát. Ukrajna és Szlovákia rendelkezik a legalacsonyabb átlag életkorral,

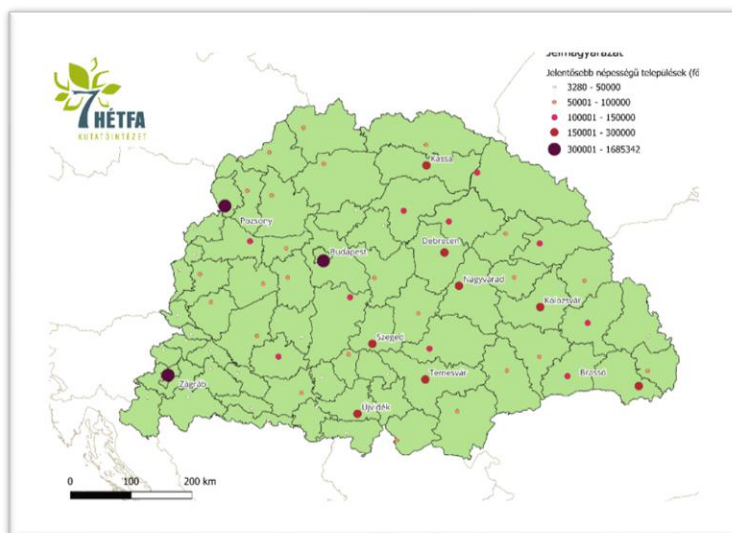
míg Szlovéniában és Horvátországban jellemzőek a legmagasabb értékek. A 65 év felettek aránya

folyamatosan növekszik az aktív korú népességhez képest, ami az elöregedő társadalmak jellemzője Európában. Egyedül Ausztriában alacsonyabb ez az arány, ami részben a pozitív bevándorlási egyenleggel magyarázható. A termékenységi ráta Romániában magasabb, mint a többi vizsgált országban, ami részben az ország vidéki területeinek tradicionálisabb családmódeljeivel magyarázható. Ezzel szemben az osztrák és szlovén területek termékenységi rátái alacsonyabbak, 1,4 körüli értéket mutatva, ami részben a magas megélhetési költségekkel, a későbbi életkorban történő családalapítással és a nők munkaerőpiacon való hosszabb részvételével magyarázható. Kimutatható, hogy az osztrák és szlovén területek esetében a nők átlagosan később vállalnak gyermeket. Magyarországon és Szlovákiában a nők medián életkora a szüléskor valamivel alacsonyabb.

A foglalkoztatás mértéke számottevő változásokon ment keresztül 2014 és 2023 között, amely nagyrészt a gazdasági környezet, a munkaerőpiac átalakulása és a demográfiai folyamatok hatására következett be. Míg Magyarországon markáns növekedés jellemző (különösen Budapest és vonzáskörzete mutat dinamikus munkaerőpiaci fejlődést), addig Romániában és Horvátországban alacsonyabb foglalkoztatottsági arányok és jelentős területi különbségek jellemzőek, dinamikáját tekintve Romániában markáns csökkenés is tapasztalható. Szlovákia és Szlovénia régióiban is jellemző, hogy bár az országos szintű foglalkoztatás növekedett, a regionális különbségek továbbra is fennmaradtak. Az eltérő munkaerőpiaci dinamika az oktatási szint, az ipari jelenlét és az infrastrukturális fejlettség közötti különbségeket tükrözi. A munkanélküliségi ráta a régió országaiban változó mértékben, de csökkent az elmúlt évek során. Míg Horvátország és Szlovákia esetében a vizsgált időszak alatt jelentős ingadozás tapasztalható, addig Magyarországon a munkanélküliségi ráta folyamatosan csökkenő tendenciát mutatott. Ez utóbbi arra utalhat, hogy Magyarországon a munkaerőpiaci kínálat szűkülhetett, ami kihívást jelenthet a gazdaság további növekedésében, különösen a képzett munkaerő hiánya esetén.

A kevesebb, mint általános és a legfeljebb általános és alsó középfokú végzettséggel rendelkezők (ISCED 2011 0-2 szint) aránya a 15-64 éves korosztályon belül csökkenő tendenciát mutat a Kárpát-medence legtöbb országában. Ez a trend a felsőfokú oktatásba való átmenet növekedését és az általános képzettségi szint növekedését tükrözi a régióban. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők (ISCED 2011 5-8 szint) aránya Szlovéniában és Ausztriában a legmagasabb, míg Románia és Szerbia esetében a legalacsonyabb. Az élethosszig tartó tanulás jegyében a felnőtt aktív korosztály (25-64 éves) körében az oktatásban és képzésben való részvétel aránya jelentősen nőtt a Kárpát-medence országaiban 2011 és 2023 között. Különösen figyelemre méltó az osztrák adatok növekedése.

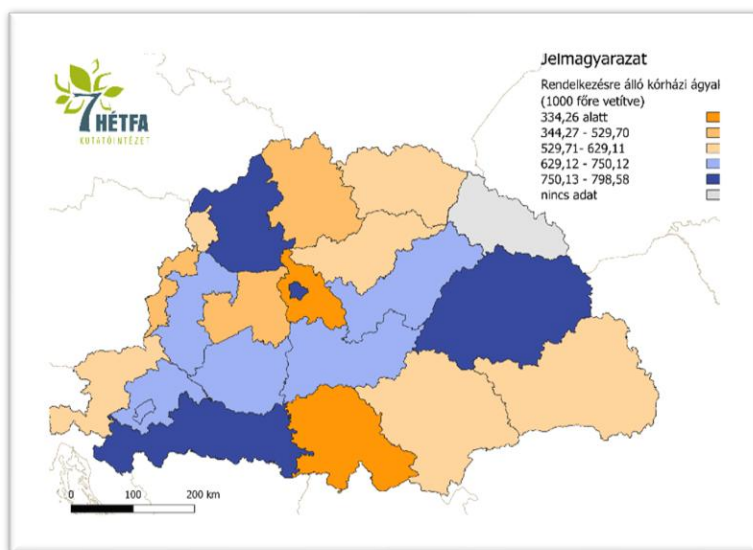
A Kárpát-medence térségének településhálózata a több, mint száz éve kialakult helyzethez igazodva nagy mértékben stabilnak mondható. A centrumtérségek erősödésével és a periférikus térségek leszakadásával azonban a városhálózat egyes elemeinek funkciója, szerepe erősödött, míg a jellemzően rurális, vidéki térségek kis- és középvárosainak pozíciója

általában gyengült. A nagyvárosi térségek globális szintű felértékelődése, az EU-integráció, illetve a külföldi működőtőke-beruházások bázisán az anyaország határain túli nagyvárosok (Kassa, Kolozsvár, Temesvár, Brassó) erősödnek, jellemzően elérve a legfejlettebb vidéki magyarországi nagyvárosi térségek gazdasági értéktermelő képességét. Az egész térségben jellemző folyamat, hogy a fővárosok mellett a nagyobb városok környékén is megerősödtek a szuburbanizációs trendek, míg nagyvárosoktól távol eső aprófalvas térségekre a népességvesztés jellemző. A közúti közlekedési rendszer gerincét alkotó, a térségi centrumok elérhetőségét biztosító gyorsforgalmi úthálózat sűrűsége a Kárpát-medence térségét tekintve a térség nyugati felében szignifikánsan magasabb, mint a keleti, vagy akár az északi régiókban. A fejlődés dinamikáját vizsgálva ugyanakkor megállapítható, hogy az utóbbi években jelentősebb arányú növekedés elsősorban az alacsony gyorsforgalmi útsűrűséggel rendelkező térségekben (így Dél-Erdélyben, a Felvidéken, valamint a Délvidék horvátországi területén) mutatható ki. A három főváros és agglomerációs térségei mellett legnagyobb vasúthálózat sűrűséggel az anyaország K-Ny-i tengely térsége (Észak-Alföld, Közép és Nyugat Dunántúl), valamint a Felvidék nyugati, a gazdaságilag fejlettebb Bécs-Pozsony tengelyhez közelebb eső térsége rendelkeznek. A villamosított vasúti vonalak aránya a Kárpát—medence térségében a három fővárosi régió mellett a Nyugat-Dunántúlon mondható kiemelkedőnek.

A lakosság életminősége szempontjából meghatározó kommunális infrastruktúra hálózatok közül a vezetékes ivóvízzel ellátott lakosság aránya a Kárpát-medence térségét vizsgálva több évtizedes távlatban Magyarországon messze a legmagasabb arányú, megközelíti a 100%-ot. Romániában és Szerbiában lényegesen kedvezőtlenebb arányok jellemzőek, azonban a növekedés dinamikája ezen két kiugróan magas, jelentős léptékű felzárkózást mutatva. A Kárpát-medence országai közül messze Ausztriában a legkedvezőbb a szennyvízkezelés helyzete, a szennyvízcsatorna hálózatra kapcsolt lakosság aránya mára elérte a 95%-ot, azaz a közműolló záródása maximális mértékűnek mondható. A

legkedvezőtlenebb értékek Horvátországban és Romániában mutathatók ki, ugyanakkor Romániában a vezetékes ivóvízellátás rendszerének dinamikus kiépülésével párhuzamosan a szennyvízcsatornázás helyzete is javult. A hulladéklerakás és a hulladékhasznosítás létesítményeinek számát párhuzamosan vizsgálva megállapítható, hogy a Kárpát-medence térségén belül elsősorban Erdélyben vannak jelentős elmaradások, míg a Felvidéken a hulladékgazdálkodás mindkét létesítménytípusa nagy számban előfordul. A tradicionálisan jobb anyagi helyzetben levő Ausztriában a vizsgált időszakban folyamatosan a legmagasabb mennyiségű hulladék keletkezett egy főre vetítve, míg a legkisebb mennyiségek Romániában mérhetőek. Ez utóbbi azonban részben a hulladékgazdálkodási rendszer fejletlenségének tudható be. Az újrahasznosított kommunális hulladék aránya messze Romániában és Szerbiában a legalacsonyabb, míg a legkedvezőbb helyzet Ausztriában és Szlovéniában tapasztalható. Kimutatható továbbá, hogy Magyarországon a 2010-es évek végétől az újra hasznosító kapacitások nem tudták lekövetni a keletkezett kommunális hulladék mennyiségének nagy léptékű növekedését.

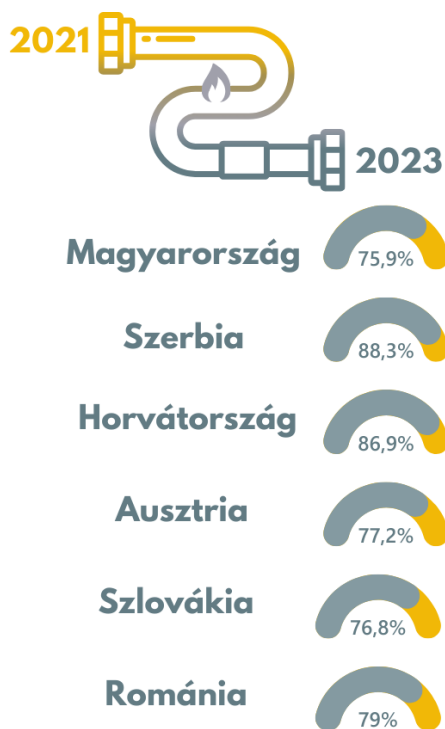
Az internet hozzáférés a nagyobb városokban és azok vonzáskörzetében lényegesen kedvezőbb. Ellenben a vidéki, periférikus régiókban a lefedettség alacsonyabb, ami jelentős különbségeket eredményez a digitális elérésben. A lakhatási körülmények minőségének egyik alapvető mutatója azok komfort fokozata, a hiányos lakáskomfort különösen jelentős szociális és egészségügyi problémákat tükröz. A Kárpát-medence nyugati térségében tapasztalható a fürdőszoba vagy zuhanyzó nélküli lakások legalacsonyabb aránya, míg ez a lakáskomfort mutató egyedül Romániában mutat kiugróan kedvezőtlen értékeket, azonban az utóbbi évtizedet vizsgálva a javulás dinamikája itt a leglátványosabb.

Az emberi erőforrásokhoz kapcsolódó szolgáltatások, mint az egészségügyi ellátás, az oktatás és szociális ellátás meghatározó szerepet játszanak a régiók fejlettségében és jólétében. A rendelkezésre álló kórházi ágyak számát lakosságarányosan tekintve Ausztriában a legkedvezőbb a helyzet, míg Szlovéniában tapasztalhatóak a legalacsonyabb

értékek. Magyarország és Románia közepes értékeket mutatnak, de Romániában folyamatos növekedés figyelhető meg. A százezer lakosra jutó kórházi foglalkoztatottak számát tekintve Ausztriában kimagaslóan jó helyzet tapasztalható, míg a 2020-as évek elején Magyarország mutatja a legkedvezőtlenebb pozíciót (az addig sereghajtó Románia dinamikus növekedést mutat).

Magyarország és Ausztria jelentős számú felsőoktatásba beiratkozott hallgatóval rendelkezik, ami a jól működő felsőoktatási rendszert és a tudásalapú gazdaság fejlesztésére irányuló törekvéseket mutatja. Románia esetében a beiratkozási arányok viszonylag alacsonyak, különösen a vidéki területeken, ami az egyetemi infrastruktúra és a felsőfokú oktatás hozzáférhetőségének korlátozott mivoltára utal.

Az energiatermelés és energiaellátás a nemzetgazdaság stratégiai területe, emellett az energiaellátás minősége és biztonsága a lakosság életminőségének is meghatározó eleme. A Kárpát-medence térségében, különösen Ausztriában, Szlovákiában és Magyarországon az egyik legfontosabb fűtési mód a gázfűtés. Az egy lakosra jutó energetikai célú gázfogyasztás e három országban jellemzően több, mint a kétszerese, mint a térség többi országában. A vizsgált időszakban a 2022-es orosz-ukrán háborús konfliktus kitörését és az ahhoz társult energiapiaci válságot követően az egy lakosra jutó energetikai célú gázfogyasztásban mindenhol szignifikáns mértékű fogyasztás csökkenés következett be. A Kárpát-medence országaiban a háztartások villamosenergia felhasználására jellemző, hogy a gazdaságilag legfejlettebb

Ausztria mellett Szerbiában, illetve Horvátországban és Szlovéniában a legmagasabb a fogyasztás, míg Romániában és Szlovákiában a legalacsonyabb a mutató értéke. Dinamikáját tekintve Ukrajna és Szerbia kivételével mindenhol enyhe növekedés figyelhető meg egészen 2021-ig, majd 2022-ben a gázfogyasztáshoz hasonlóan e téren is visszaesés tapasztalható. A megújuló energiaforrásból származó energia aránya az energiamixben a Kárpát-medence országainak többségénél lassú emelkedést mutat. Ez alól Románia jelent kivételt, ahol a 2010-es évek eleji dinamikus növekedést stagnálás, illetve enyhe visszaesés váltotta fel. Legkedvezőbb helyzet a megújuló energiaforrások kutatása és felhasználása terén a nagy hagyományokkal rendelkező Ausztriában, valamint Horvátországban tapasztalható (mindkét országban jóval az EU27 tagállami átlagát meghaladó a részarány).

A klímaváltozás elleni küzdelemmel összefüggő mutatókat vizsgálva megállapítható, hogy a legnagyobb üvegházhatású gáz (ÜHG) kibocsátónak egy évtizeddel ezelőtt a térség országai közül még Románia számított, ám az utóbbi években csökkenő trend figyelhető meg, amelynek eredményeképpen 2022-ben már a gazdaságilag legfejlettebb Ausztria számított a legnagyobb ÜHG kibocsátó országnak. Mindez jól rávilágít a gazdasági növekedés és a klímavédelmi célok teljesítése között húzóó ellentmondásokra. A légszennyezettséget tekintve porszennyezettség alapján Horvátország levegőminősége a legrosszabb, Ausztriáé pedig a legjobb.

A természeti erőforrás felhasználás hatékonysága a hazai/belföldi anyagfelhasználás (DMC) mutató alapján elmondható, hogy bár az Európai Unió erőforráshatékonysága növekszik, a Kárpát-medence országai ebből a szempontból vegyes képet mutatnak és – Ausztria kivételével – nem mutatható ki egyértelmű javuló trend. Az egyik legfontosabb természeti erőforrás, a víz felhasználásának hatékonyságára, illetve fenntarthatóságának mérésére szolgáló EUROSTAT Water Exploitation Index (WEI+) értéke a vizsgált országok közül Romániában a legmagasabb, az utóbbi évtizedben több vízhiányos éve is volt az országnak.

A térség terület- és tájhasználatára jellemző, hogy a Kárpát-medence leginkább agrárjellegű régiói Magyarország területén találhatóak. Az Észak-Alföld és Dél-Alföld területének több mint 70%-a mezőgazdasági hasznosítású. Ezen felül még a romániai Északnyugat (Nord-Vest) régióban, az ausztriai Burgenlandban jellemzőek magas értékek. Ezzel szemben az erdősültség Vzhodna Slovenija (Kelet-Szlovénia) 59,9%, valamint Stredné Slovensko (Közép-Szlovákia) régiókban a legnagyobb arányú. A legkevésbé erdősült régiók pedig (Budapestet nem számítva) Észak-Alföld és Dél-Alföld, itt az erdők aránya a 15%-ot sem teszi ki az összes területen belül. Az öntözhető terület nagysága alapján kiemelkedik a pozsonyi, illetve burgenlandi régió, míg a Kárpát-medence Romániában található régióiban kifejezetten alacsony az öntözhető területek aránya.

Azon területek aránya, ahol jelentős környezeti terheléssel járó tevékenység zajlik, kiugróan magas Budapesten, emellett Pest vármegye, illetve a Pozsonyi régió rendelkeznek a legnagyobb értékkel. A védett területek aránya az ország teljes területéhez képest a Kárpát-medence minden országában 20% fölötti. A legmagasabb arányokkal Szlovénia, Horvátország, illetve Szlovákia rendelkezik.

A vezetői összefoglalóban szemléltetésként megjelenített térképek nagyobb méretben forrásmegjelöléssel megtalálhatóak a háttérelmezés törzsanyag releváns fejezeteiben.

1. Az elemzés célja, háttere

Az elemzés célja bemutatni a külhoni magyarság közösségeit érő kihívásokat és az azokra adható lehetséges válaszokat befolyásoló, a Kárpát-medencében az elmúlt másfél évtizedben végbement területi folyamatokat, a térszerkezet legfontosabb társadalmi-gazdasági változásait, a településhálózat, térségi és települési infrastruktúra jellemzőit, a környezeti állapotot és a tájhasználatot. A háttérelmzés az elérhető legfrissebb adatokra támaszkodva, a megértést segítő térképekkel és ábrákkal kiegészítve készül el. Az elemzés részét képezi a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. által nyújtott támogatásból megvalósuló, a Kárpát-medencei település- és területfejlesztési jó gyakorlatok feltérképezését célzó projektnek, amelynek keretében a jelen háttérelmzés tanulságaira támaszkodva kerül kiválasztásra négy külhoni, magyarok lakta település, ahol esettanulmányi módszerrel feltérképezésre kerülnek a településeket érő kihívások és az azokra adott egyedi válaszok.

A háttérelmzés bevezető részében dokumentumelemzés módszer alkalmazásával a Kárpát-medence érintett országai területfejlesztési és területi tervezési rendszerének, mint a területi folyamatokat befolyásoló szakpolitikai keretrendszer áttekintő jellegű leírását tartalmazza.

Ezt követően a társadalmi-gazdasági és az életminőséget meghatározó négy átfogó tématerület köré fókuszáltan kerül sor a statisztikai adatokon alapuló, közérthetőségre és alapvetően vizualizációra törekvő, a jellemző területi folyamatokat érzékeltető áttekintő elemzésre. Az elemzés négy fő fókuszterülete:

- A gazdasági térszerkezet jellemzői;
- A társadalmi térszerkezet és a lakosság életminőségének alakulása;
- A településhálózat, valamint a települési és térségi infrastruktúra fejlődése;
- A környezetminőség és a tájhasználat sajátosságai.

Az elemzés célterülete a meghatározó, ill. történelmileg magyarlakta területekkel rendelkező, a Kárpát-medence térségében területileg érintett országok, így:

- Magyarország;
- Ausztria;
- Szlovénia;
- Horvátország;
- Szerbia;
- Románia;

- Ukrajna;
- Szlovákia.

Az elemzés területi szintjét, mélységét tekintve a rendelkezésre álló statisztikai adatok függvényében az egyes mutatók vizsgálatánál törekedtünk arra, hogy a lehető legrészletesebb kép bemutatása érdekében lehetőleg NUTS III (megye), vagy NUTS II (statisztikai régió) szinten történjen az elemzés. Bizonyos vizsgálati dimenziók, mutatók esetében azonban csak országos területi bontású adatok állnak rendelkezésre, de az adott tématerület a főbb jellemzők megragadásával nagy közelítésben e területi szinten át láttatva is bemutatatható. Korlátozó tényezőként e helyen is szükséges megemlíteni, hogy az érintett országok közül Szerbia és különösen Ukrajna esetében viszonylag kevés az elérhető adat. Szerbiára vonatkozóan nemzeti szintű adatok állnak főként rendelkezésre. Ukrajna esetében – különösen a 2022 évtől kezdődően – még országos szintű adatok sem, továbbá a szolgáltatott statisztikai adatok megbízhatósága is jelentős kockázatokat rejt magában, így az elemzés során azok térségi összehasonlításra, következtetések levonására kevésbé alkalmasak.

A fenti logika mentén a Kárpát-medence országainak az elemzésbe bevont NUTS III: szintű területeit (megyéit) az alábbi lista foglalja össze (a felsorolásban az egyes országoknál az érintett régiók mögött zárójelben az érintett megyékkel, a történelmi magyar névvel rendelkező megyék magyar elnevezését használva, míg a történelmi magyar elnevezéssel jellemzően nem rendelkező régiók esetében az adott nemzet nyelvén való elnevezést és dőlt betűvel szedve annak magyar nyelvű megfelelőjét használva):

- Magyarország teljes területe (7 régió, 19 vármegye + Budapest);
- Ausztria: Burgenland (Észak-Burgenland, Közép-Burgenland, Dél-Burgenland);
- Szlovénia: Vzhodna Slovenija -*Kelet-Szlovénia* (Mura-mente);
- Horvátország: Panonska Hrvatska - *Pannon-Horvátország* (Belovár-Bilogora, Verőce-Drávamente, Pozsega-Szlavónia, Bród-Szávamente, Eszék-Baranya, Vukovár-Szerém, Károlyváros, Sziszek-Monoszló), Sjeverna Hrvatska - *Észak-Horvátország* (Muraköz, Varasd, Kapronca-Kőrös, Krapina-Zagorje, Zágráb);
- Szerbia: Region Vojvodine - *Vajdasági régió* (Nyugat-Bácska, Dél-Bánság, Dél-Bácska, Észak-Bánát, Észak-Bácska, Közép-Bánság, Szerémség);
- Románia: Vest - *Nyugat* (Arad, Krassó-Szörény, Hunyad, Temes), Nord-Vest - *Északnyugat* (Bihar, Beszterce-Naszód, Kolozs, Máramaros, Szatmár, Szilágy), Centru - *Közép* (Fehér, Brassó, Kovászna, Hargita, Maros, Szeben);
- Ukrajna: Kárpátalja;

- Szlovákia: Východné Slovensko - *Kelet-Szlovákia* (Eperjes, Kassa), Stredné Slovensko - *Közép-Szlovákia* (Zsolna, Besztercebánya), Západné Slovensko - *Nyugat-Szlovákia* (Nagyszombat, Trenčín, Nyitra), Bratislavský kraj - *Pozsonyi régió* (Pozsony).

2. A területfejlesztés és területi tervezés gyakorlatának főbb jellemzői a Kárpát medence országaiban

A Kárpát-medence térségére jellemző területi mintázatok és területi folyamatok megismerését és megértését elősegítendő röviden áttekintésre kerülnek a térséget alkotó országok jellemző területi beosztása, szintjei, a területfejlesztés intézményrendszeri sajátosságai, valamint a fejlesztéspolitika stratégiai keretei, területfejlesztési tervdokumentumaik rendszerének jellemzői.

AUSZTRIA

Az osztrák szövetségi köztársaságot kilenc szövetségi tartományból alkotja. Ezek a tartományok megfeleltethetők a NUTS 2 szintnek. Az ország közigazgatási struktúrája további szinteken is tagolt: 94 járás található, ebből 15 városi járás (Statutarstädte), míg 79 vidéki járás (Landbezirke). A közigazgatási rendszer alsó szintjét 2093 önkormányzat alkotja, melyek a helyi ügyekben önálló döntéshozatali jogkörrel rendelkeznek. Ezek felelnek meg a LAU szintnek.

Az osztrák területfejlesztési politika intézményrendszere több szinten szerveződik. A központi szereplők között található a szövetségi kormány (Bundesregierung), a tartományok (Bundesländer), valamint a helyi önkormányzatok (Gemeinden). Az együttműködés és információcsere egyik központi intézménye a Szövetségi Mezőgazdasági, Erdészeti, Régiók és Vízgazdálkodási Minisztérium (Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Regionen und Wasserwirtschaft, BML), amely összehangolja a különböző szintek közötti döntéselőkészítést. A minisztérium fontos feladata, hogy képviselje Ausztriát az Európai Unió és más nemzetközi szervezetek felé, valamint biztosítsa a helyi szintek bevonását a területfejlesztési döntéshozatalba. Az országos területfejlesztési folyamatokban kiemelkedő szerepet tölt be az Osztrák Területi Tervezési Konferencia (Österreichische Raumordnungskonferenz, ÖROK), amely a szövetségi kormány, a tartományok és az önkormányzatok közös szervezete. Az ÖROK feladata a nemzeti szintű területi fejlesztés koordinálása, valamint a területfejlesztési stratégiák kidolgozása.

Az osztrák területfejlesztési politika alapvetően decentralizált, de országos szinten is létezik egy átfogó stratégiai keret. Az ÖROK egyik fő feladata az osztrák területi fejlesztési koncepciók kidolgozása és felülvizsgálata. A jelenleg érvényben lévő dokumentum az ÖREK 2030 (Österreichisches

Raumentwicklungskonzept), amely 2021-ben lépett hatályba, és a 2011-2020 közötti időszakot lezáró fejlesztési ciklust váltotta fel. Az ÖREK 2030 átfogó stratégiát nyújt Ausztria területi fejlődésére, de az ország fejlesztési politikája nem illeszkedik közvetlenül az EU hétéves tervezési ciklusaihoz. A regionális fejlesztések pénzügyi hátterét nagyrészt az Európai Unió kohéziós politikája biztosítja, amelynek keretében a 2021-2027 közötti időszakban 1,3 milliárd euró érkezik az EU strukturális alapjaiból. Ezt további 1,8 milliárd euró egészíti ki nemzeti társfinanszírozásból. Az egyes fejlesztések finanszírozásáért szövetségi és tartományi szintű ügynökségek felelnek, amelyek szerepe kiterjed a pályázati tanácsadásra és az adminisztratív feladatok ellátására is.

Ausztria területfejlesztési politikájának egyik legnagyobb kihívása a különböző régiók közötti egyenlőtlenségek csökkentése, különösen a vidék és a városi térségek fejlettsége között. Az ország földrajzi elhelyezkedése miatt különösen fontos szerepet kapnak a határon átnyúló együttműködések, amelyek révén erősödhet az integráció a szomszédos országokkal. A területfejlesztési célkitűzések között hangsúlyos a fenntartható fejlődés és a klímaváltozás elleni küzdelem, valamint a vidéki területek gazdasági fejlesztése és a helyi közösségek erősítése. A regionális monitoring rendszer, amelyet az ÖROK Atlas tart fenn, nyomon követi ezeket a fejlesztéseket, nyolc fő tématerületen és 58 indikátor mentén biztosítva az adatok elemzését.

SZLOVÁKIA

Szlovákia egy unitárius parlamentáris köztársaság, ahol a közigazgatás fő területi szintjeit a régiók (kraj) és járások (okres) alkotják. Az 1996-os közigazgatási reform óta az ország nyolc régióra (kraj) és 79 járásra (okres) oszlik. A közigazgatás alsó szintjén a kétszintű önkormányzati rendszer működik, amely települési és regionális szinteket foglal magába. Szlovákiában összesen 2890 helyi önkormányzat működik, ezek közül 140 rendelkezik városi státusszal.¹

Szlovákia területfejlesztési intézményrendszere több szereplő együttműködésén alapul. A területfejlesztést a Közlekedési, Építésügyi és Területfejlesztési Minisztérium (Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky) irányítja, míg az európai uniós források lehívásáért és a legkevésbé fejlett régiók fejlesztéséért a Beruházási, Regionális Fejlesztés és Informatizációs Minisztérium (Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky) felel.

A régiós fejlesztések végrehajtásában a régiós önkormányzatok játszanak kulcsszerepet, akik a régiós fejlesztési stratégiák kidolgozásáért és végrehajtásáért felelnek. Települési szinten nincsenek különálló

¹ <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Slovakia.aspx>

területfejlesztési dokumentumok, de a régiós tervek mellett léteznek mikrorégiós területrendezési tervek is, amelyek az egymással szomszédos települések közös fejlesztési terveit tartalmazzák.

Szlovákia legmagasabb szintű területfejlesztési dokumentuma a KURS (Konceptia územného rozvoja Slovenska), amely meghatározza az ország területfejlesztési politikájának célkitűzéseit és alapelveit. A tervezés második szintjén a régiós területfejlesztési koncepciók (KURR –Konceptia územného rozvoja kraja) állnak, amelyek az egyes régiók sajátosságaira fókuszálnak és régiók egészére érvényesek.

A 2021-2027-es programozási időszakban Szlovákia számára nagyságrendileg 454 milliárd euró uniós támogatás áll rendelkezésre, amelyet 183 milliárd euró hazai forrás egészít ki a fejlesztési programok megvalósításához. Az uniós források felhasználásában fontos szerepet játszanak a különböző fejlesztési ügynökségek, amelyek mind országos, mind régiós szinten működnek, emellett a regionális tanácsadó központok segítik az uniós források hatékony lehívását.

A régiók fejlesztési célkitűzései közé tartozik a gazdasági versenyképesség növelése, a vidéki térségek fejlesztése, valamint az infrastrukturális beruházások és a turizmus fellendítése. A regionális tanácsadó és információs irodák az uniós források felhasználásához nyújtanak támogatást, emellett katalizálják a partnerkeresést és segítik a pályázatok elkészítését. Az irodák működése 2022-ben kezdődött, és szakmai támogatást nyújtanak a területi tervezéshez is.

ROMÁNIA

Románia unitárius állam, ahol az állami feladatok ellátása jellemzően központilag szabályozott. Az ország területe 8 fejlesztési régióra (Regiuni de Dezvoltare) és azon belül a megyei szintet jelentő Bukaresttel, a fővárossal együtt 42 megyére oszlik. A megyei szint alatt a helyi szintet a községek (comuna) és a megyei jogú városok (municipium) alkotják. A megyei jogú városok általában 15 000 lakos fölötti települések, de ezekhez kisebb települések is tartozhatnak, amelyek közös önkormányzatot működtethetnek. A településhálózat részét képezi továbbá 180 város (oras) és 2864 község (comuna), amelyek Románia vidéki térségeit alkotják. Bár a 2014-2020-as időszakban tervezett közigazgatási reform célja egy decentralizáltabb rendszer létrehozása volt, ennek megvalósítása még nem kezdődött meg.

A területfejlesztésért felelős legfontosabb állami szervezetek közé tartozik a Regionális Fejlesztési Tanács, amely a döntéshozatalért felel, valamint a Fejlesztési, Közmunkaügyi és Közigazgatási Minisztérium (Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Administrației – MDLPA). Regionális szinten a fejlesztési feladatokat a Regionális Fejlesztési Ügynökségek látják el, míg megyei szinten a megyei tanácsok (Consilii Județene) végzik a fejlesztési munkát.

A megyei tanácsok hatásköre széleskörű, ide tartozik a gazdasági-társadalmi fejlesztési stratégiák kidolgozása és végrehajtása. Ezek a stratégiák összhangban vannak a 2021-2027-es Európai Unió programozási időszakokkal, amelyhez a megyék saját kulturális, turisztikai és energiastratégiáikat is igazítják. Emellett a megyék felelnek a hulladékgazdálkodásért és más területfejlesztési feladatokért.

A 2014-2020-as Európai Unió programozási időszakban Románia 35,2 milliárd euró támogatást kapott az EU kohéziós politikájának keretében, amelyhez 6,3 milliárd eurós nemzeti önrészt biztosított. A jelenlegi, 2021-2027-es időszakban az ország 31 milliárd euró uniós forrást használhat fel, amelyhez 14 milliárd euró nemzeti társfinanszírozás társul. A nemzeti önrész kezelése több minisztérium hatáskörébe tartozik, és a regionális fejlesztések megvalósítását segítik a Regionális Fejlesztési Ügynökségek, amelyek az EU-s források felhasználásában kulcsszerepet játszanak.

A Regionális Fejlesztési Ügynökségek függetlenek a központi kormányzattól, azonban együttműködnek az állami szervekkel és minisztériumokkal. Az EU-s források decentralizált felhasználása kiemelt fontosságú, és a román kormány nyitottan áll az ügynökségek támogatására. Ezek az ügynökségek régiós szinten valósítanak meg programokat, amelyeket az EU által biztosított forrásokból valósítanak meg.

Románia területfejlesztési rendszerében a decentralizáció fontos célkitűzés, bár a folyamat lassú és a rendszer továbbra is jelentős mértékben centralizált. A helyi önkormányzatok szerepe erősödik, különösen a megyei és regionális szinten, ahol a fejlesztési ügynökségek és megyei tanácsok felelnek a gazdasági és társadalmi fejlesztési stratégiáikért.

A Regionális Fejlesztési Ügynökségek mellett megyei szinten is létrehozhatók fejlesztési ügynökségek, amelyek az önkormányzatok számára nyújtanak támogatást, különös tekintettel a pályázati lehetőségek népszerűsítésére és a befektetések hatékonyságának növelésére. A pályázati tanácsadás Romániában jellemzően piaci alapú, míg az állami technikai segítségnyújtás keretében Helpdesk szolgáltatás működik a támogatások megvalósításának elősegítésére.

SZERBIA

Szerbia unitárius parlamentáris köztársaság, melyben a területi közigazgatás két autonóm tartományra oszlik: Vajdaság (Autonomna Pokrajina Vojvodina), Koszovó és Metóhia (Autonomna Pokrajina Kosovo i Metohija). Bár Koszovó 2008-ban kikiáltotta függetlenségét, Szerbia továbbra is saját területének tekinti, így alkotmányosan autonóm tartományként szerepel. Ezen kívül az ország közép-szerbiai területeinek nincs önálló regionális kormányzati struktúrája.²

² <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Serbia-Fiscal-Powers.aspx>

A közigazgatási egységek további szintjeit a helyi önkormányzatok alkotják. Szerbia 150 községi önkormányzatra (opstina), 23 városi önkormányzatra (grad), valamint a különleges státusszal rendelkező Belgrádi önkormányzatra osztható fel. A Vajdaság Autonóm Tartomány területén 7 járás, 6 város és 45 község működik. Ez az autonóm régió jelentős szerepet tölt be Szerbia decentralizált közigazgatási rendszerében.

Szerbia területfejlesztéséért országos szinten az Építésügyi, Közlekedési és Infrastrukturális Minisztérium (Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture) felel. A minisztérium külön területrendezési irodája határozza meg a fejlesztési irányokat, és fontos szerepet játszik a területrendezési és fejlesztési tervek elkészítésében és végrehajtásában.

A szerbiai területfejlesztési rendszer szintjei közül A Szerb Köztársaság Területrendezési Terve (Prostorni plan Republike Srbije) egy országos szintű dokumentum, amely az egész ország fejlesztési stratégiáját határozza meg. A Regionális Területrendezési Terv (Regionalni Prostorni Plan) az egyes régiók számára készített specifikus fejlesztési tervek. Továbbá, a Helyi Önkormányzati Egységek Területrendezési Terve (Prostorni Plan Jedinice Lokalne Samouprave) amely, helyi szinten, községek és városok számára készített dokumentumok.

Ezen kívül kiemelt területek számára külön területrendezési terveket készítenek (Prostorni Plan Područja Posebne Namene), amelyek speciális fejlesztési célokat szolgálnak, például turisztikai központok vagy ipari zónák esetében.

Szerbia területfejlesztési rendszere viszonylag centralizált. Az Építésügyi, Közlekedési és Infrastrukturális Minisztérium és annak Területrendezési Osztálya jelentős befolyással bír az országos és helyi szintű fejlesztési programokra. A helyi önkormányzatok fejlesztési terveit a minisztérium szakértői tanácsokon és technikai segítségnyújtáson keresztül támogatják.

Szerbia területfejlesztésében a jelenlegi fejlesztési időszak célja az ország gazdasági, társadalmi és infrastrukturális fejlesztésének előmozdítása. Kiemelt figyelmet fordítanak az országos szintű tervek megvalósítására, miközben figyelembe veszik a regionális sajátosságokat és az autonóm tartományok igényeit.

SZLOVÉNIA

Szlovénia unitárius állam, ahol a közigazgatás és a területfejlesztés alapvetően központilag szabályozott. A nemzeti közigazgatási szint alatt 212 helyi önkormányzat (občina) működik. Bár az ország területe 12 régióra (NUTS3 szint) van felosztva, ezeknek nincs önálló közigazgatási szerepük, funkciójuk inkább az

EU-s forráselosztásban van. Ezen régiók nem rendelkeznek autonóm döntéshozatali hatáskörrel, de fejlesztési feladatokat látnak el.

A területfejlesztést nemzeti szinten a Kohéziós és Regionális Fejlesztési Minisztérium (Ministrstvo za kohezijo in regionalni razvoj) irányítja. Ez az intézmény felel az Európai Unió alapokból származó támogatások megfelelő felhasználásáért. A minisztérium szoros együttműködésben dolgozik más minisztériumokkal és a regionális szinten működő Regionális Fejlesztési Ügynökségekkel (Regionalne razvojne agencije), amelyek a 12 fejlesztési régióban találhatók. Ezek az ügynökségek a régiók fejlesztési programjainak koordinálásáért, valamint a pályázatok kezeléséért és tanácsadásáért felelősek.

Az ügynökségek szerepe a régiókon belül változó lehet, de jellemző feladataik közé tartozik:

- Pályázati tanácsadás,
- Projekttanácsadás,
- Projektmenedzsment és pályázatírás (fizetős szolgáltatásként is).

Az ügynökségek fenntartását az állam biztosítja, és munkájukat a minisztériummal szoros együttműködésben végzik, ugyanakkor viszonylag nagy autonómiát élveznek a projektvégrehajtás és finanszírozás terén.

Szlovénia fejlesztési politikájának keretét a Szlovénia Fejlesztési Stratégia 2030 (Strategija razvoja Slovenije 2030) határozza meg. Ennek fő céljai a gazdasági növekedés, a társadalmi jólét javítása, a fenntarthatóság és a környezetvédelem. A stratégia kiemelt célja továbbá az ország életminőségének növelése és a régiók közötti gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése.

Az ország 2021–2027-es időszakra vonatkozóan az EU-tól 3,2 milliárd euró támogatást kapott, amit 1,2 milliárd euró nemzeti önrésszel egészít ki. Az előző, 2014-2020-as időszakban Szlovénia ennél magasabb összeget, 4,5 milliárd eurót kapott az EU kohéziós alapjaiból.

A legfontosabb kihívás Szlovéniában a régiók közötti egyenlőtlenségek csökkentése. Az ország bizonyos régiói – különösen az elmaradottabb, kevésbé fejlett területek – kisebb gazdasági növekedést produkálnak, és ezek versenyképességének növelése kiemelt cél. Az ország fejlesztési ügynökségei arra törekednek, hogy:

- Támogassák a regionális vállalkozásfejlesztést,
- Szociális és környezeti fejlesztéseket valósítsanak meg,
- Fenntartható területi fejlesztést érjenek el.

A fejlesztési célok között szerepel továbbá a helyi önkormányzatok kapacitásainak növelése, hogy hatékonyabban kezeljék a helyi gazdaságfejlesztést, zöldterületek kialakítását, valamint a környezetvédelmi projekteket.

HORVÁTORSZÁG

Horvátország egy unitárius parlamentáris köztársaság, ahol a közigazgatási rendszer több szinten működik. A központi szintet a NUTS 1, a regionális szintet a NUTS 2, a megyei szintet pedig a NUTS 3 szint jelöli. A települési szint LAU egységek szerint van felosztva, melyekhez 428 település és 127 város tartozik. Az országban 221 megyei kormányzati egység található, beleértve a 210 megyét (županija) és a fővárost, Zágrábot, amely megyei és városi státusszal egyaránt rendelkezik. A 35 000 lakosnál nagyobb városok egy 2005-ös törvény értelmében nagyvárosi státuszt kaptak, ami szélesebb önkormányzati jogköröket biztosít számukra.³

Horvátország területfejlesztési rendszere az elmúlt három évtizedben számos változáson ment keresztül, különösen az 1990-es években megkezdett reformok révén. A legnagyobb fordulópontra az ország 2013-as EU-csatlakozása volt, amely stabilizálta a jelenlegi rendszert. Az EU-s csatlakozással a területrendezési és területfejlesztési feladatok különváltak, de a területfejlesztési dokumentumoknak továbbra is összhangban kell lenniük az országos területrendezési tervekkel.

A területfejlesztési rendszert a Regionális Fejlesztési és EU Alapok Minisztériuma (Ministarstvo Regionalnoga Razvoja i Fondova Europske Unije) irányítja, amely a területrendezésért és az uniós források megfelelő felhasználásáért felelős. A horvátországi törvények előírják, hogy a NUTS 2 szintű statisztikai régiókban partnerségi tanácsokat kell létrehozni, amelyekbe megyei közgyűlések, önkormányzati képviselők, gazdasági szereplők, szociális partnerek és civil szervezetek delegálnak képviselőket. NUTS 2 szinten azonban nincs önálló közigazgatási egység. Az egyes megyék számára lehetőség van közös fejlesztési stratégiák kidolgozására, ám ezt a jogot ritkán gyakorolják. Emellett a megyék altanácsokat is létrehozhatnak, ha legalább három megye együttműködési megállapodást köt, amelyet a minisztérium hagy jóvá.

A megyék saját fejlesztési ügynökségeket hozhatnak létre (Županijske razvojne agencije), amelyek tevékenysége és kapacitása azonban jelentős különbségeket mutat. Az önkormányzatok helyi fejlesztési ügynökségeket (Lokalne razvojne agencije) is létrehozhatnak, közintézményként vagy gazdasági társaság formájában. Az OECD egy 2024-es értékelése szerint a helyi önkormányzatok pénzügyi, humán erőforrásbeli és szakmai lehetőségei eltéréseket mutatnak, ami különbségeket eredményez a regionális fejlesztési ügynökségek hatékonyságában is. Egyes ügynökségek sikeresen vonnak be

³ <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Croatia.aspx>

pályázati forrásokat, míg mások a kötelező területfejlesztési feladatokra és a tervezésre, monitoringra összpontosítanak.

A fejlesztési források elosztását szintén a Regionális Fejlesztési és EU Alapok Minisztériuma végzi. A 2021-2027-es EU-s programozási időszakban Horvátország több mint 8,7 milliárd euró támogatást kapott, amelyet három fő célterületre fordítanak: hatékony emberi erőforrások, integrált területi programok, valamint versenyképesség és kohézió. Az integrált területi programok célja a kiegyensúlyozott regionális fejlődés elősegítése.

A horvát területfejlesztési rendszer decentralizáltként jellemezhető, mivel az egyes megyék és megyei közgyűlések is jelentős befolyást gyakorolnak a területfejlesztési folyamatokra. Míg a központi minisztérium szakértői segítséget nyújt, az egyes megyék autonóm módon tudják alakítani saját fejlesztési irányelveiket és megvalósítási terveiket. A megyei együttműködési megállapodások további rugalmasságot biztosítanak a központi tervezéssel szemben.

UKRAJNA

(Az eredeti nyelvű elnevezések feltűntetése cirill betűk helyett fonetikai átírás készült.)

Ukrajna közigazgatási rendszere háromszintű: központi, regionális és helyi szintekből áll. Az ország 25 régióra oszlik („oblasztok”), egy autonóm régióval (Krími Autonóm Köztársaság, „Avtonomna Respublika Krim”), amelyet 2014-ben Oroszország annektált, valamint két különleges jogállású várossal (Kijev és Szevasztopol). Emellett 10 885 helyi önkormányzati tanács működik, amelyek falusi tanácsokból („silka rada”), városkörnyéki tanácsokból („selyescsna rada”) és városi tanácsokból („miska rada”) állnak.

A központi kormányt alkotják a minisztériumok, állami bizottságok és végrehajtó szervek. A területfejlesztési és közigazgatási reformok irányításáért az Ukrajnai Közigazgatási Reformok Minisztériuma („Ministerstvo z pytan rehionalnoho rozvytku ta reform uv Ukraini”) felel. A végrehajtó hatalmat helyi szinten a regionális és járási állami közigazgatás („oblasni, rayonni derzhavni administracii”) képviseli. Ukrajna 25 régiója („oblasztok”) regionális tanácsokkal („oblasna rada”) és állami közigazgatási hivatalokkal („oblasni derzhavni administracii”) rendelkezik, amelyek a központi kormány végrehajtó hatalmát képviselik. A régiók nagyobb hatáskörrel rendelkeznek az önkormányzati ügyek kezelésében, de a pénzügyi források hiánya miatt sok esetben a központi kormányzat támogatására szorulnak. A járási szintet a rayonok alkotják, amelyek saját tanácsokkal („rayonna rada”) és végrehajtó szervekkel rendelkeznek. A helyi önkormányzatok különböző szintű tanácsokból állnak, amelyek a települések ügyeit kezelik. Ezek közé tartoznak a városi tanácsok („miska rada”), a városkörnyéki tanácsok („selyescsna rada”) és a falusi tanácsok („silka rada”). A helyi önkormányzatok saját

képviselőtestületekkel rendelkeznek, és a helyi költségvetések kezeléséért, valamint a közszolgáltatások nyújtásáért felelősek.

Ukrajna számos regionális fejlesztési kihívással néz szembe. Az egyik legjelentősebb, a keleti területeken zajló háború és a Krími Autonóm Köztársaság 2014-es orosz annektálása szintén súlyosan akadályozza a területi kohéziót és a gazdasági fejlődést. Az ország különböző régióiban az intézmények gyengesége és a régiók alacsony versenyképessége tovább nehezítik a fejlődést.⁴

Ukrajna regionális politikáját több fontos stratégiai dokumentum szabályozza, köztük a 2021–2027-es Országos Regionális Fejlesztési Stratégia („State Strategy for Regional Development 2021–2027”). Ezen túlmenően az ország aktívan igénybe veszi az Európai Unió alapjait és programjait, amelyek jelentős forrást biztosítanak a régiók fejlődéséhez. Az ukrán kormány továbbá létrehozott egy átmeneti keretet („Transitional Framework”) a 2022–2023-as időszakra, amely különleges intézkedéseket tartalmaz a régiók felzárkóztatására és a krízishelyzetek kezelésére.⁵

⁴ <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/608/92a/26e/60892a26e91a5130254496.pdf>

⁵ https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-05/60ee8320-2575-40ca-96b9-981434c1adec_UN_Transitional_Framework_19102022.pdf

3.A Kárpát-medencében az elmúlt másfél évtizedben végbement területi folyamatok áttekintése

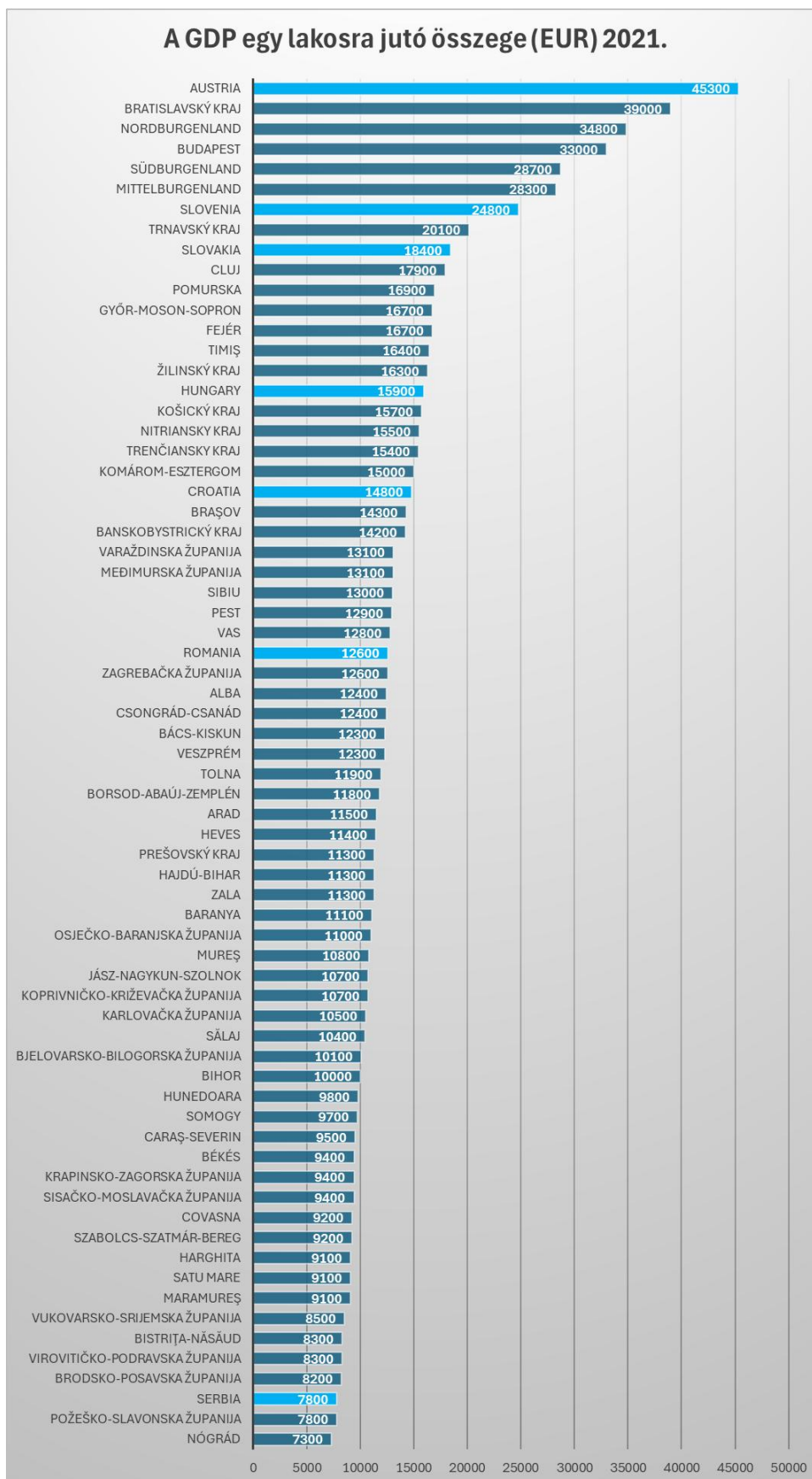
3.1. A GAZDASÁGI TÉRSZERKEZET JELLEMZŐI

3.1.1. A GAZDASÁGI TELJESÍTMÉNY FŐBB MÉRŐSZÁMAINAK ALAKULÁSA

A gazdaság értéktermelő-képességének területi különbségeit vizsgálva a magyarok lakta Kárpát-medencei térségben két fő jellemző azonosítható: egyrészt, hogy a térségben található fővárosok – Pozsony, Budapest és Zágráb – kiemelkedő gazdasági-foglalkoztatási szerepe a gazdasági térszerkezet legmarkánsabb eleme, másrészt az egyes érintett nemzetgazdaságok makrogazdasági helyzete, valamint a nyugati piacokhoz való közelség tükröződik. Ez utóbbi két fő befolyásoló tényező mellett az utóbbi évtizedben a bruttó hazai termék előállításban érzékelhető felzárkózást mutatnak a felvidéki és erdélyi nagyobb városok térségei (Kassa, Kolozsvár, Temesvár, Brassó), amelyek az EU statisztikai módszertana alapján is azonosított nagyvárosi térségeket (metropolitan regions) képeznek. A PPS alapon mért GDP egy főre vetített összege a lehető legteljesebb körűen rendelkezésre álló legfrissebb 2021. évi adatok alapján az ausztriai országos átlag mellett mindössze Budapesten, Pozsonyban és Kolozs megyében haladta meg az EU27 átlagát, továbbá az EU27 átlag 90%-át meghaladó teljesítményt mutat Temes megye és Észak-Burgenland. Az anyaországbeli vármegyék közül egyértelműen Fejér és Győr-Moson-Sopron vármegyék kedvező versenypozíciója emelkedik ki (mindkét vármegye esetében az EU27 átlag 79%-a jellemző).

A térségben az EU27 átlaghoz viszonyítottan és abszolút értelemben is messze a leggyengébb gazdasági teljesítménnyel az anyaországbeli Nógrád vármegye, valamint Szerbia mellett a Horvátország északi területén, a Pannon-Horvátország régióban található megyék rendelkeznek, egy főre vetített GDP értékük alig éri el az EU27 átlag egy harmadát.

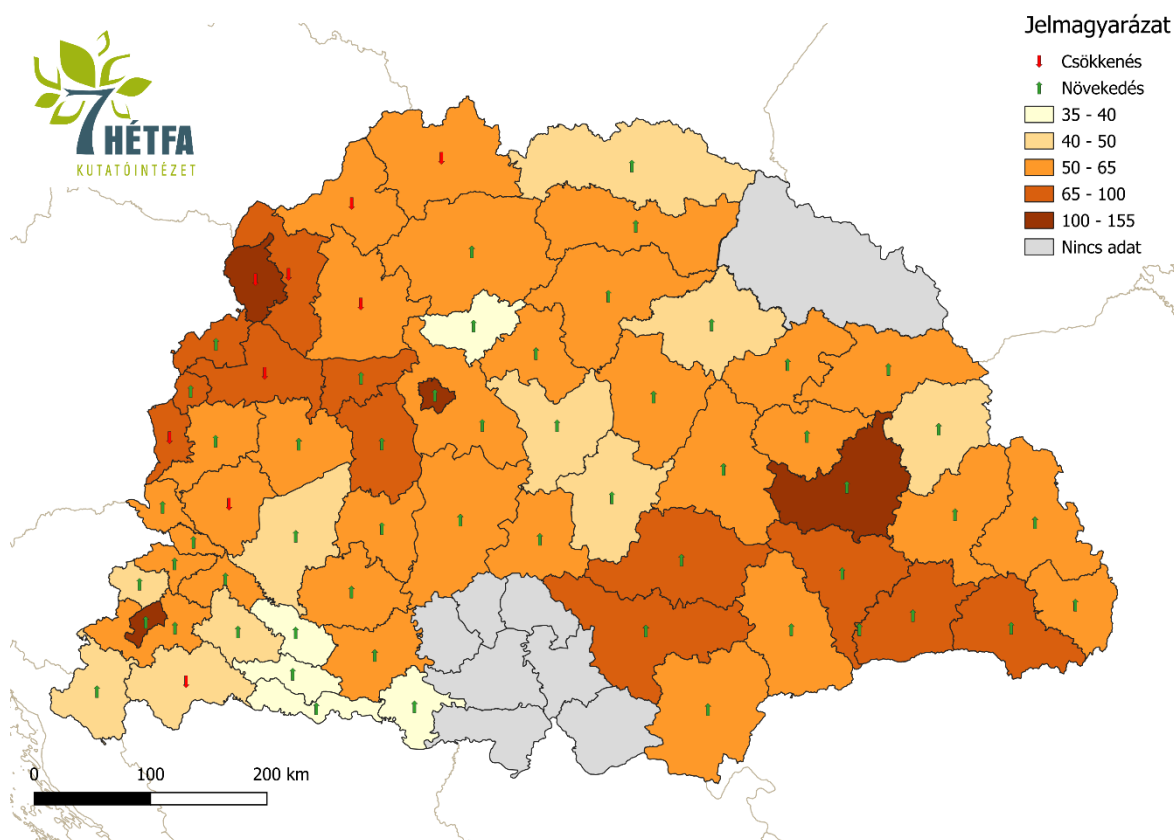
1. ábra: A GDP egy lakosra jutó összege (EUR) 2021.

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A fejlődés dinamikáját a PPS (vásárlóerő-paritás) alapon mért GDP egy főre vetített összegének EU27 átlaghoz mért arányát tekintve ugyanakkor jól látható a vezető helyen álló fővárosi térségek közül Pozsony relatív gazdaság teljesítményének, súlyának visszaesése. A 2011-16 közötti időszak dinamikus pozíció növekedését 2017-től mérsékelt, majd 2020-tól erőteljes pozíció romlás váltotta fel (2011-2021 között 39 százalékponttal csökkent az EU27 átlagának arányában mért egy főre eső GDP teljesítménye). Kisebb mértékben, de ugyanígy súlyvesztés mutatható ki az anyaországban található vármegyék közül legjobban teljesítő Fejér és Győr-Moson-Sopron esetében is. Ezzel szemben Kolozs és Temes megyék dinamikus fejlődést mutatva jelentős arányban növelni tudták pozíciójukat a vizsgált időszak alatt.

2. ábra: Az EU27 átlagának arányában mért egy főre eső GDP 2021-ben (%) és annak változása 2011-2021 között

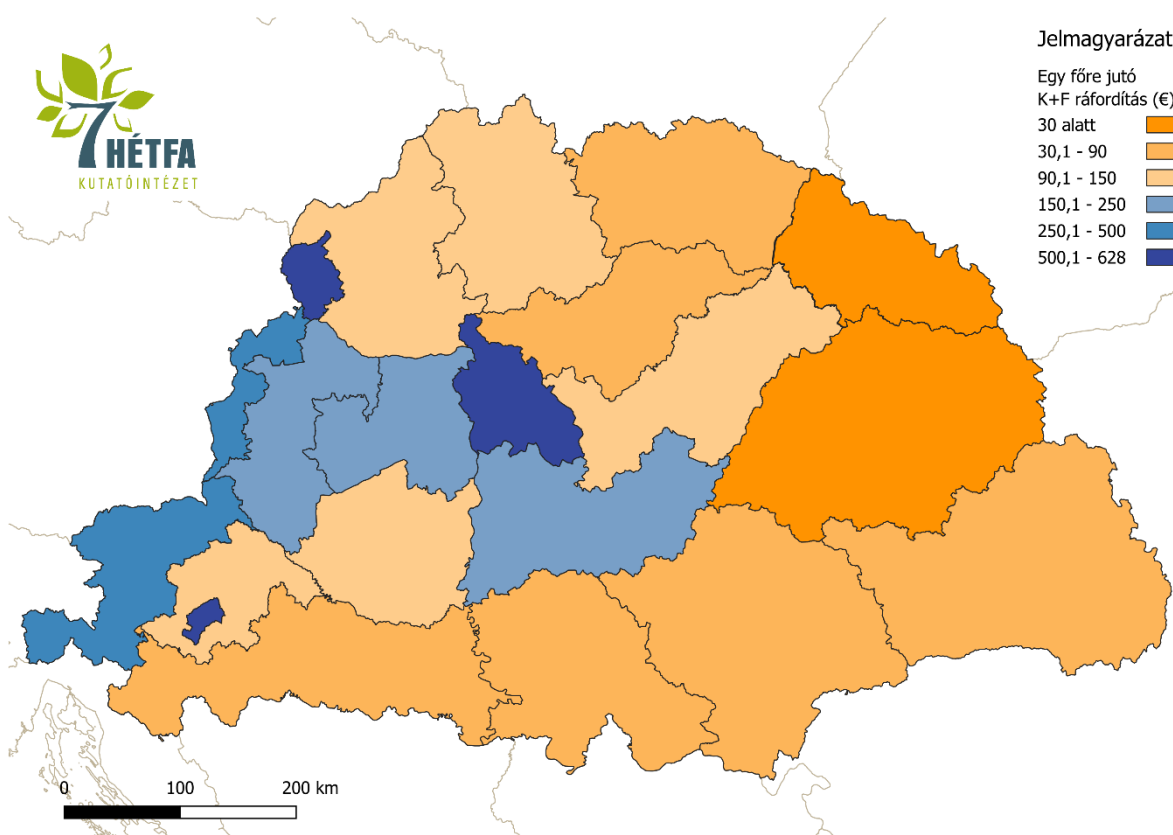

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A Kárpát-medence egyes térségei gazdasági fejlettségének és versenyképességének, a gazdasági növekedési potenciáljának kulcsfontosságú tényezője az innováció, amelynek mérése statisztikai alapon legpontosabb közelítéssel a kutatás-fejlesztés mutatóin keresztül ragadható meg. A K+F ráfordítások (GERD) összegét lakosság arányosan vizsgálva megállapítható, hogy a GDP teljesítménymutatóhoz hasonlóan a három fővárosi régió (Budapest, Pozsony és Zágráb) kiugró értékei mellett Kelet-Szlovénia, Burgenland és a Nyugat-, valamint a Közép-dunántúli régiók mutatnak érzékelhető felzárkózást, míg a Dél-Dunántúl, valamint az alföldi régiók Románia nyugati régiójához képest mérsékelt fejlettséggel

jellemezhetőek az innováció terén. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy Észak-Magyarország mellett Kelet-Szlovákia, a teljes Délvidék (mind a horvát, mind a szerb határmenti régiók), valamint Erdély Északkeleti, keleti régiói jelentős elmaradásban vannak mind Kárpát-medencei, mind tágabb kelet-közép-európai összehasonlításban. Ha a K+F ráfordításokat GDP arányosan nézzük, szintén a fővárosi régiók versenyelőnye emelhető ki, azonban láthatóvá válik Burgenland K+F+I szempontjából periférikus helyzete Ausztrián belül, ugyanis e mutató tekintetében innovációs potenciálja Dél-Dunántúlhoz és a Vajdasághoz, valamint Nyugat- és Közép-Szlovákiához mérhető. GDP arányos ráfordítást tekintve valamelyest javult Észak-Alföld és különösen Dél-Alföld térségen belüli pozíciója, azonban Pannon-Horvátország, Kelet- és Nyugat-Szlovákia régiója kivételével Erdély teljes területe továbbra is a leggyengébb értékű mutatóval rendelkezik kelet-közép-európai összevetésben is. A vizsgált időszak alatt jelentősebb növekedés a GDP arányos K+F ráfordításokban Közép-Magyarországon, Nyugat-Dunántúlon és Nyugat-Szlovákiában volt kimutatható, míg a legnagyobb mértékű csökkenés, az amúgy egyik legnagyobb ráfordítási aránnyal rendelkező Szlovénia Mura-mente régiójában volt tapasztalható, de csökkent a GDP arányos K+F ráfordítások aránya a kevésbé fejlettnak mondott Észak-Alföld és Észak-Magyarország mellett a fejlett Pozsonyi és Zágrábi régiókban is.

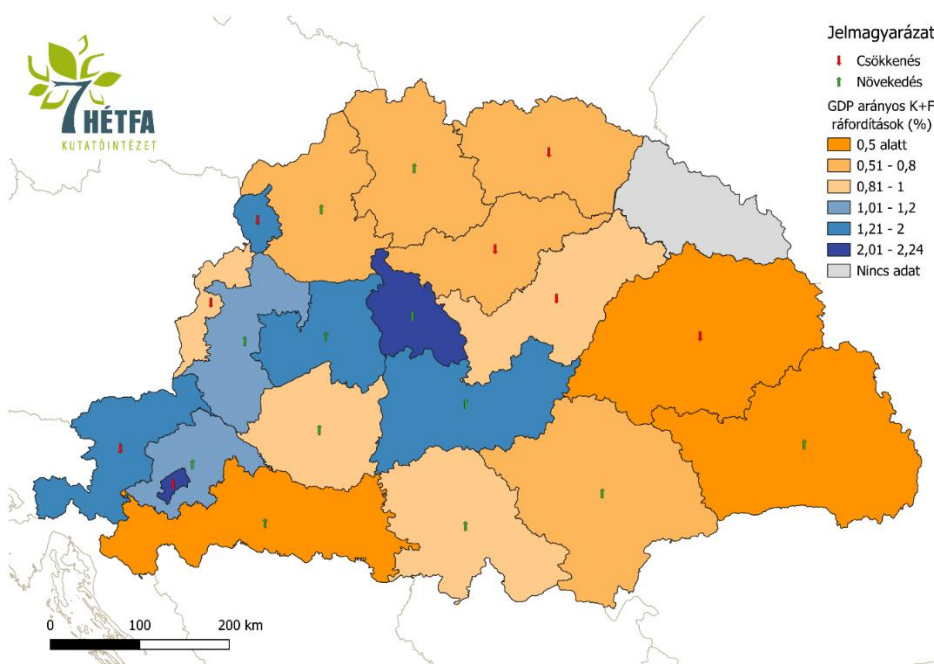
3. ábra: Egy lakosra vetített K+F ráfordítások (GERD) a Kárpát-medence régióiban (NUTS 2) 2021. (EUR)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

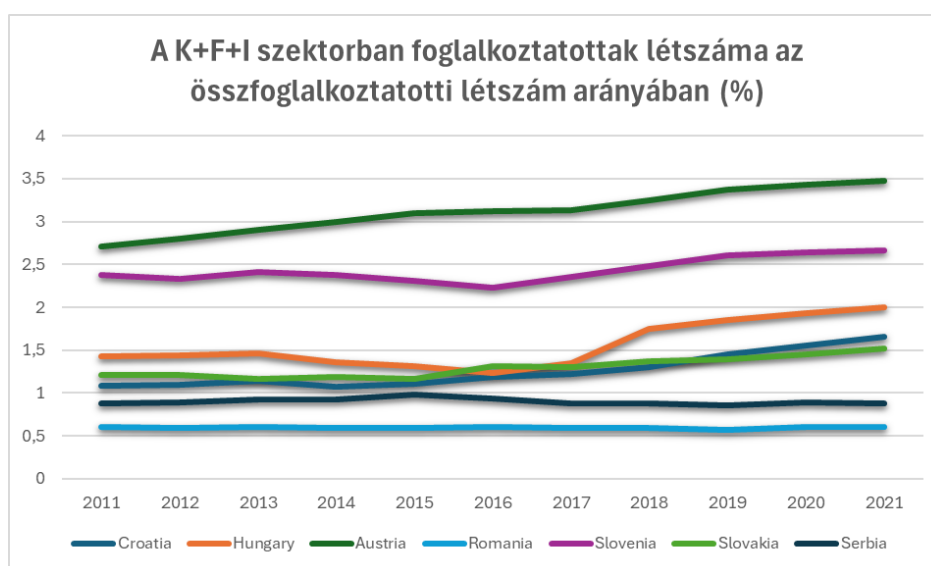
A K+F+I szektorban foglalkoztatottak létszámát az összfoglalkoztatotti létszám arányában vizsgálva a rendelkezésre álló nemzeti szintű adatok alapján jól kirajzolódik, hogy Ausztriában és Szlovéniában a Kárpát-medence többi országát messze meghaladó a szektor szerepe, jelentősége, dinamikáját tekintve azonban 2017 óta Magyarország is erőteljes felzárkózást mutat. Mind a létszámarányt, mind annak változását tekintve leggyengébben Románia és Szerbia teljesít az érintett országok közül.

4. ábra: GDP-arányos K+F ráfordítások (GERD) a Kárpát-medence régióiban (NUTS 2) 2021. (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

5. ábra: A K+F+I szektorban foglalkoztatottak létszáma az összfoglalkoztatotti létszám arányában (%)

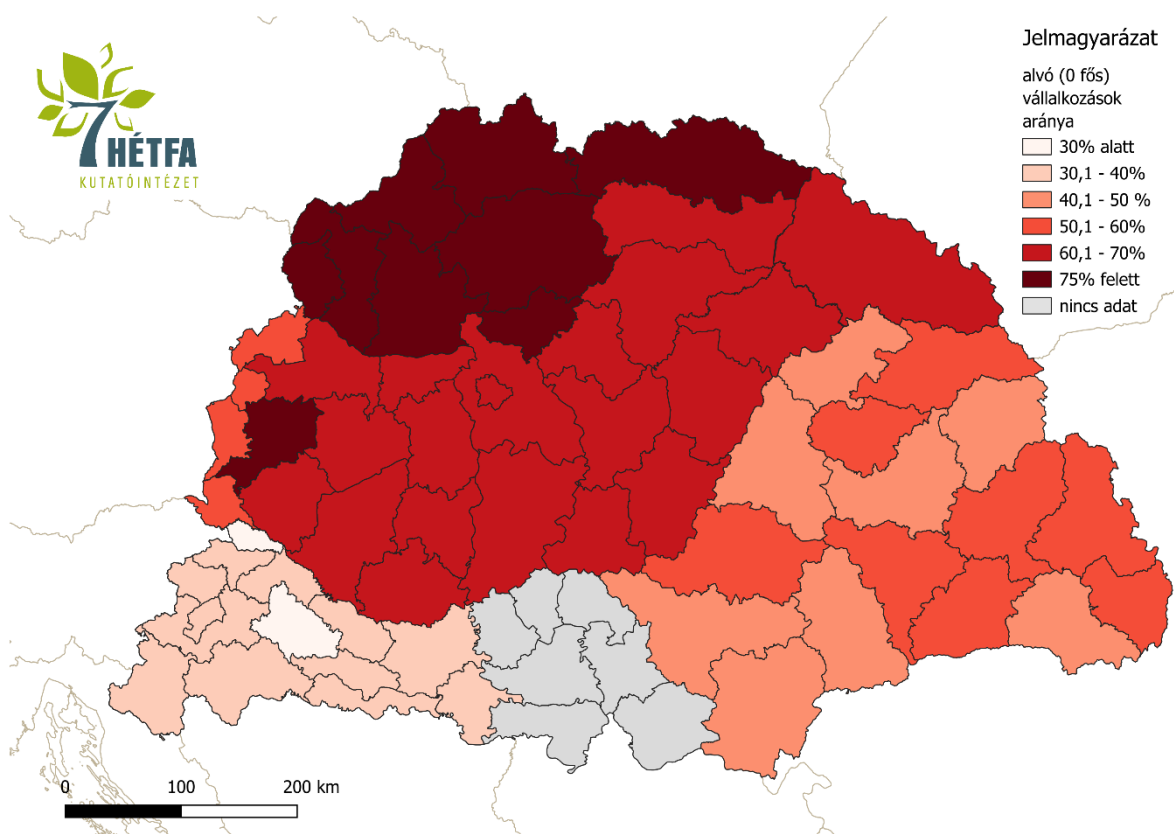

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

3.1.2. A VÁLLALKOZÁSSZERKEZET FŐBB JELLEMZŐI

A vállalkozások száma értelemszerűen a térség fővárosi régióiban, így Budapesten, Pest vármegyében, valamint Pozsony és Zágráb térségében a legmagasabb. Összességében elmondható, hogy az első tíz helyen kizárólag magyar és szlovák megyék találhatóak, egyedül az erdélyi Kolozs vármegye mutat szoros felzárkózást. Tény ugyanakkor, hogy e nagy számú vállalkozás közül messze Szlovákiában és Magyarországon a legmagasabb az alvó (0 fő foglalkoztatottal működő) vállalkozások aránya, mindkét ország összes megyéjében eléri a 70%-ot. Eperjes és Zsolna megyékben kiugróan magas, 80% körüli az alvó vállalkozások aránya. Az ellenpólust Horvátország képviseli, ahol jellemzően mindössze 30% körüli ez az arány.

6. ábra: Az alvó (0 fős) vállalkozások aránya a Kárpát-medence megyéiben (NUTS 3) 2021. (%)

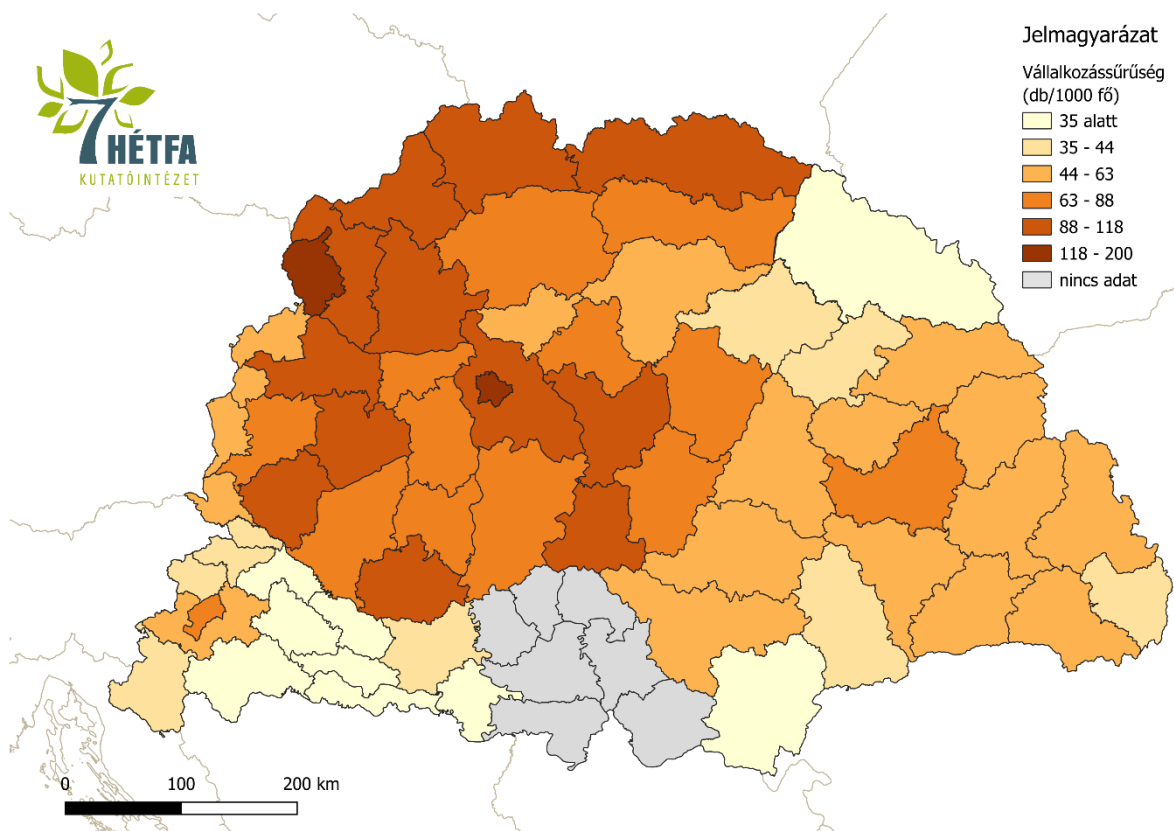

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A vállalkozássűrűség, azaz az ezer lakosra jutó vállalkozások száma szintén a szlovák és a magyar megyékben mutat kiugró értékeket, a fővárosi régiók mellett Zsolna, Nyitra és Nagyszombat térségekben haladja meg a 100 db-ot. Ezzel szemben Horvátország összes érintett megyéjében, valamint

az erdélyi megyék többségében a vállalkozássűrűség nem éri el az 50 db-ot sem. Magyarországon egyedül Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében mérhető ilyen alacsony érték.

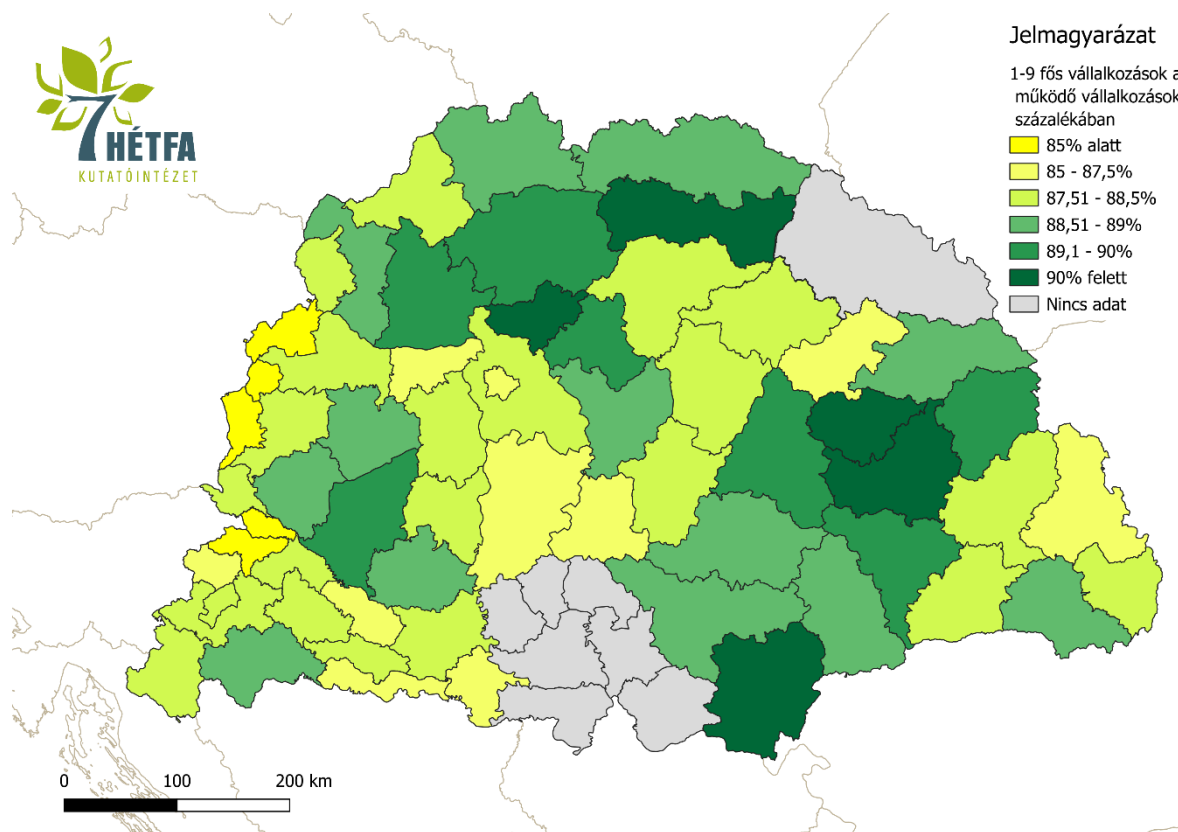
7. ábra: A vállalkozássűrűség (az 1000 főre jutó vállalkozások száma) a Kárpát-medence megyéiben (NUTS 3) 2021. (db)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A ténylegesen működő vállalkozások közül a mikro- és kisvállalkozások (1-9 fős) aránya már kevésbé szignifikáns területi különbségeket mutat. A térség minden megyéjében meghatározó arányú, 80% feletti az 1-9 fős vállalkozások aránya. Elmondható, hogy a mikro- és kisvállalkozások legmeghatározóbb szereppel jellemzően a kevésbé fejlettnak mondható térségekben bírnak, így a legmagasabb, 90% feletti az arányuk Kelet-Szlovákia, Északkelet-Magyarország és Észak- és Északkelet-Erdély megyéiben. Ezzel szemben a nagyobb méretű, 10 fős és afeletti vállalkozások aránya különösen Burgenlandban, Horvátország jelentős részén, valamint a három fővárosi térség mellett a gazdaságilag fejlettebb magyar vármegyékben (Fejér, Komárom-Esztergom) magasabb.

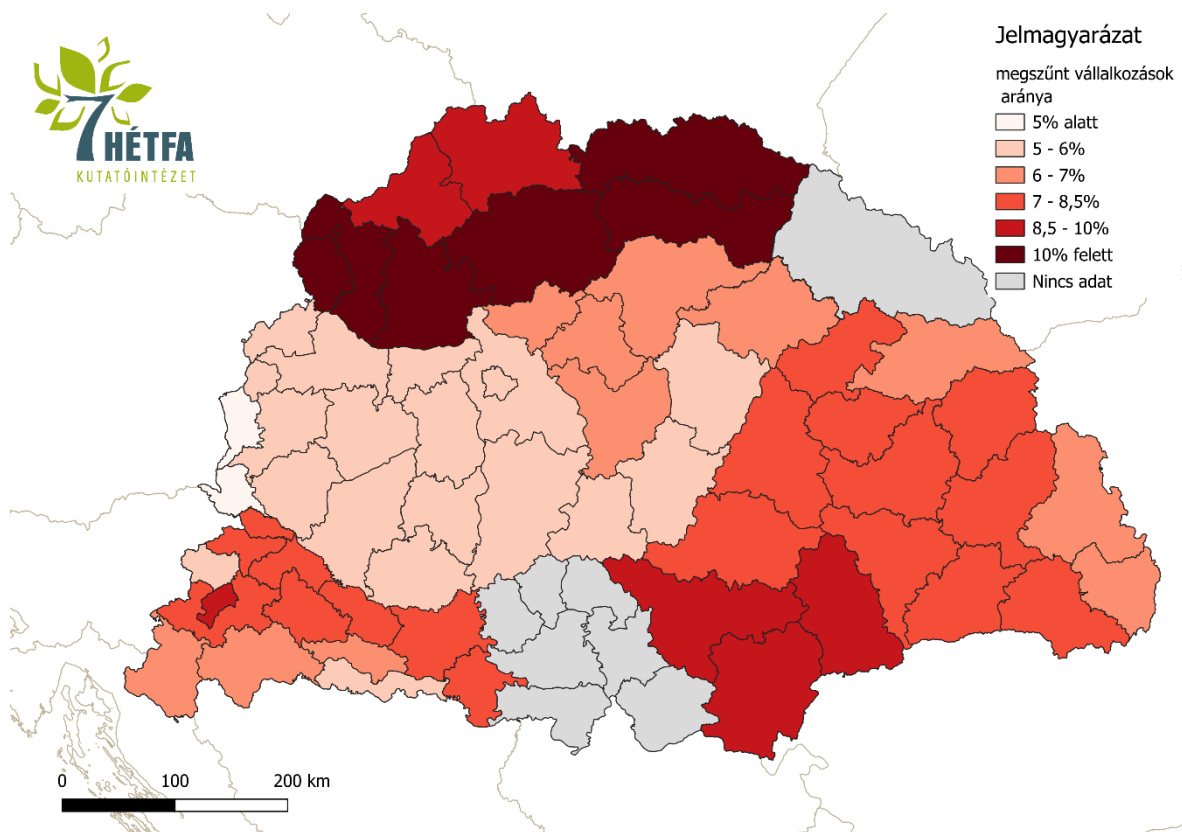
8. ábra: Az 1-9 fős mikro- és kisvállalkozások aránya a valós működő vállalkozásokon belül a Kárpát-medence megyéiben (NUTS 3) 2021. (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

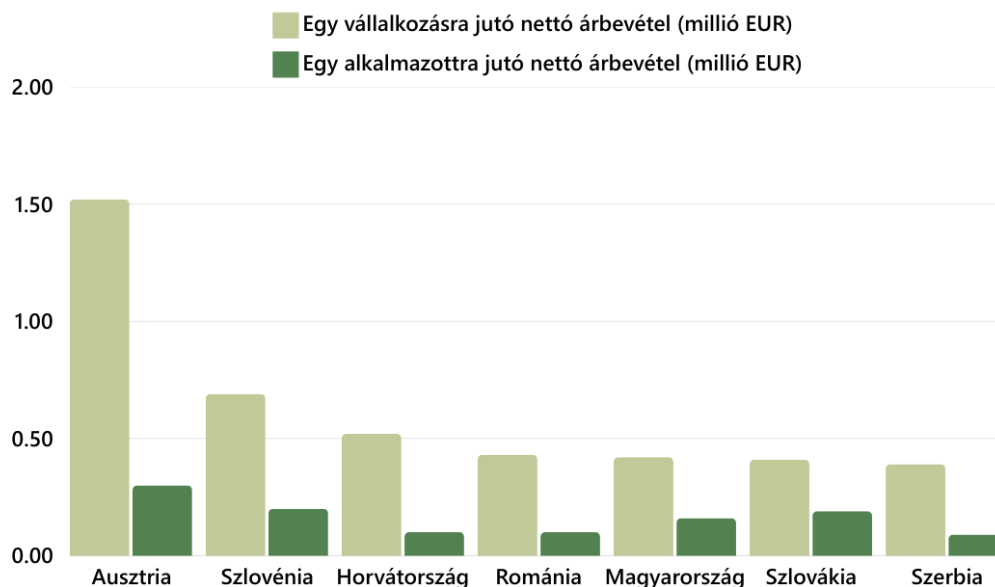
A vállalkozásszerkezet dinamikáját és az által a piaci, gazdasági környezet stabilitását, illetve turbulenciáját is tükrözi az újonnan létrejött vállalkozások, valamint a megszűnt vállalkozások aránya az összes vállalkozáshoz képest. A vállalkozások fluktuációja (mind az új vállalkozások alakulása, mind a vállalkozások megszűnése szignifikánsan a Kárpát-medence osztrák térségében, a három Burgenlandi megyében a legalacsonyabb (6-7%), összefüggve a gazdasági környezet viszonylagos stabilitásával. Az új vállalkozások alakulásának aránya jellemzően a magyar, horvát és egyes romániai megyékben a legmagasabb (12% feletti), míg az adott évben megszűnt vállalkozások aránya jól kimutathatóan Szlovákia megyéiben a legmagasabb (10-11%). Burgenland mellett a szlovén Mura-mente megyében és Magyarország vármegyéinek döntő többségében kevésbé meghatározó a vállalkozások megszűnése (jellemzően 6% alatti).

9. ábra: A megszűnt vállalkozások aránya az összes vállalkozáson belül a Kárpát-medence megyéiben (NUTS 3) 2021. (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

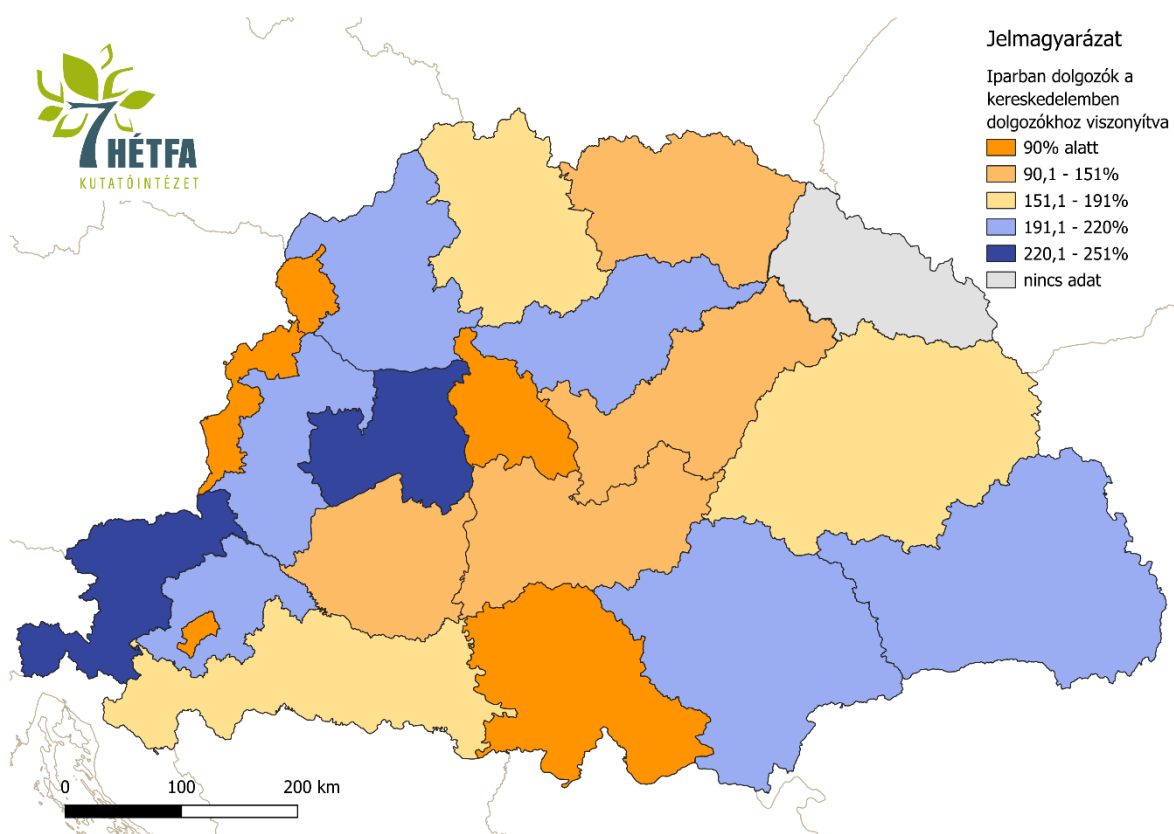
10. ábra: Egy vállalkozásra, valamint egy alkalmazottra jutó nettó árbevétel 2021. (millió EUR)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A vállalkozások éves nettó árbevétele a Kárpát-medence térségeinek országai közül messze Ausztriában a legmagasabb, több mint kétszerese a soron következő Romániának és Magyarországnak. E mutató értéke Ukrajnát nem számítva Horvátországban és Szerbiában a legalacsonyabb. Fontos megjegyezni Magyarország kiemelkedő teljesítményét az egyes országok méretét figyelembe véve. Ha fajlagosan, a vállalkozások számának arányában vizsgáljuk az éves nettó árbevételt, Ausztria vezető pozíciója így is kiugró, míg Romániát és Magyarországot megelőzi Szlovénia és Horvátország, ahol a vállalkozások pénzügyi termelékenysége jobbnak mondható. A fenti teljesítményadatokkal összefüggésbe hozható, hogy a vállalkozások átlagos alkalmazotti létszáma Ausztriában és Horvátországban a legmagasabb, átlagosan 5 fő feletti, így nagyobb arányban vannak jelen a méretgazdaságosabb és termelékenyebb nagyobb méretű vállalkozások. Ezen összefüggés tekintetében kivételt képez Szerbia, ahol a relatív magas átlagos alkalmazotti létszám ellenére a legalacsonyabb nettó árbevétel mutató jellemző. Szerbia kevésbé versenyképes gazdaságára utal, hogy az egy alkalmazottra jutó nettó árbevétel összege is messze itt a legalacsonyabb, nem egészen egy harmada Ausztriáénak és fele Szlovéniáénak.

11. ábra: Ipari foglalkoztatottak aránya a kereskedelemben foglalkoztatottak számához képest 2021. (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

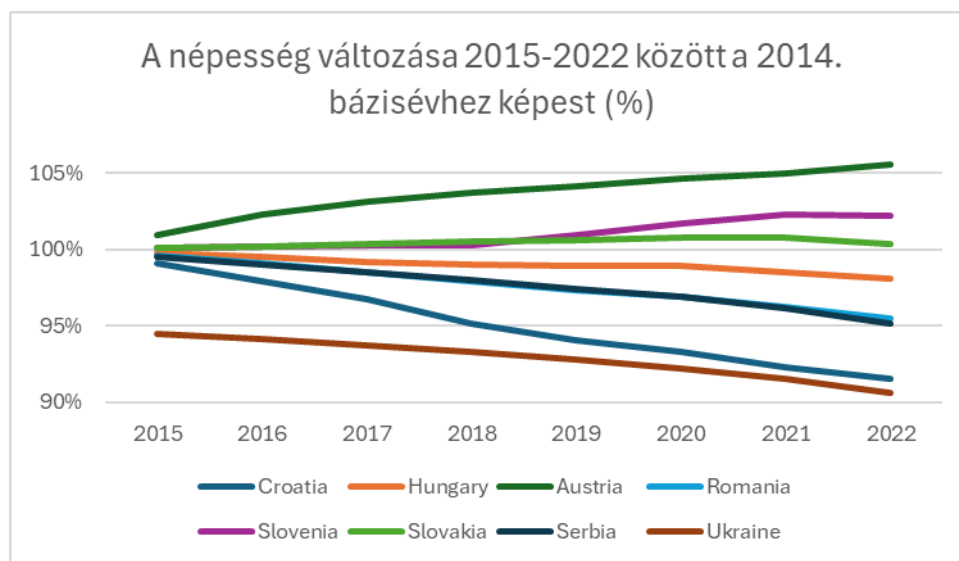
Egy térség gazdasági irányultságát jól jellemzi a gazdasági kulcsszektorokban foglalkoztatottak aránya, különösen a szekunder és a terciér szektor viszonyrendszerén, nemzetgazdasági súlyán keresztül vizsgálva. A Kárpát-medence régiói esetében az iparban és a kereskedelemben foglalkoztatottak arányának megoszlása egyértelműen kirajolja a klasszikus ipari térségek jelentőségét, így különösen Közép-, valamint Nyugat-Dunántúl, Észak-Magyarország, továbbá Észak-Horvátország, Nyugat-Szlovákia és Erdély délkeleti térségében (a román Közép régió területén) az ipari foglalkoztatottak száma több, mint kétszerese a kereskedelemben foglalkoztatottakénak. Ugyanakkor a fővárosok térségében, valamint a Budapest tágabb agglomerációját képező Közép-Magyarországon a terciér szektor szerepe jóval meghatározóbb.

3.2. A TÁRSADALMI TÉRSZERKEZET ÉS A LAKOSSÁG ÉLETMINŐSÉGÉNEK ALAKULÁSA

3.2.1. DEMOGRÁFIAI VISZONYOK, MOBILITÁS

A Kárpát-medence országainak többségében csökkenő népességi trendek figyelhetők meg, kivéve Ausztriát és Szlovéniát. Ausztria esetében a növekedés a pozitív migrációs egyenleggel magyarázható, ami elsősorban a külföldi munkaerő, elsősorban a fiatalok beáramlásának köszönhető. Ezzel szemben Ukrajna és Horvátország esetében jelentős népességcsökkenés figyelhető meg, ami részben a gazdasági migrációval, részben pedig az Ukrajnában zajló háborús helyzettel magyarázható. Magyarország és Szlovákia viszonylag stabil népességi adatokat mutatnak, bár mindkét országban enyhe csökkenés figyelhető meg a vizsgált időszakban.

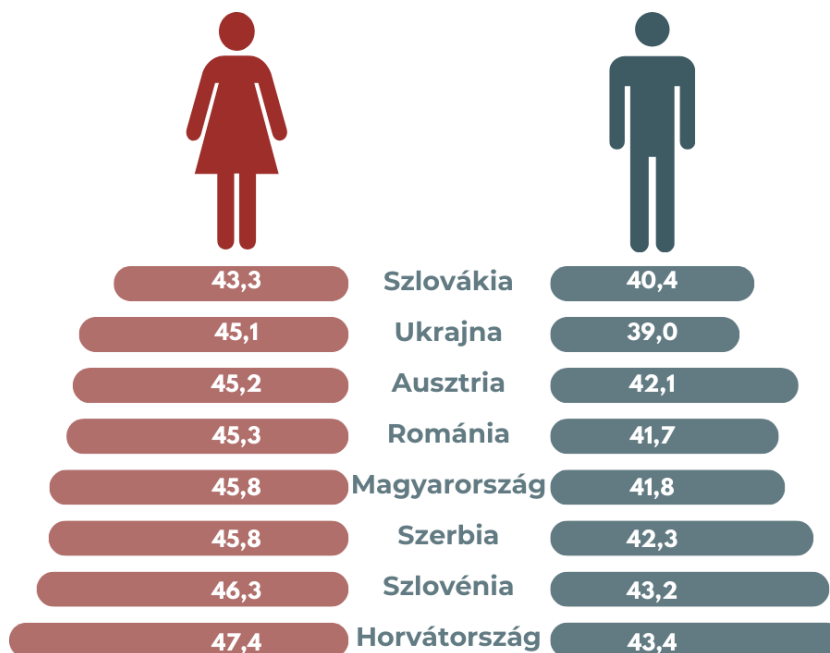
12. ábra: A népesség változása 2015-2022 között a 2014. bázisévhez képest (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

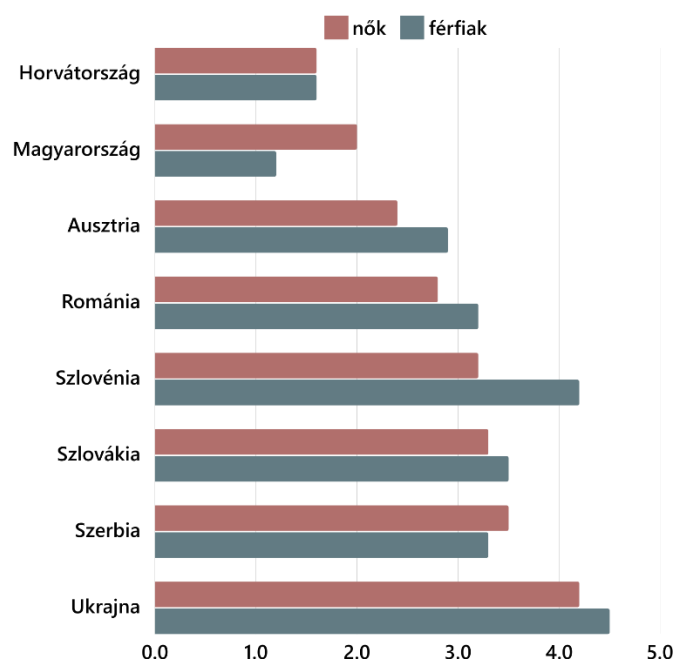
Szlovénia és Horvátország magasabb átlag életkort mutat, ami összefügghet az országok mediterrán életmódjával és egészségügyi rendszereik fejlettségével. Ezzel szemben Ukrajna és Szlovákia alacsonyabb átlag életkorral rendelkezik, amely Ukrajna esetében összefüggésben állhat a háborús helyzettel, ami jelentősen befolyásolja a férfiak átlagos élettartamát.

13. ábra: A nők és férfiak átlagéletkora 2022.

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

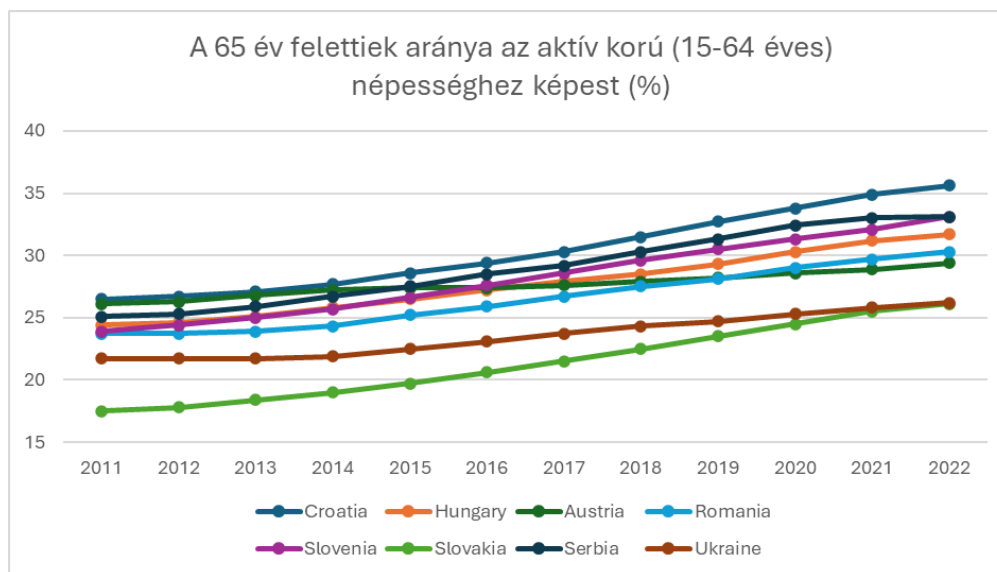
14. ábra: A nők és férfiak átlagéletkorának változása 2011. és 2022. között (év)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A 65 év felettek aránya folyamatosan növekszik az aktív korú népességhez képest, ami az elöregedő társadalmak jellemzője Európában. Különösen magas ez az arány Horvátországban és Szerbiában, ahol a demográfiai öregedés problémái különösen élesek. Ausztriában ugyan alacsonyabb ez az arány, ami részben a pozitív bevándorlási egyenleggel magyarázható: jelentős számban érkeznek az országba fiatalok munkavállalási céllal, ami hozzájárul az aktív korú népesség arányának fenntartásához.

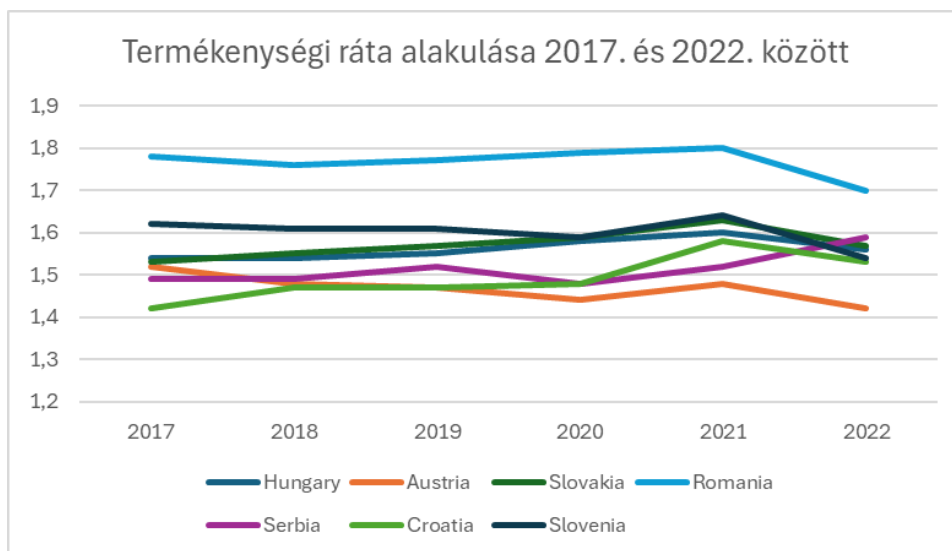
15. ábra: A 65 év felettek aránya az aktív korú (15-64 éves) népességhez képest (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

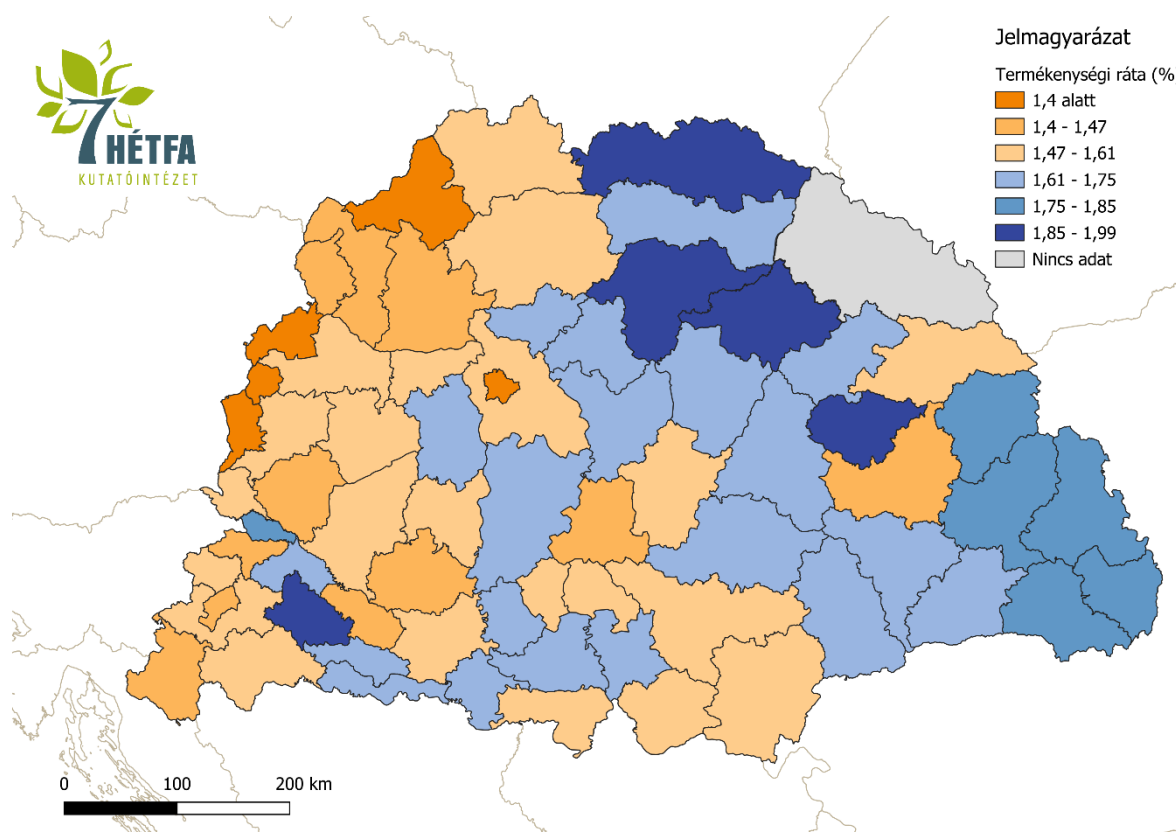
A legtöbb vizsgált országban a termékenységi ráta viszonylag stabil, néhány kisebb ingadozással. Kiemelhető Románia, ahol a termékenységi ráta magasabb, mint a többi érintett országban, ami részben az ország vidéki területeinek tradicionálisabb családmódeljeivel magyarázható. Ezzel szemben az osztrák és szlovén területek termékenységi rátái alacsonyabbak, 1,4 körüli értékkel, ami részben a magas megélhetési költségekkel, a későbbi életkorban történő családalapítással és a nők munkaerőpiacon való hosszabb részvételével magyarázható.

16. ábra: Termékenységi ráta alakulása 2017. és 2022. között

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

17. ábra: Termékenységi ráta NUTS 3 szintű területi megoszlása 2022.

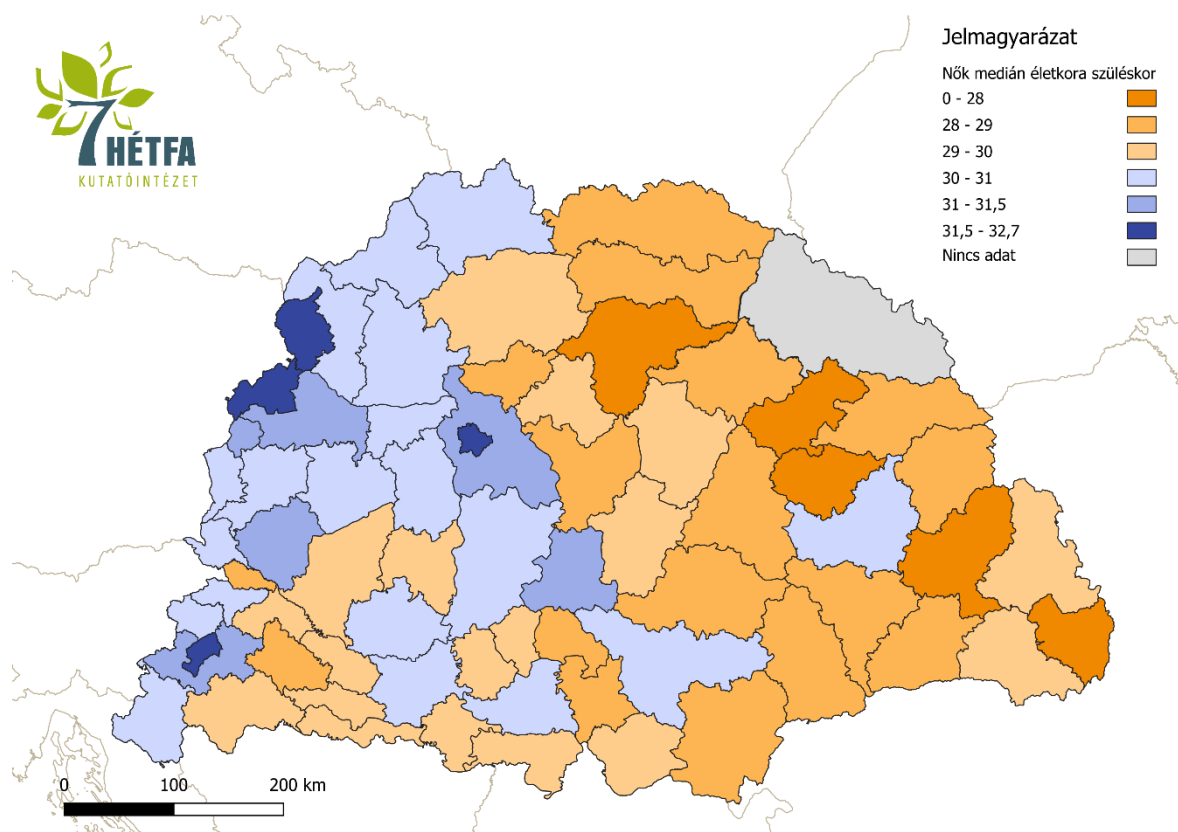

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Az osztrák és szlovén területek esetében a nők átlagosan később vállalnak gyermeket, ami a 30 év körüli vagy annál idősebb korosztályban jellemző. Ez a tendencia a karrierépítés és a gazdasági stabilitás

megteremtésének fontosságára utal, ami az utóbbi években egyre inkább meghatározza a családalapítás időzítését ezekben az országokban. A jóléti államok szociális támogatási rendszerei és az egészségügyi szolgáltatások fejlettsége lehetővé teszik a nők számára, hogy később is biztonságosabb körülmények között vállaljanak gyermeket. Hasonló trend figyelhető meg a horvát területeken is, ahol szintén a 30 év körüli medián életkor jellemző a szüléskor. Ez a jelenség a gazdasági kihívásokra és az ország szociális-gazdasági struktúrájára vezethető vissza, ahol a fiatalok a gazdasági biztonság megteremtésére összpontosítanak, mielőtt családot alapítanak. Magyarországon és Szlovákiában a nők medián életkora a szüléskor valamivel alacsonyabb, a 28-30 év közötti tartományban helyezkedik el. Ennek egyik oka lehet a hagyományos családi értékek erősebb jelenléte, valamint a fiatalabb korban történő családalapítás kulturális preferenciája. Továbbá Magyarországon a kormányzati családpolitikai intézkedések – mint például az adókedvezmények és a lakásvásárlási támogatások – szintén hozzájárulnak a korábbi életkorban történő gyermekvállaláshoz, azonban a nagyvárosi és a gazdaságilag fejlettebbnek mondható területeken itt is megfigyelhető a családalapítás eltolódása.

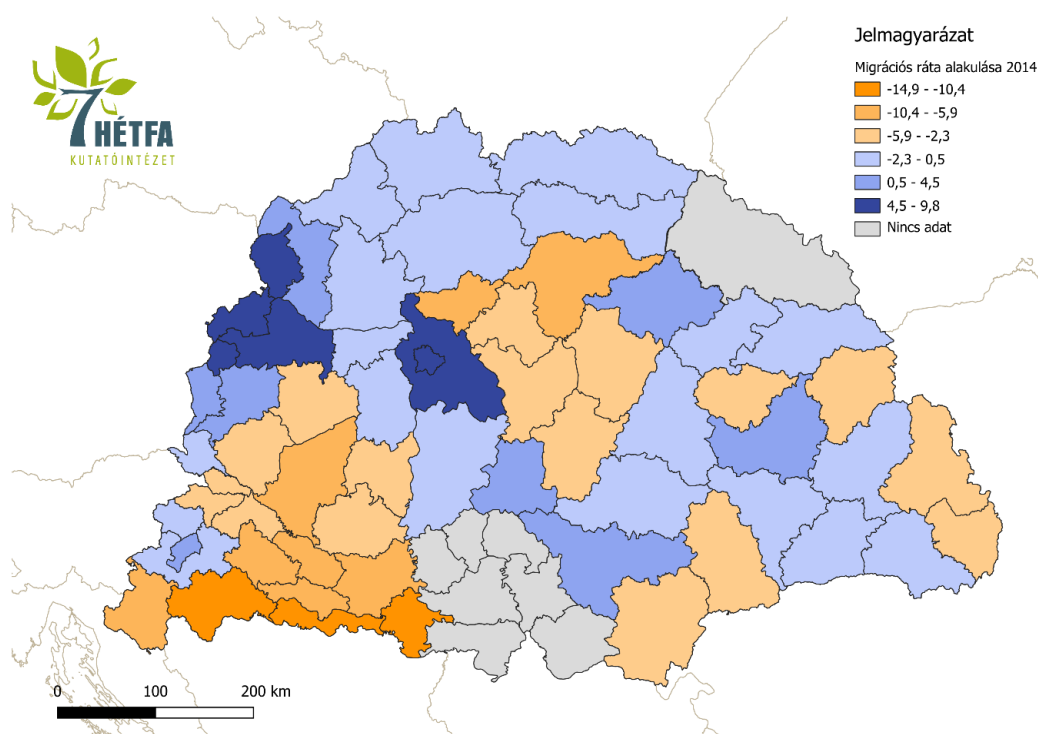
18. ábra: A nők medián életkora a szüléskor 2022.

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

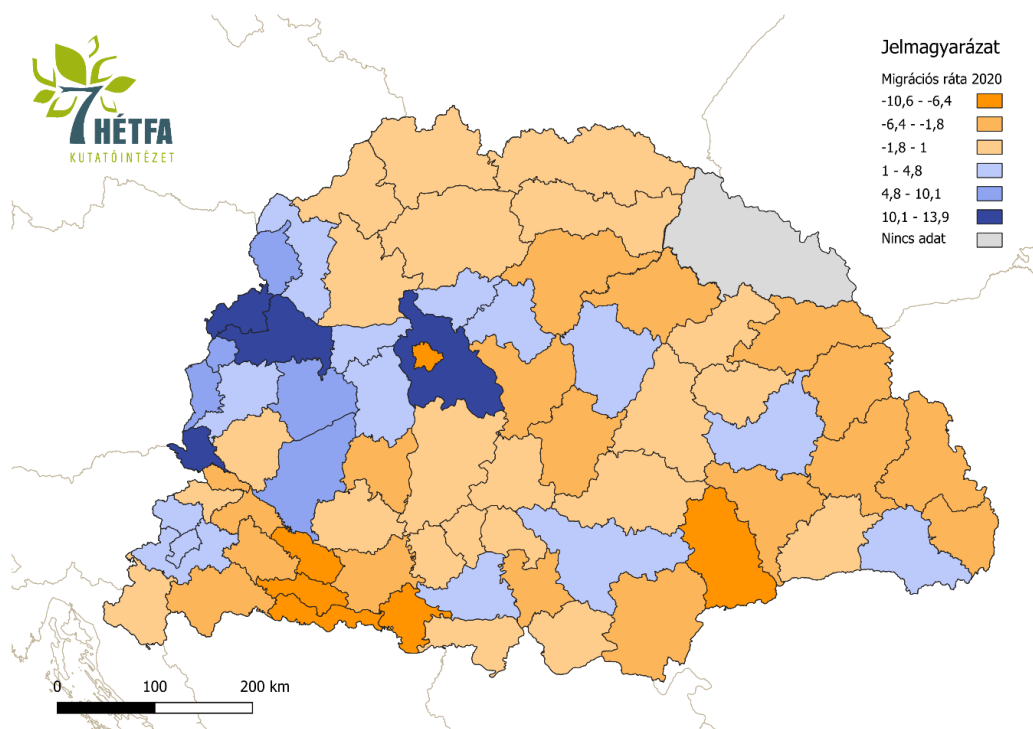
A Kárpát-medence országai eltérő migrációs dinamikával rendelkeznek. Ausztria, Magyarország és Horvátország pozitív nettó migrációval rendelkezik, ami a bevándorlás túlsúlyát jelzi. Ausztriában 2015-ben tapasztalható egy kiugrás, amely a menekültválsággal párhuzamba állítható, amikor az ország jelentős számú menekültet fogadott be. Románia esetében az utóbbi évekig negatív volt a migrációs egyenleg, amelyet a jelentős kivándorlás okozott. Szlovénia, Szlovákia és Horvátország esetében a migrációs egyenleg viszonylag alacsony és stabil, ami arra utal, hogy a mobilitási hajlandóság kisebb, vagy a belföldi migráció dominál.

19. ábra: Nettó migrációs ráta alakulása 2014.

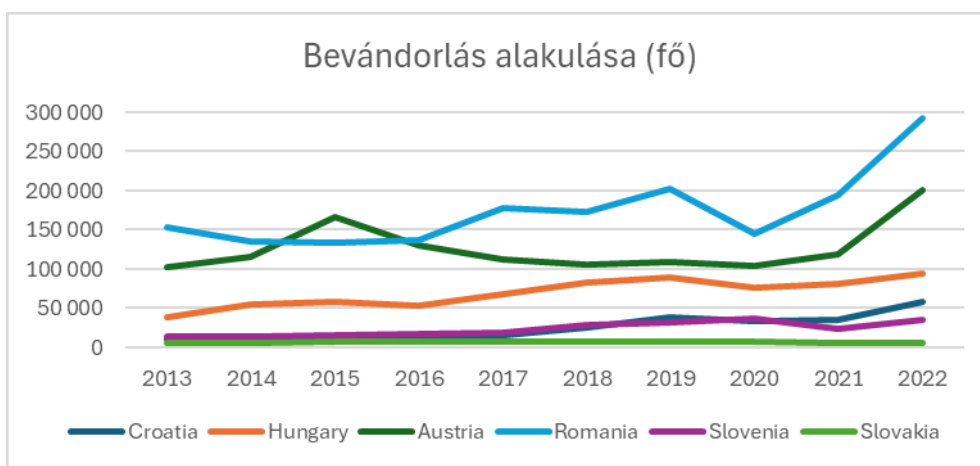
Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

20. ábra: Nettó migrációs ráta alakulása 2020-ban a COVID világjárvány első évében

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

21. ábra: Bevándorlás alakulása (fő)

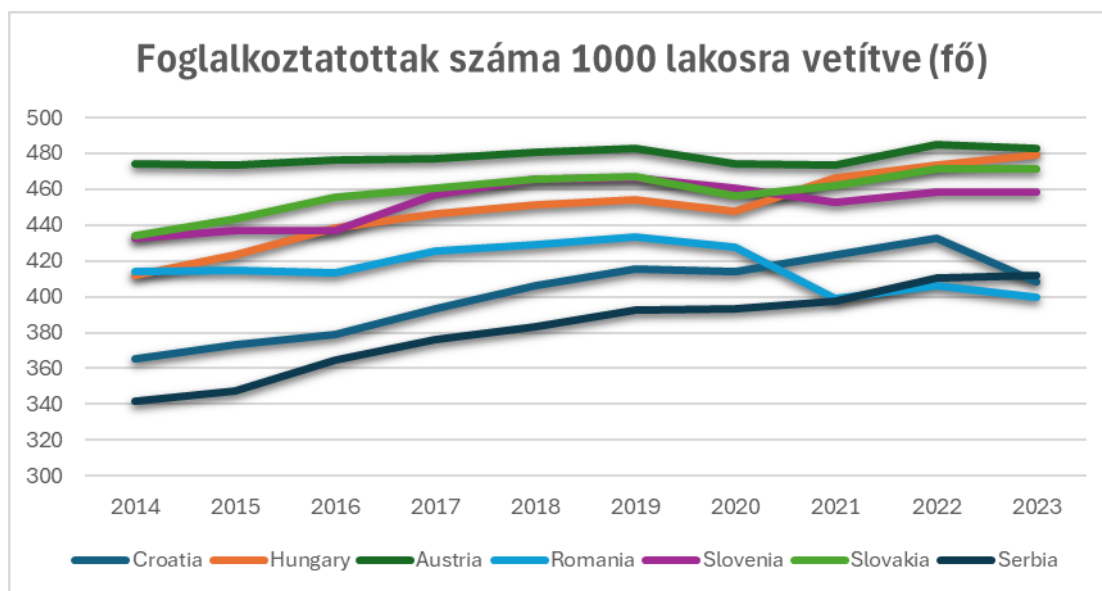
Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

3.2.2. FOGLALKOZTATÁS ÉS JÖVEDELMI HELYZET

A foglalkoztatási ráta számottevő változáson ment keresztül 2014 és 2023 között, amely nagyrészt a gazdasági környezet, a munkaerőpiac átalakulása és a demográfiai folyamatok hatására következett be.

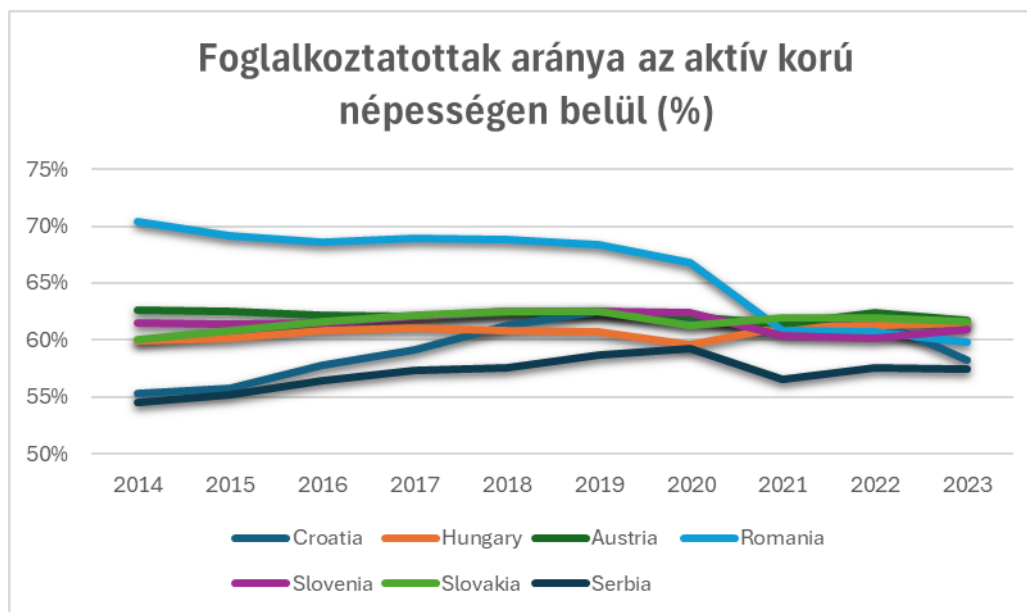
Magyarországon a foglalkoztatási arányok szintén jelentős növekedést mutattak az elmúlt évtizedben. Főleg Budapest és vonzáskörzete látja el az ország gazdasági központjának szerepét és a dinamikus munkaerőpiaci fejlődést mutat. Az ország többi térsége, mint például Győr-Moson-Sopron és Fejér megyék, szintén erős növekedést mutattak, amely a helyi ipar és szolgáltatások bővülésének eredménye. Ausztria és Szlovénia esetében a foglalkoztatottsági arány stabilan magas maradt, ami az országok fejlett gazdasági struktúráját és a munkaerőpiaci rugalmasságot tükrözi. Ezek az országok sikeresen fenntartották a foglalkoztatás magas szintjét, köszönhetően a jól működő gazdasági modelleknek és a munkaerőpiaci politikáknak, amelyek rugalmasan alkalmazkodtak a változó körülményekhez. Ezzel szemben Románia és Horvátország alacsonyabb foglalkoztatottsági arányokat mutatnak. Romániában a foglalkoztatottsági arány 59%-ra csökkent, ami arra utal, hogy bár az ország gazdasága növekedett, a munkaerőpiacot továbbra is kihívások terhelik, különösen a vidéki területeken, ahol a foglalkoztatás még mindig alacsony szintű. Horvátország tekintetében Eszék-Baranya megye mutatta a legnagyobb növekedést. Szlovákia és Szlovénia régióiban is a foglalkoztatási adatok azt mutatják, hogy bár az országos szintű foglalkoztatás növekedett, a regionális különbségek továbbra is fennmaradtak. Szlovákia egyes megyéi, kisebb mértékű növekedést mutatnak. Pozsony, Zágráb és a szlovén városi központok, mint Ljubljana, a legmagasabb foglalkoztatási arányokat mutatják, azonban a vidéki és iparilag kevésbé fejlett területeken a foglalkoztatottság alacsonyabb maradt. Az eltérő munkaerőpiaci dinamika az oktatási szint, az ipari jelenlét és az infrastrukturális fejlettség közötti különbségeket tükrözi.

22. ábra: A foglalkoztatottak száma 1000 lakosra vetítve (fő)

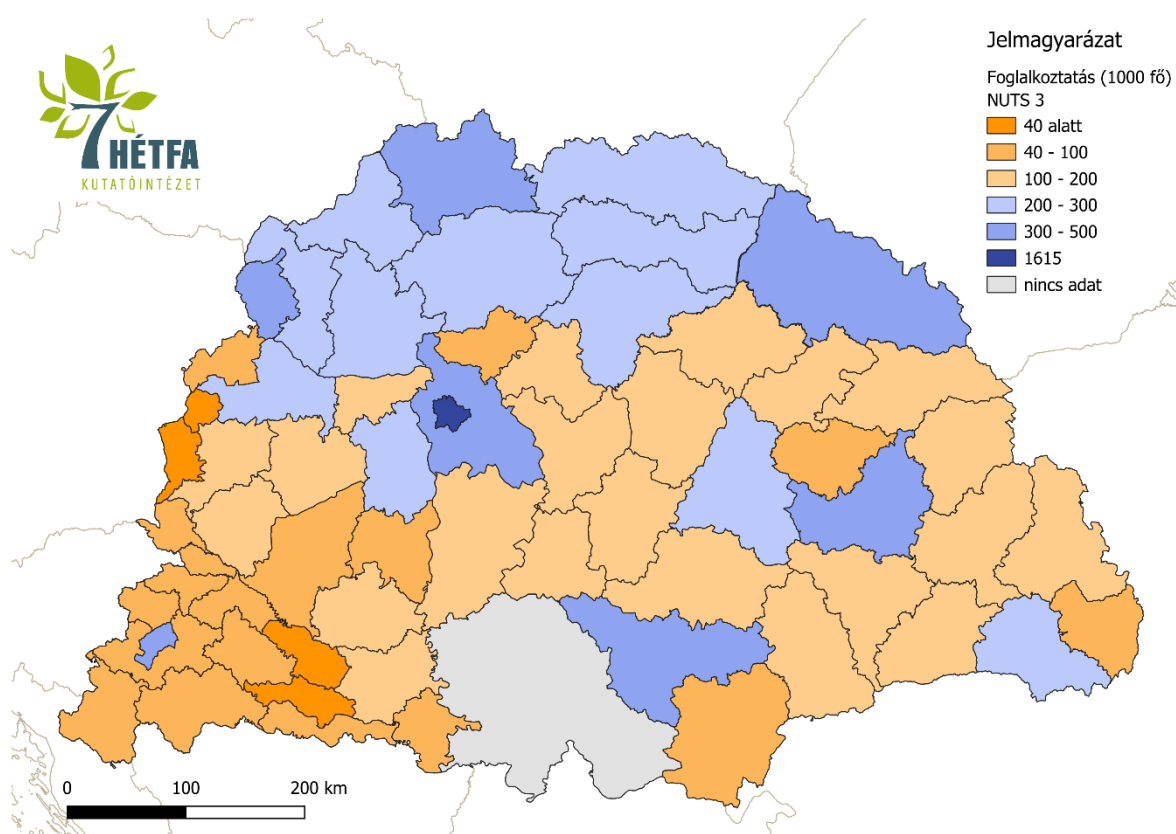
Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

23. ábra: Foglalkoztatottak aránya az aktív korú népességben belül (%)

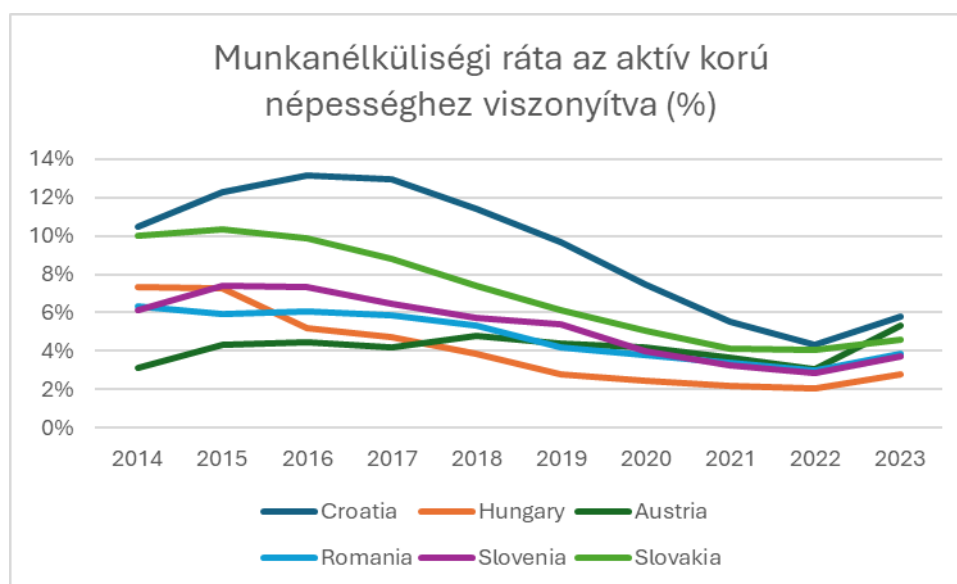
Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

24. ábra: A foglalkoztatottak számának területi eloszlása 2022. (ezer fő)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

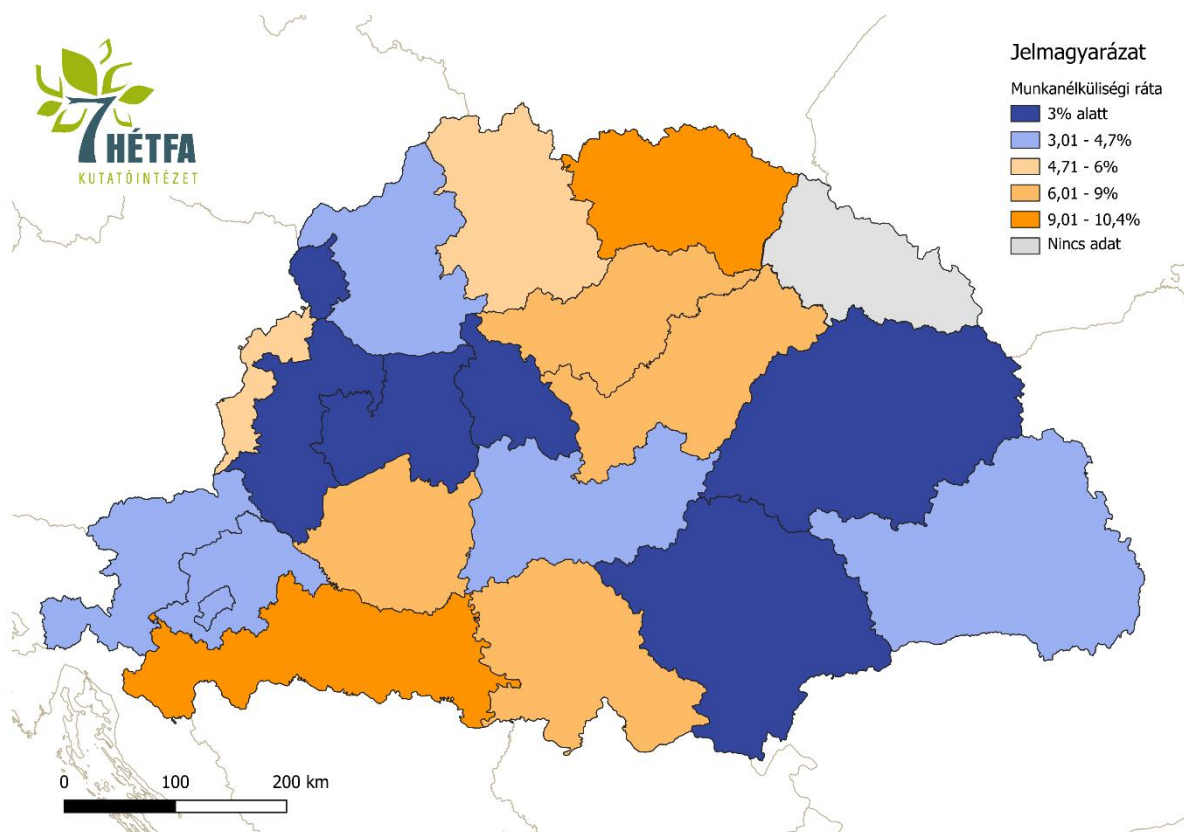
25. ábra: Munkanélküliségi ráta az aktív korú népességhez viszonyítva (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A munkanélküliek számát az aktív korú népességhez viszonyítva vizsgálva megállapítható, hogy a régió országaiban változó mértékben, de csökkent az elmúlt évek során. Horvátország és Szlovákia esetében például a munkanélküliségi ráta jelentős ingadozásokat mutatott, 2014-ben magasabb értékek jellemezték, de azóta csökkenő tendenciát követett. Az adatok szerint Horvátországban a munkanélküliségi ráta 2023-ban 5,81%, míg Szlovákiában 4,62%. Ez a csökkenés nagyrészt a gazdasági helyreállítási intézkedéseknek, valamint az EU-s források és támogatások eredményes felhasználásának köszönhető, amelyek elősegítették a munkahelyteremtést és a gazdaság stabilizálását. Ezzel szemben Magyarországon a munkanélküliségi ráta 2022-ig folyamatosan csökkenő tendenciát mutatott, 2023-ra 2,81%-ra esett vissza. Az alacsony munkanélküliségi ráta ugyanakkor rámutat arra is, hogy Magyarországon a munkaerőpiaci kínálat szűkülhetett, ami kihívást jelenthet a gazdaság további növekedésében, különösen a képzett munkaerő hiánya esetén.

26. ábra: Munkanélküliségi ráta 2023. (%)

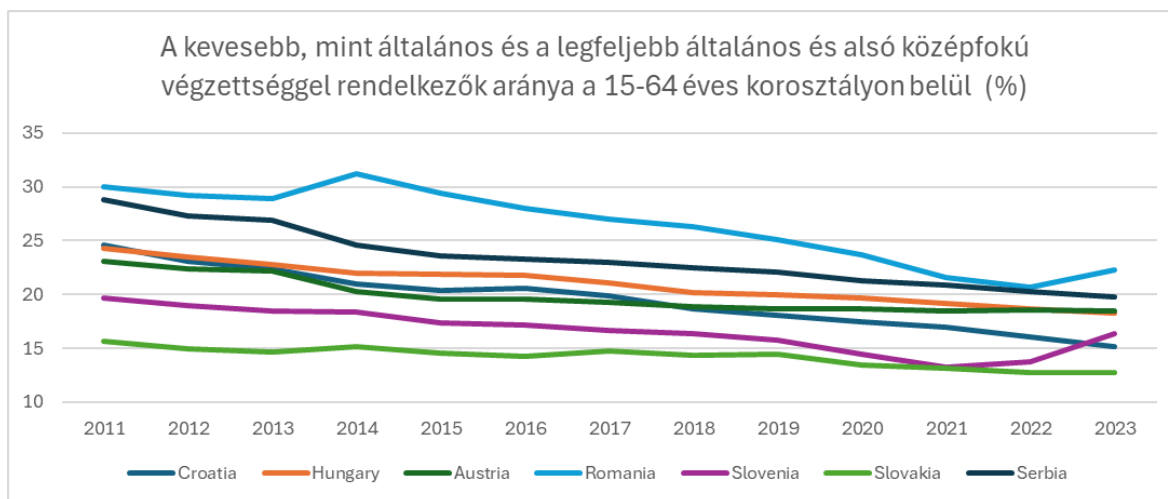

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

3.2.3. KÉPZETTSÉG

A kevesebb, mint általános és a legfeljebb általános és alsó középfokú végzettséggel rendelkezők (ISCED 2011 0-2 szint) aránya a 15-64 éves korosztályon belül csökkenő tendenciát mutat a legtöbb országban. Ez a trend a felsőfokú oktatásba való átmenet növekedését és az általános képzettségi szint növekedését tükrözi a régióban.

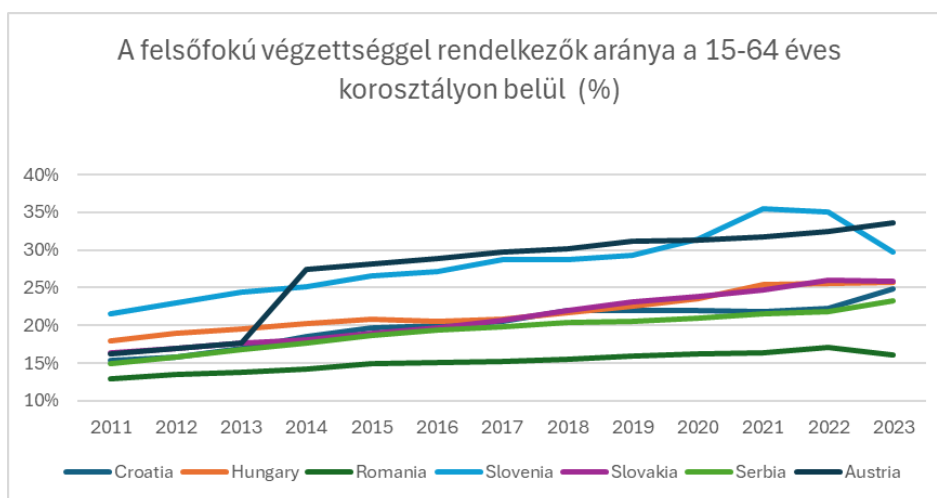
27. ábra: A kevesebb, mint általános és a legfeljebb általános és alsó középfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 15-64 éves korosztályon belül (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők (ISCED 2011 5-8 szint) aránya jelentős növekedést mutatott a régió országaiban. Szlovéniában és Ausztriában a legmagasabbak ezek az arányok. Románia és Szerbia esetében alacsonyabb arányokról beszélhetünk.

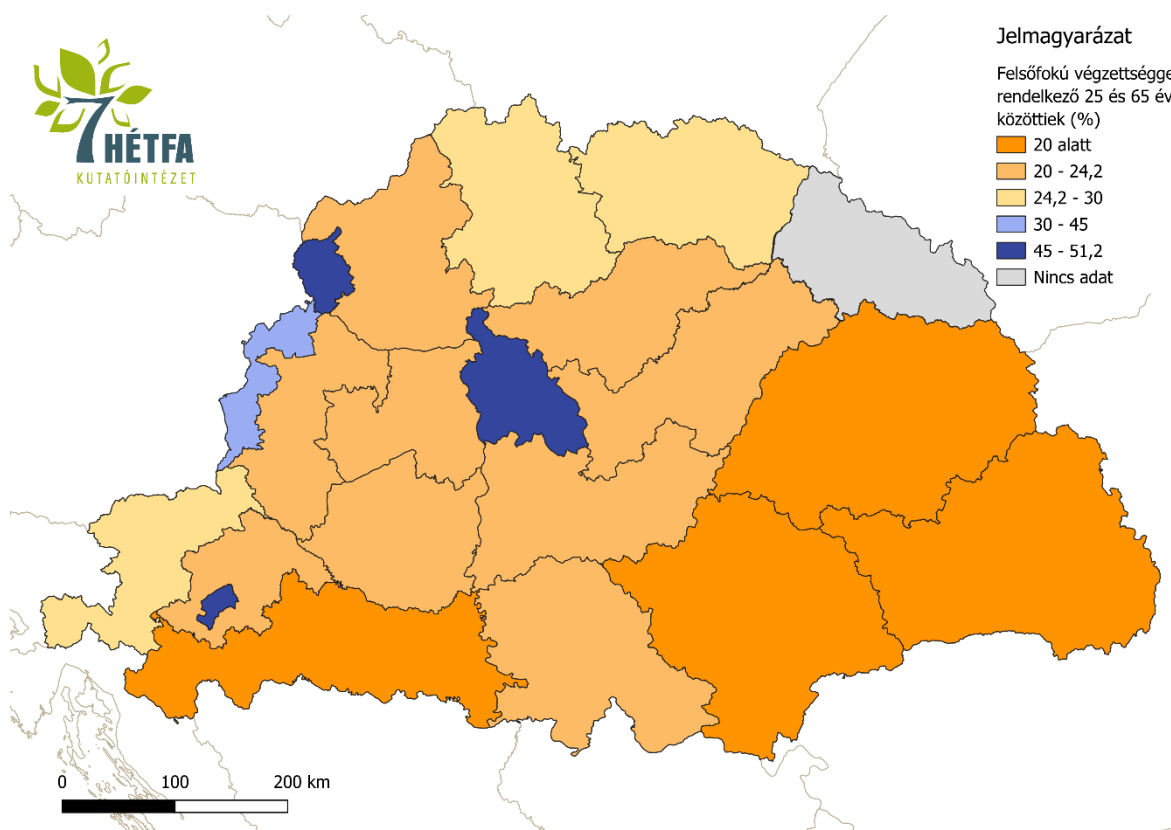
28. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának alakulása a 15-64 éves korosztályon belül (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A felsőfokú végzettséggel rendelkező népesség esetében regionális különbségeket tapasztalhatunk a Kárpát-medence országai között. Ausztria és Szlovénia esetében a térkép erős koncentrációt mutat, ami arra utal, hogy ezekben az országokban a felsőfokú oktatás elérhetősége és minősége kiemelkedő. Magyarországon a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya különösen a központi régióban magas, a legtöbb egyetem is itt található az országban. Romániában és Szerbiában alacsonyabb arányokat figyelhetünk meg, amely a kevésbé fejlett felsőoktatásnak köszönhető.

29. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának területi megoszlása a 15-64 éves korosztályon belül (%)

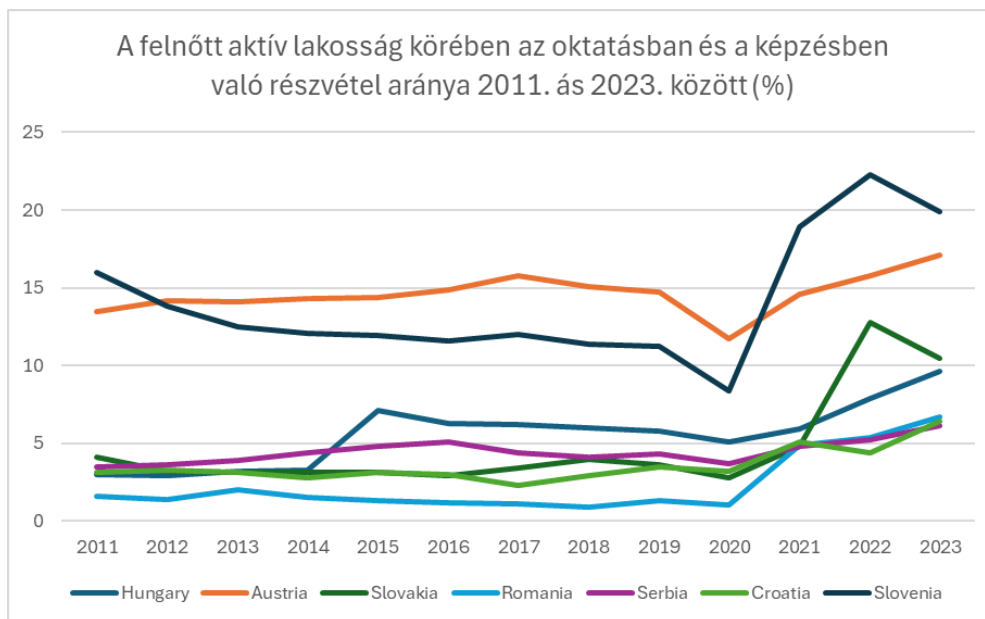

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Az élethosszig tartó tanulás jegyében a felnőtt aktív korosztály (25-64 éves) körében az oktatásban és képzésben való részvétel aránya jelentősen nőtt a Kárpát-medence országaiban 2011 és 2023 között. Különösen figyelemre méltó az osztrák adatok növekedése, ahol az arány 13,5%-ról 17,1%-ra emelkedett, amely a régióban a legmagasabb érték. Szlovénia is kiemelkedik, ahol 16%-ról 19,89%-ra nőtt az arány. Magyarországon az emelkedés kisebb mértékű volt, 3%-ról 9,6%-ra. Szlovákia és Románia esetében az arány szintén növekedett, bár Románia értékei alacsonyabbak maradtak a régió átlagához képest.

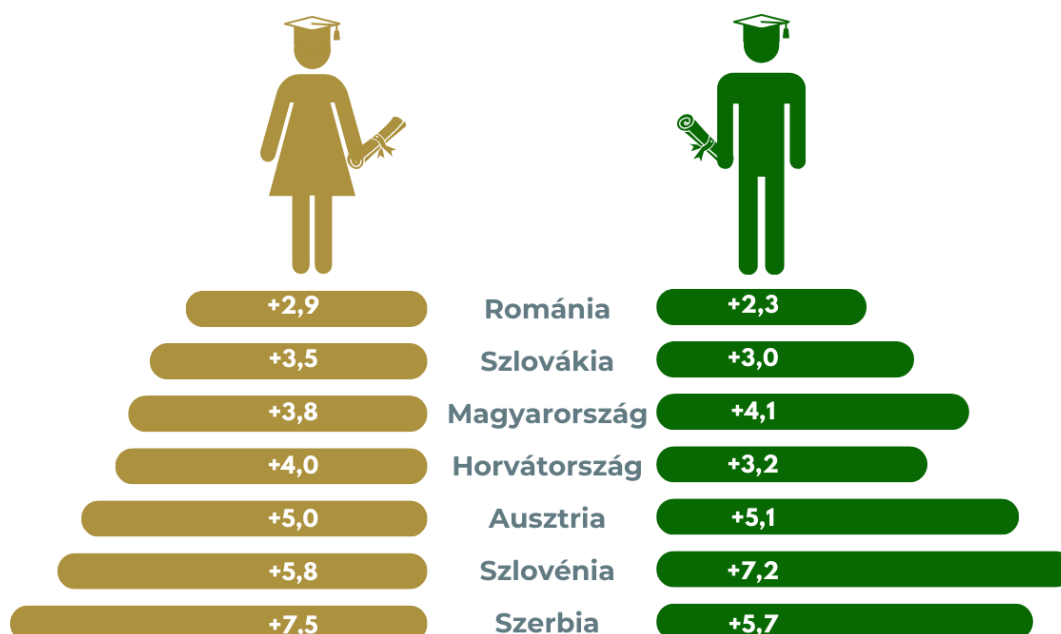
A felnőtt nők oktatásban és képzésekben való részvétele több országban (Szerbia, Horvátország, Románia, Szlovákia) is növekedett. A régióban egyre nagyobb hangsúly helyeződik a nemek közötti egyenlőségre az oktatás és képzés területén, ugyanakkor a különböző országokban eltérő mértékben halad előre ez a folyamat. Romániában és Szerbiában a növekedés üteme mindkét nem esetében mérsékeltebb, ami a gazdasági és társadalmi kihívásokkal is magyarázható. Az oktatásban való részvétel növekedése mindkét nem esetében pozitív hatással lehet a munkaerőpiacra, valamint a régió gazdasági és társadalmi fejlődésére.

30. ábra: A felnőtt aktív lakosság körében az oktatásban és a képzésben való részvétel aránya 2011 és 2023 között (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

31. ábra: A felnőtt aktív lakosság körében az oktatásban és a képzésben való részvétel változása 2011 és 2023 között (%)

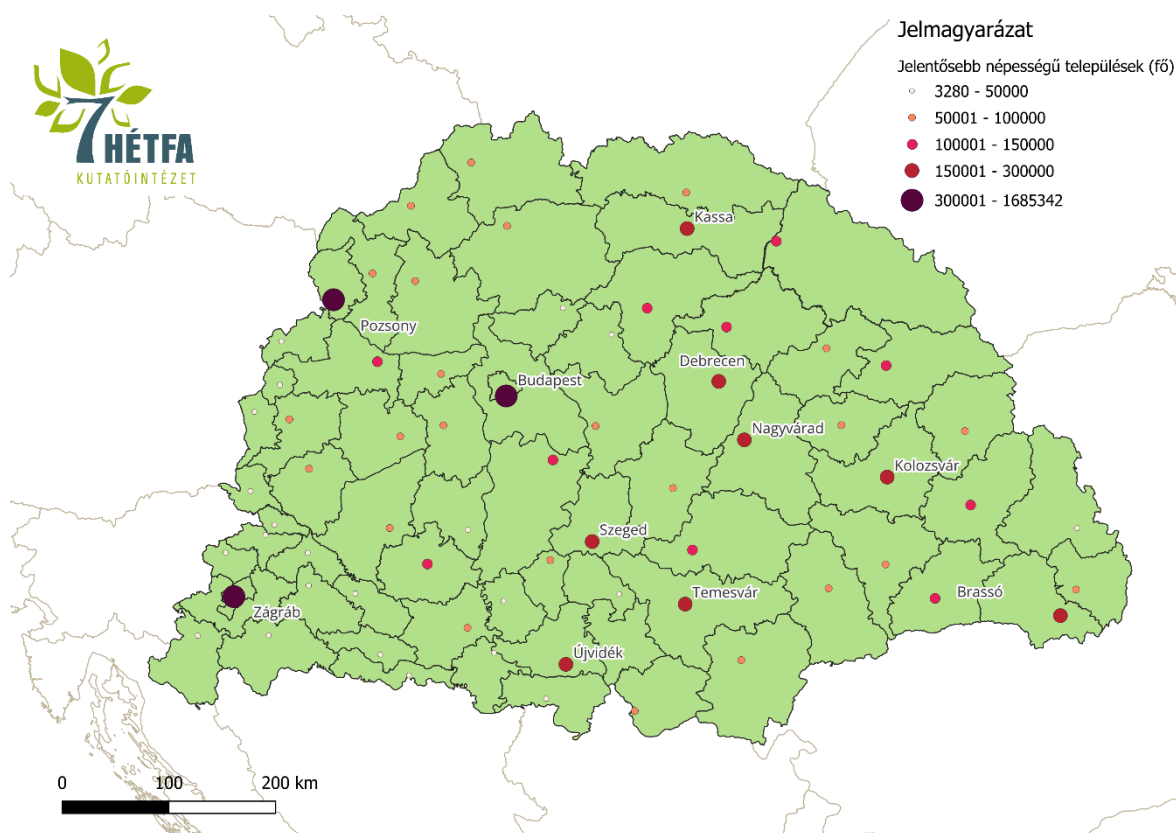
Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

3.3. A TELEPÜLÉSHÁLÓZAT, VALAMINT A TELEPÜLÉSI ÉS TÉRSÉGI INFRASTRUKTÚRA FEJLŐDÉSE

3.3.1. TELEPÜLÉSHÁLÓZAT

A Kárpát-medence térségének településhálózata a több, mint száz éve kialakult helyzethez igazodva nagy mértékben stabilnak mondható. A centrumtérségek erősödésével és a periférikus térségek leszakadásával azonban a városhálózat egyes elemeinek funkciója, szerepe erősödött, míg a jellemzően rurális, vidéki térségek kis- és középvárosainak pozíciója általában gyengült. A településállomány elemei közötti viszonyrendszer jellemzői is történetileg meghatározottak, súlyteltődés főként a nagyvárosi terek, funkcionális várostérségek globálisan jelentkező felértékelődése kapcsán mutatható ki. Budapest és Pozsony a kelet-közép-európai makroregionális térben a Kárpát-medence két jelentősnek számító nagyvárosa, ám a nemzetközi városversenyben egyik sem lépett előrébb az utóbbi évtizedben, potenciáljukhoz képest visszafogott fejlődést mutattak. Itt meg kell említeni a Kárpát-medence térségére, különösen Pozsony fejlődésére is jelentős hatást gyakorló Bécs közelségét.

32. ábra: A Kárpát-medence településhálózatának súlyponti elemei

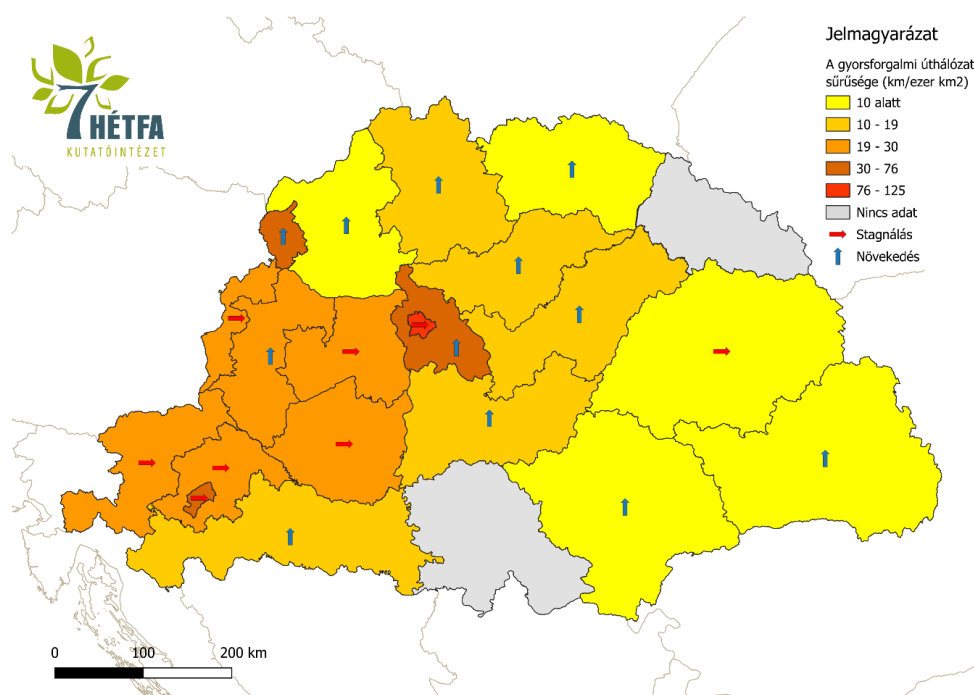
Saját szerkesztés

Az Európai Unió városhálózatában a 6. helyen álló Bécs után Budapest a 9. legnépesebb város, míg Zágráb a 23., Pozsony pedig csak az 58. a népességi rangsorban. A nagyvárosi térségek globális szintű felértékelődése, az EU-integráció, illetve a külföldi működőtőke-beruházások bázisán az anyaország határain túli nagyvárosok (Kassa, Kolozsvár, Temesvár, Brassó) erősödnek, jellemzően elérve a legfejlettebb vidéki magyarországi nagyvárosi térségek gazdasági értéktermelő képességét, néhány esetben azt meg is haladva (Kolozsvár, Temesvár). Az egész térségben jellemző folyamat, hogy a fővárosok mellett a nagyobb városok környékén is megerősödtek a szuburbanizációs trendek, míg nagyvárosoktól távol eső aprófalvas térségekre a népességvesztés jellemző. Mindemellett jellemző, hogy a zömmel hanyatló vagy korábban is városhiányos, jellemzően rossz közlekedési kapcsolatokkal rendelkező vidéki térségek kisvárosai nem képesek tartani pozícióikat, népesség- és funkcióvesztés jellemzi őket.

3.3.2. KÖZLEKEDÉSI HÁLÓZAT, ELÉRHETŐSÉGI VISZONYOK

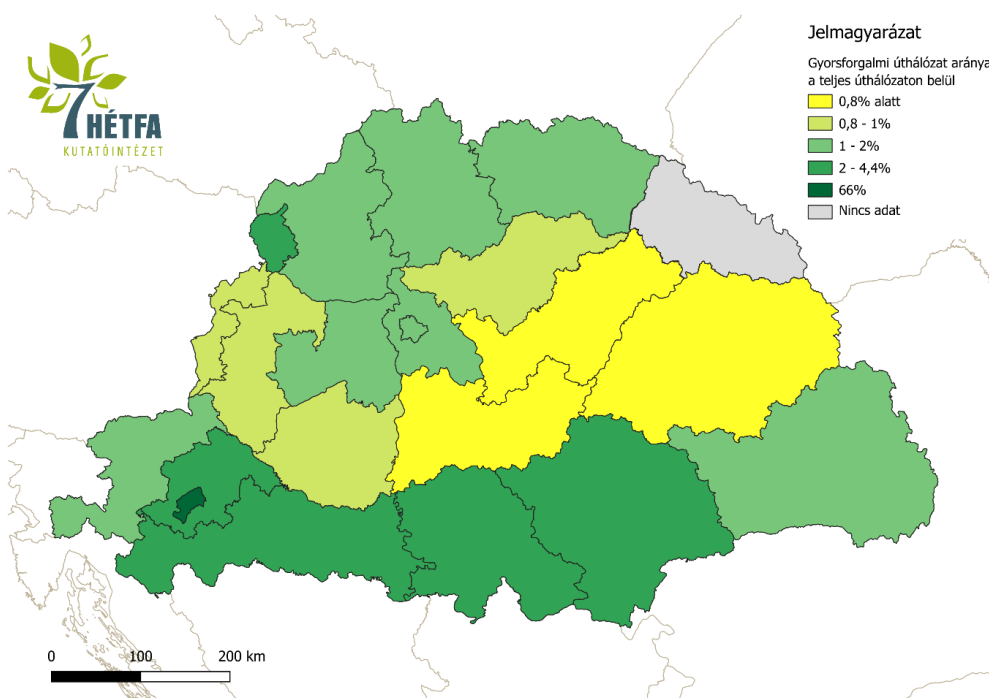
Mind a nagyterületi gazdasági, társadalmi kapcsolatrendszer fejlődését, mind a települések lakosságának életkörülményeit alapvetően meghatározzák a fizikai összeköttetést biztosító közlekedési hálózat kiépítettsége, illetve annak hiányosságai. A közúti közlekedési rendszer gerincét alkotó, a térségi centrumok elérhetőségét biztosító gyorsforgalmi úthálózat sűrűsége a Kárpát-medence térségét tekintve a térség nyugati felében szignifikánsan magasabb, mint a keleti, vagy akár az északi régiókban. A legnagyobb értékekkel a fővárosi régiók (Budapest, Pozsony, Zágráb) mellett a Dunántúlon, Burgenlandban, a szlovéniai Mura-mentén, valamint Észak-Horvátország régióban lehet találkozni. Ezzel szemben Erdélyben, valamint Szlovákia nagy részén jóval kevesebb a gyorsforgalmi utak sűrűsége, ami a gazdaság és közlekedéspolitikai megfontolások mellett a domborzati sajátosságoknak (magas a hegyvidéki területek aránya) is betudható. A fejlődés dinamikáját vizsgálva ugyanakkor megállapítható, hogy az utóbbi években jelentősebb arányú növekedés elsősorban az alacsony útsűrűséggel rendelkező térségekben (így Dél-Erdélyben, a Felvidéken, valamint a Délvidék horvátországi területén) mutatható ki. A gyorsforgalmi úthálózat mellett a településhálózat helyi kapcsolatrendszerének fejlettségét és különösen a lakosság munkavállalási esélyeit, ingázási lehetőségeit nagy mértékben befolyásolja az alsóbbrendű úthálózat kiépítettsége. Elsősorban a Kárpát-medence nyugati térségében tapasztalható, hogy a magas gyorsforgalmi úthálózat sűrűség mellett relatív nagyobb az alsóbbrendű úthálózati sűrűsége is, míg a magashegyi térségekkel tagolt Felvidéken és a Déli-Kárpátok térségében az alsóbbrendű úthálózat kiépítettsége is relatív alacsonynak mondható.

33. ábra: A gyorsforgalmi úthálózat sűrűsége (km/ezernél km²) és változása 2014-2022 között

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

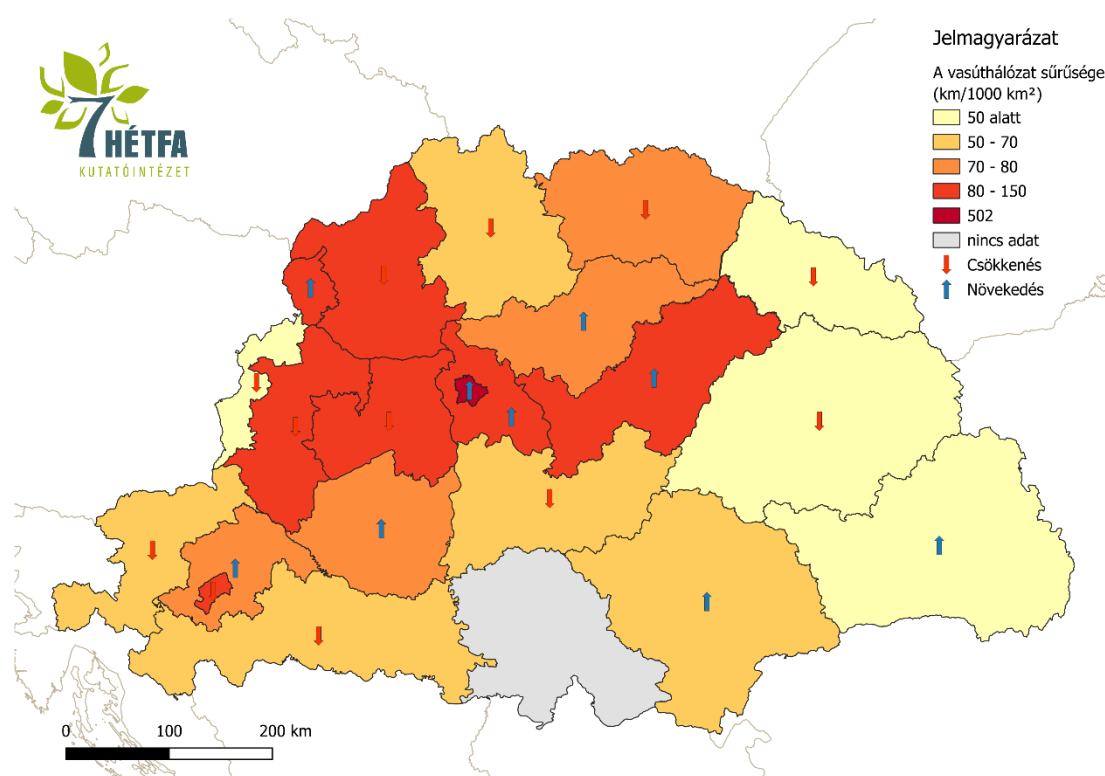
34. ábra: Gyorsforgalmi úthálózat aránya a teljes úthálózaton belül (%) 2022.

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

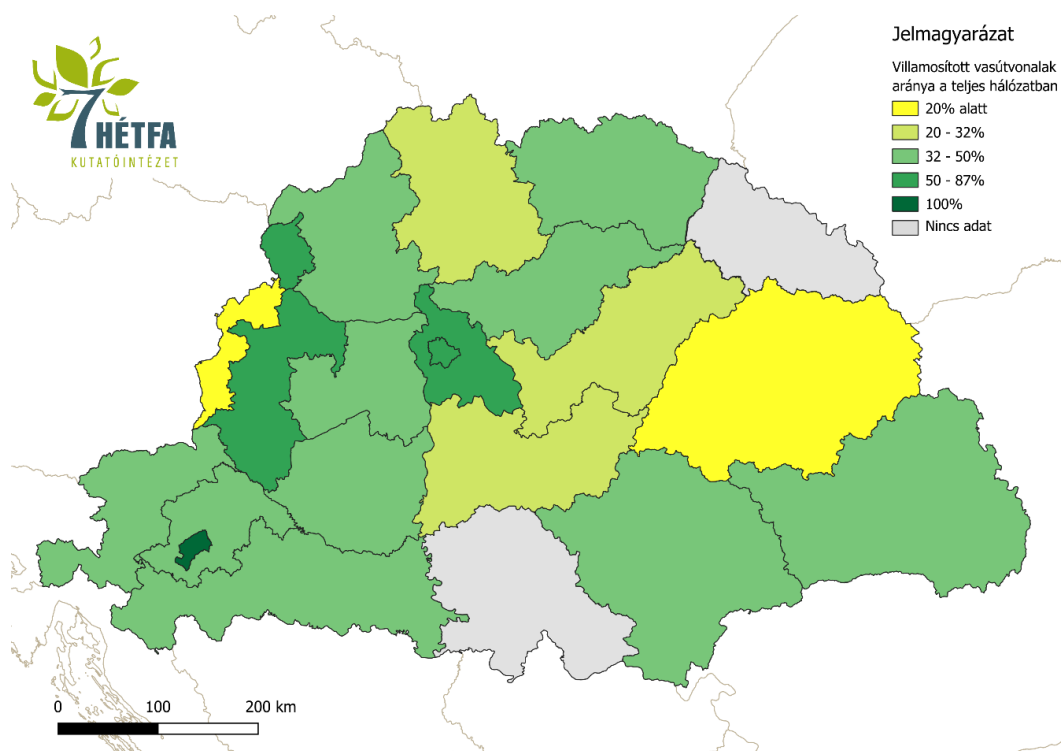
A kötöttpályás vasúti közlekedés a rövidebb távú és helyközi személyszállítás terén ugyan folyamatosan veszít súlyából, de a nemzetközi személyszállításban és a teherforgalom bizonyos szegmenseiben továbbra is nagy jelentőséggel bír. A vasúthálózat sűrűsége, jellemző területi mintázata részben domborzati viszonyok, részben a településhálózati adottságok, részben geopolitikai adottságok mentén alakult ki. A három főváros és agglomerációs térségei mellett legnagyobb vasúthálózat sűrűséggel az anyaország kelet-nyugati tengely térsége (Észak-Alföld, Közép és Nyugat Dunántúl), valamint a Felvidék nyugati, a gazdaságilag fejlettebb Bécs-Pozsony tengelyhez közelebb eső térsége rendelkeznek. A kevésbé gazdaságosan üzemeltethető, illetve kihasználatlan vasútvonalak megszüntetése és ezáltal a vasúthálózati sűrűség csökkenése leginkább a Felvidéken, továbbá az amúgy is alacsony vasútsűrűséggel rendelkező Észak-Erdélyben, Kárpátalján, valamint a Dél-Alföldön jellemző. Emellett a csökkenés tetten érhető a Kárpát-medence több, gazdaságilag fejlettebb térségében is.

35. ábra: A vasúthálózat sűrűsége (km/ezer km²) és változása 2014-2022 között

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

36. ábra: Villamosított vasútvonalak aránya a teljes vasúthálózaton belül 2022. (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

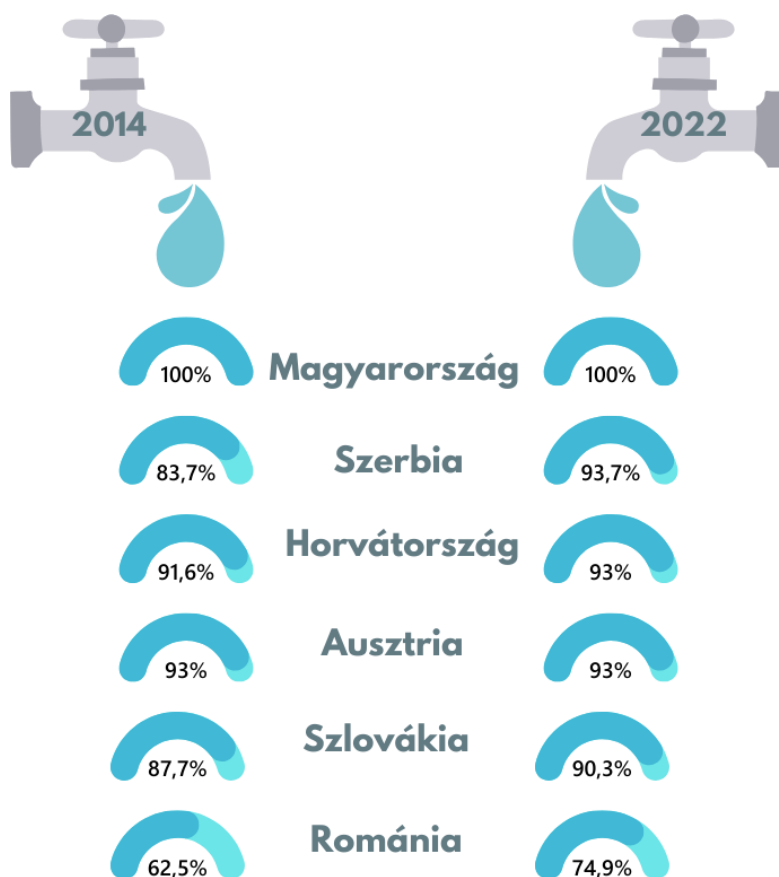
A villamosított vasúti vonalak aránya a vasúthálózat korszerűségének egyik fokmérője, de emellett a klímaváltozással szembeni küzdelem szempontjából is jelentőséggel bír. Ez az arány Kárpát-medence térségében a három fővárosi régió mellett a Nyugat-Dunántúlon mondható kiemelkedőnek, de Észak-Erdély, Burgenland és az Alföld, valamint a Felvidék középső régiója kivételével a nagyobb részében jónak nevezhető. Burgenland esetében ez a kevés olyan fejlettségi mutatók egyike, amely tekintetében a Kárpát-medence gyengébben teljesítő régiói között szerepel, azonban itt szükséges figyelembe venni, hogy a Ausztrián (és a Kárpát-medence térségén) belül is e régióban eleve a legalacsonyabb a vasúti hálózat sűrűsége.

3.3.3. KOMMUNÁLIS INFRASTRUKTÚRA ÉS LAKHATÁSI FELTÉTELEK

A kommunális infrastruktúra hálózatok közül kétségkívül a vezetékes ivóvízellátás elérhetősége és megfelelő minősége a legalapvetőbb mind a lakosság életminősége, a települések élhetősége, mind a gazdasági tevékenységek folytatása, a vállalkozások megtelepedése szempontjából. A vezetékes ivóvízzel ellátott lakosság aránya a Kárpát-medence térségét vizsgálva több évtizedes távlatban Magyarországon messze a legmagasabb arányú, megközelíti a 100%-ot. A gazdaságilag fejlettebbnek tekinthető országokban, így Ausztriában és Szlovákiában, valamint Horvátországban a vezetékes

vízellátottság hosszabb ideje jellemzően 90-95% körül alakul, míg a korábban kevésbé fejlett Romániában és Szerbiában lényegesen kedvezőtlenebb arányok jellemzőek, azonban a növekedés dinamikája ezen két kiugróan magas, jelentős léptékű felzárkózást mutatva.

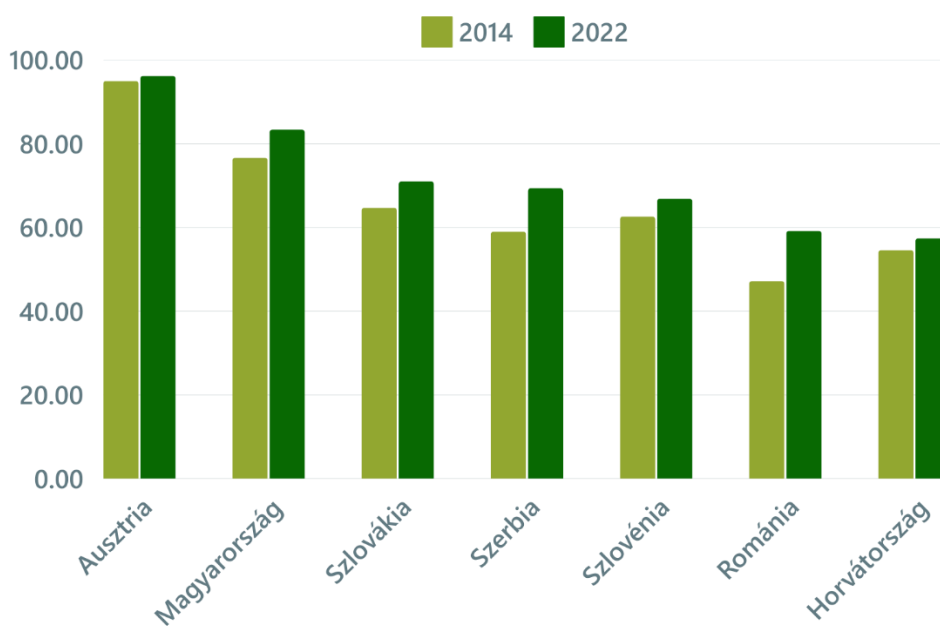
37. ábra: Vezetékes ivóvízzel ellátott lakosság aránya (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

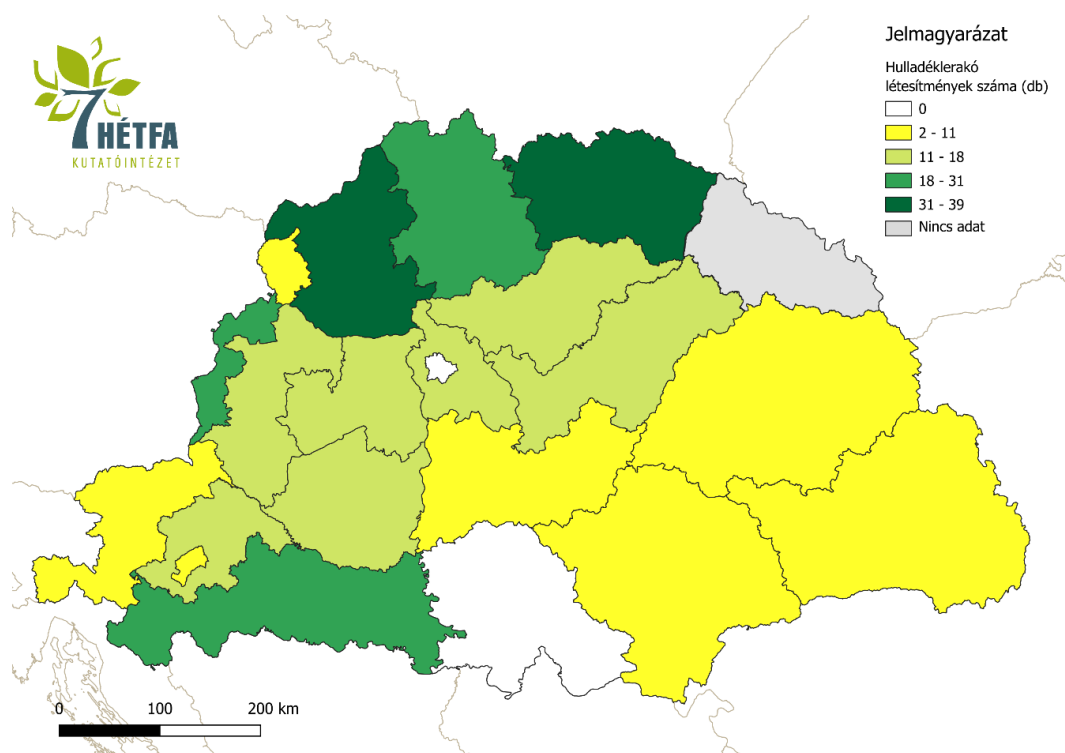
Az ivóvízellátottsággal párhuzamosan a keletkezett szennyvizek kezelése kiemelt feladat mind környezetvédelmi, mind közegészségügyi és ennél fogva életminőségi szempontból. A Kárpát-medence országai közül messze Ausztriában a legkedvezőbb a szennyvízkezelés helyzete, a szennyvízcsatorna hálózatra kapcsolt lakosság aránya mára elérte a 95%-ot, azaz a közműolló záródása maximális mértékűnek mondható. A legkedvezőbb ivóvízellátási mutatóval rendelkező Magyarországon már nem ilyen nagy mértékű a szennyvízkezelés e mutatójának értéke, de a többi vizsgált országnál még így is kedvezőbb. A legkedvezőtlenebb értékek Horvátországban és Romániában mutathatóak ki, ugyanakkor Romániában a vezetékes ivóvízellátás rendszerének dinamikus kiépülésével párhuzamosan a szennyvízcsatornázás helyzete is javult a vizsgált időszakban, így a közműolló záródása figyelhető meg, míg Horvátországban ilyen dinamikus felzárkózás nem látszik.

38. ábra: Szennyvízcsatorna hálózatra kapcsolt lakosság aránya (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

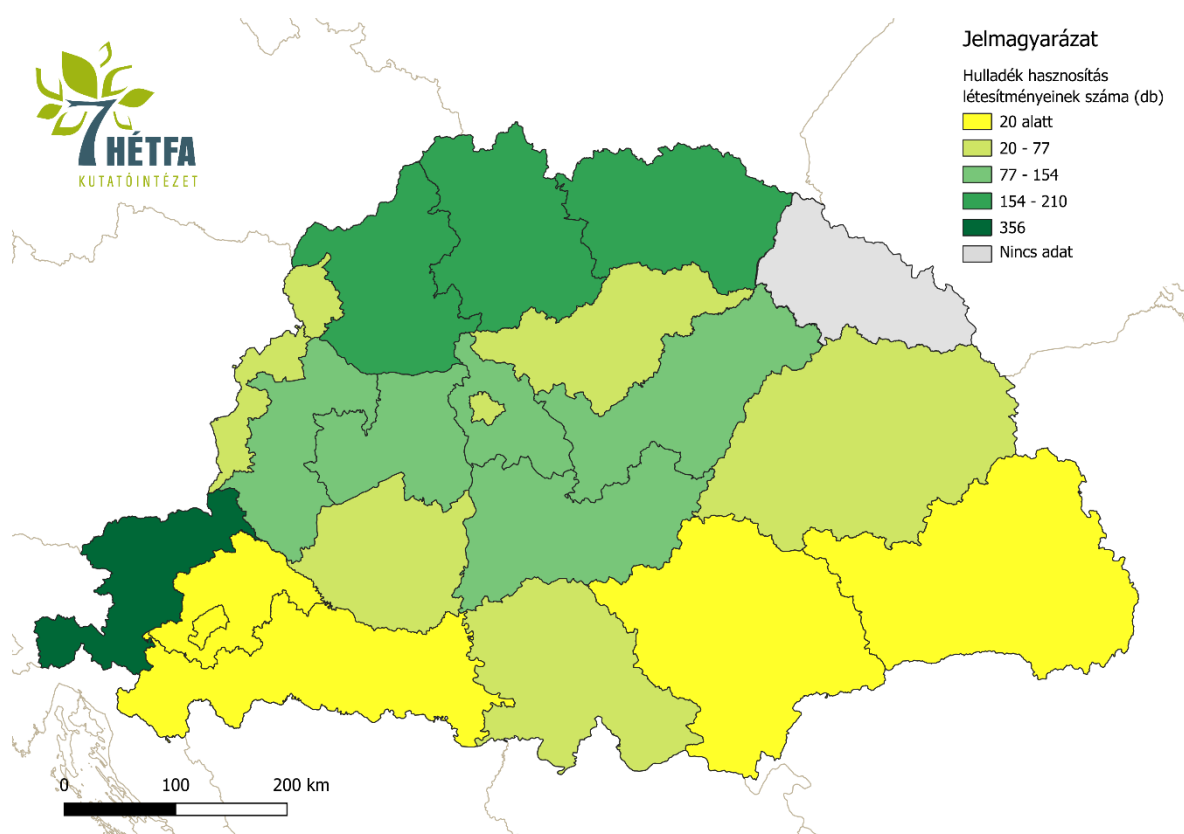
39. ábra: Hulladéklerakó létesítmények száma (db) 2022.

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A hulladékgazdálkodás rendszerének kiépítettsége mellett, hogy a lakosság életminőségének indikátora, a nemzetek környezetpolitikájának, a zöld átállás megvalósításának és a körforgásos gazdaság kiépítése felé tett lépéseknek is egyik kiemelt fokmérője. A hulladéklerakás és a hulladékhasznosítás létesítményeinek számát párhuzamosan vizsgálva megállapítható, hogy a Kárpát-medence térségén belül elsősorban Erdélyben vannak jelentős elmaradások, míg a Felvidéken a hulladékgazdálkodás mindkét létesítménytípusa nagy számban előfordul. A lerakás mellett Magyarország nagy részén, valamint Szlovéniában is nagy jelentőséggel bír a hulladékhasznosítás. Érdeemes megjegyezni, hogy Magyarország régiói közül a gazdaságilag legkevésbé fejlettnek mondott Észak-Magyarországon és a Dél-Dunántúlon van legkisebb mértékben jelen a hulladékhasznosító ipar.

40. ábra: Hulladék hasznosítás létesítményeinek száma (db) 2022.

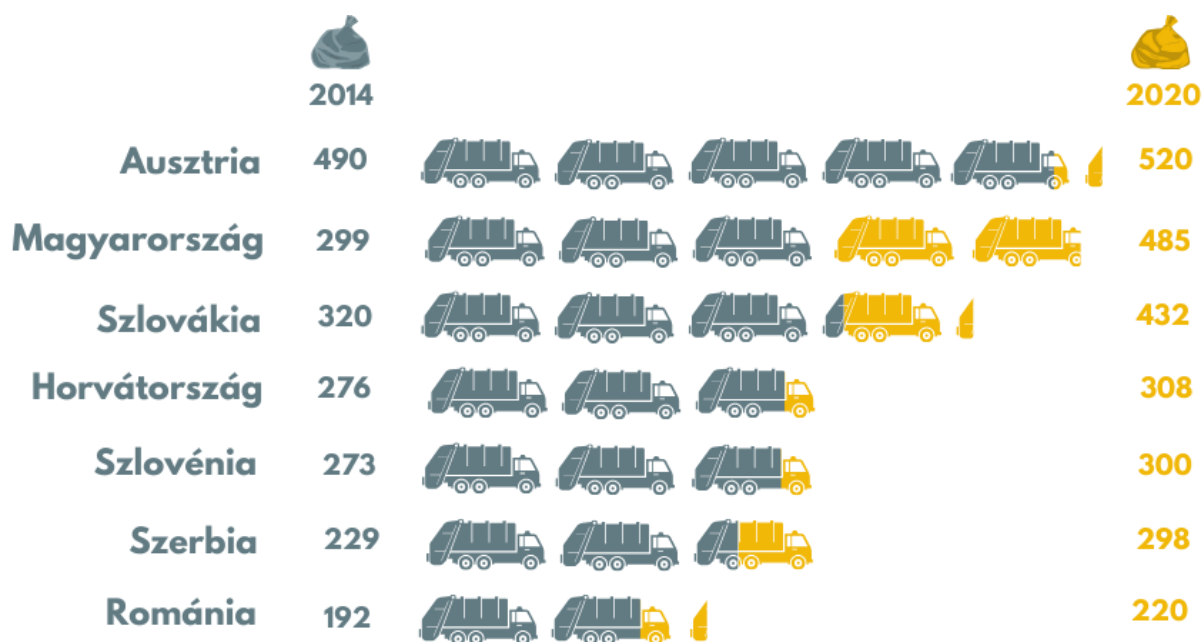
Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A lakosság környezettudatosságával és életmódjával, valamint közvetett módon jövedelmi helyzetével szoros összefüggést mutat a keletkezett kommunális hulladék mennyisége. A tradicionálisan jobb anyagi helyzetben levő Ausztriában a vizsgált időszakban folyamatosan a legmagasabb mennyiségű hulladék

keletkezett egy főre vetítve, míg a legkisebb mennyiségek Romániában mérhetőek. Ez utóbbi azonban részben a hulladékgazdálkodási rendszer fejletlenségének tudható be (a hulladék szállításba be nem kerülő és így vélhetően környezetterhelő módon elhelyezésre kerülő kommunális hulladékok mennyisége nem jelenik meg a statisztikákban). Figyelemre méltó, hogy Magyarországon és Szlovákiában rendkívül dinamikus növekedés tapasztalható 2014-2020 között, ami összefüggésben állhat a gazdasági stabilitás javulásával és a társadalmi jólét növekedésével.

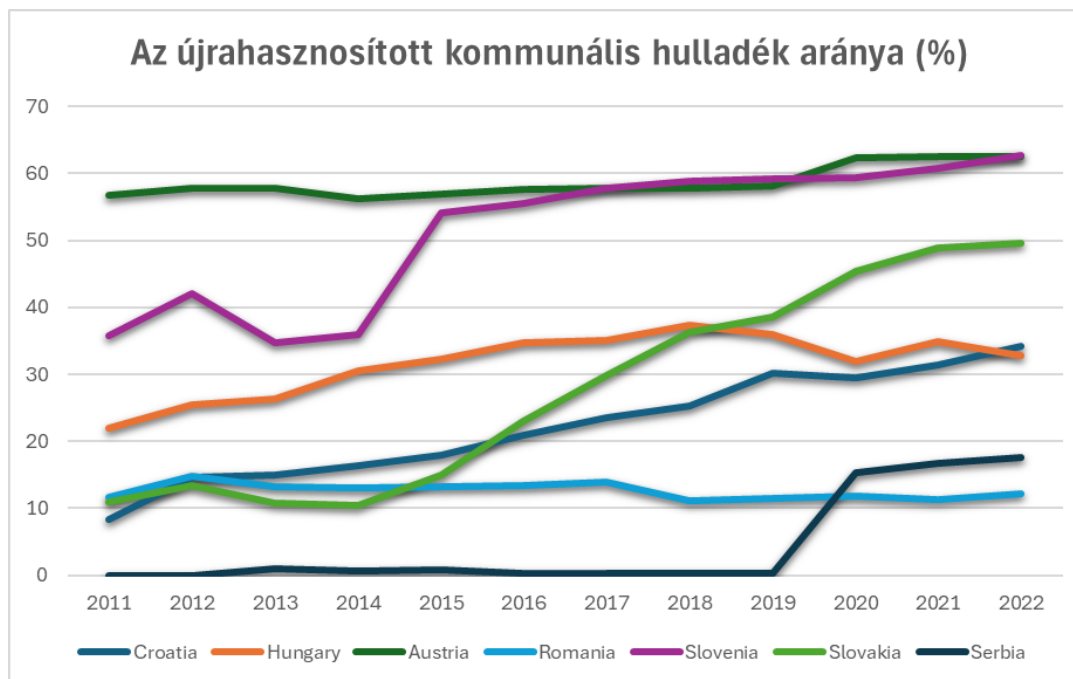
Az újrahasznosított kommunális hulladék arányának alakulása párhuzamos mintázatot mutat a fentiekben vizsgált hulladékhasznosító létesítmények számával, így az arány messze Romániában és Szerbiában a legalacsonyabb, míg a legkedvezőbb helyzet Ausztriában és Szlovéniában tapasztalható. Figyelemre méltó ütemű az újrahasznosított kommunális hulladék arányának növekedése ugyanakkor Szlovákiában (a legnagyobb számú hulladékhasznosító létesítmény is a Felvidéken található). Ezzel szemben Magyarországon a 2010-es évek végétől az újrahasznosító kapacitások nem tudták lekövetni a keletkezett kommunális hulladék mennyiségének nagy léptékű növekedését.

41. ábra: Keletkezett kommunális hulladék mennyisége egy főre vetítve (kg)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

42. ábra: Az újrahasznosított kommunális hulladék aránya (%)

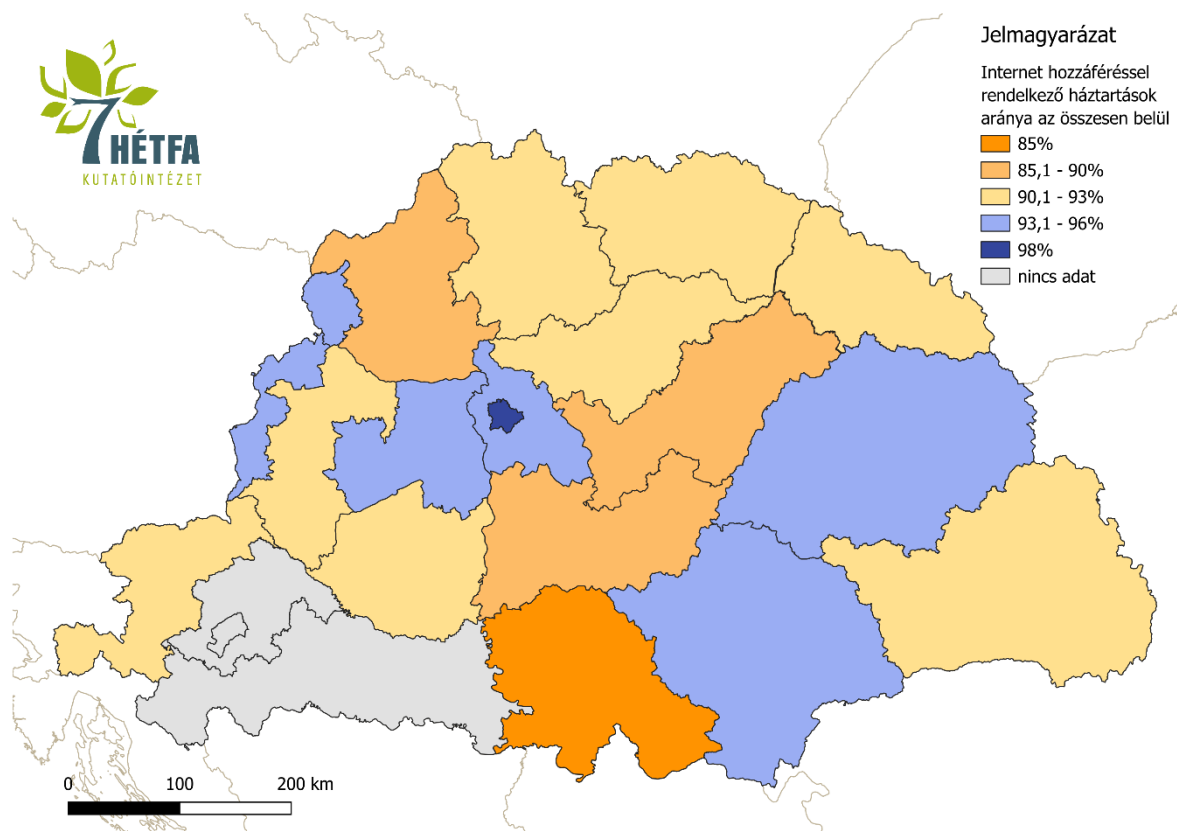
Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Az internet hozzáférhetősége alapvető fontosságú szerepet játszik a modern társadalom és a gazdaság működésben. A digitális infrastruktúra fejlettsége, különösen a szélessávú internet elérhetősége, meghatározza egy ország vagy régió versenyképességét, valamint a társadalom különböző rétegei között egyenlő hozzáférést biztosít az információhoz és a szolgáltatásokhoz.

A Kárpát-medence országain belül eltérések tapasztalhatók az internet hozzáférhetőség terén. Az internet hozzáférés a nagyobb városokban és azok vonzáskörzetében lényegesen kedvezőbb. Ellenben a vidéki, periférikus régiókban a lefedettség alacsonyabb, ami jelentős különbségeket eredményez a digitális elérésben. Magyarországon az elmúlt években jelentős beruházások történtek a digitális infrastruktúra fejlesztésére, ami hozzájárult a szélessávú internet lefedettségének növeléséhez. A vidéki területeken azonban még mindig érzékelhetők hiányosságok, főleg az alföldi és északkeleti régiókban, ahol a digitális elérés szintje alacsonyabb. Ez az egyenlőtlenség kihívásokat jelenthet a vidéki közösségek számára a munkaerőpiaci hozzáférés, az oktatás és az e-kormányzati szolgáltatások szempontjából. Románia esetében a digitális infrastruktúra fejlettsége szintén nagy eltéréseket mutat. A nagyvárosi központok, mint Bukarest és Kolozsvár, jól lefedettek szélessávú internettel, de a vidéki területeken, még lemaradás tapasztalható. Szerbia esetében is a vidéki területeken, különösen az ország déli részén,

alacsonyabb szintű hozzáférést biztosított. Ausztria esetében a legfejlettebb a szélessávú internet infrastruktúrája, amely szinte minden régióban teljes lefedettséget nyújt.

43. ábra: Internet hozzáféréssel rendelkező háztartások aránya az összes háztartáson belül (%) 2023.

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

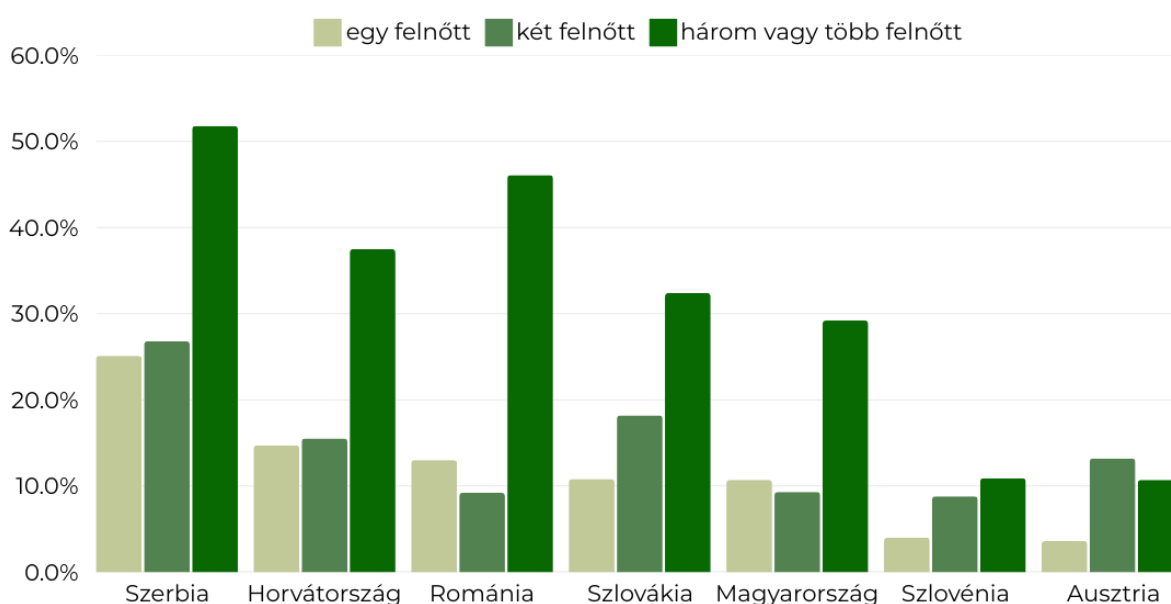
A túlsúfolt háztartások mutatója fontos szociális indikátor, amely az életszínvonal, a lakáshelyzet és a lakhatási körülmények minőségét tükrözi. A túlsúfolttság akkor áll fenn, ha egy háztartás tagjai nem rendelkeznek elegendő személyes térrel, azaz az egyénre eső lakóterület nem megfelelő. Túlsúfolt háztartásban élők minősül az a személy, aki nem rendelkezik legalább a következő helyiségekkel: - egy szoba a háztartás számára; - egy szoba páronként a háztartásban; - egy szoba minden 18. életévüket betöltött személy számára; - egy szoba páronként, azonos nemű, 12 és 17 év közötti egyedülálló személyek számára; - egy szoba minden 12 és 17 év közötti, az előző kategóriába nem tartozó személy számára; - egy szoba 12 éven aluli gyermekek számára. Az elemzett adatbázist közvélemény kutatás eredményeképp hozták létre. A háztartások szerkezetét 3 különböző típus alapján elemeztük:

- Egyedülálló személy (egy felnőtt): Ez az adattípus azokra a háztartásokra vonatkozik, ahol egyetlen személy él. Itt azt vizsgálják, hogy az adott személy egyedül élve túlszűfolt lakásban él-e (azaz a lakóterület nem elégséges a komfortos élethez).
- Két felnőtt: Ebben az esetben két felnőtt él egy háztartásban, de nincsenek gyermekeik. Azt vizsgálják, hogy egy ilyen háztartásban élő két felnőtt számára elegendő-e a lakóterület, vagy túlszűfolt lakásban élnek-e.
- Három, vagy több felnőtt: Ez az adattípus azokra a háztartásokra vonatkozik, ahol három vagy több felnőtt él együtt, gyermekek nélkül. Itt is azt mérik, hogy az adott felnőtt közösség számára a lakás elegendő méretű-e, vagy túlszűfolt körülmények között élnek.

Az egyszemélyes háztartások tekintetében Szerbia, Horvátország és Szlovákia kimagasló eredményeket mutat. Ez az adat különösen aggasztó, mivel ezekben az országokban az egyedülálló személyek, különösen az idősebb korosztály tagjai, gyakran élnek alacsony jövedelmű körülmények között, ami a lakhatási problémákhoz vezet.

A két felnőttből álló háztartások túlszűfoltasági arányát tekintve, Romániában magasabb az arány az egyszemélyes háztartásokhoz képest, azonban a többi ország alacsonyabb eredményeket mutat. Ezek az alacsonyabb számok arra utalnak, hogy a két felnőttből álló háztartások számára általában rendelkezésre áll elegendő lakóterület. Ez pozitív lakhatási körülményt sugall ezekben az országokban, különösen a kisebb családok esetében.

44. ábra: Túlszűfolt háztartások arányának átlaga

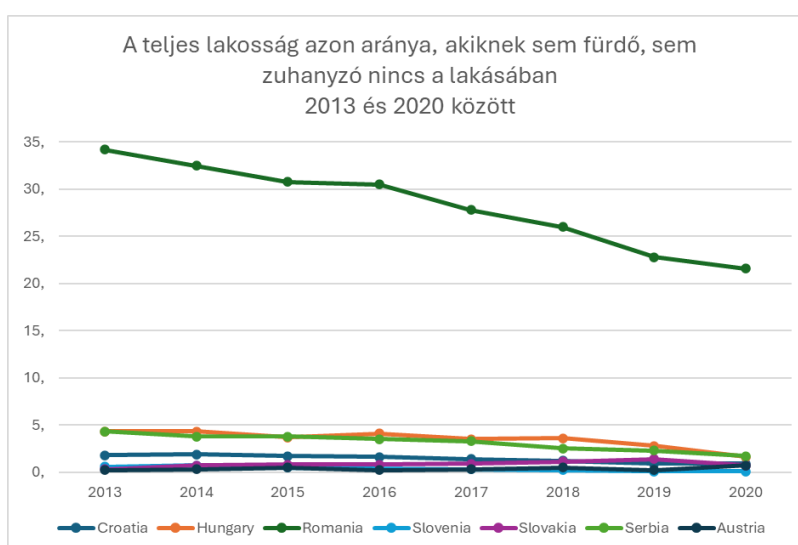

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT EU-SILC survey

Három vagy több felnőttből álló háztartások esetében Szerbia mutatja a legmagasabb arányt, 51%-kal, amit Románia követ 46%-kal. Ez azt jelzi, hogy a több felnőttből álló háztartások számára jelentős kihívást jelent a megfelelő lakóterület biztosítása ezekben az országokban, ami valószínűleg a szociális lakáspolitiká és az infrastrukturális beruházások hiányosságai magyarázható. Horvátország, Szlovákia és Magyarország is hasonló problémákkal szembesül, ahol a három vagy több felnőttből álló háztartások túlzúfoltsági aránya 37% és 32% között mozog. Ez azt mutatja, hogy a nagyobb családok számára nehezebb a lakáshelyzet megoldása.

A lakhatási körülmények minőségének egyik alapvető mutatója azok komfort fokozata, melynek egyik legfőbb ismérve, hogy a lakások rendelkeznek-e fürdőszobával vagy zuhanyzóval. A hiányos lakáskomfort különösen jelentős szociális és egészségügyi problémákat tükröz, mivel a megfelelő higiéniai körülmények alapvető feltételei az egészséges életmódnak. Magyarországon 2013-ban a lakosság 4,3%-a élt olyan lakásban, ahol nem volt fürdőszoba vagy zuhanyzó. 2020-ra ez az arány jelentősen csökkent, 1,6%-ra, ami azt mutatja, hogy az elmúlt évtizedben sikerült előre lépéseket tenni a lakásállomány korszerűsítésében. Szerbiában a 2010-es évek elején hasonlóan magas arányok voltak tapasztalhatók, mint Magyarországon, amely 2020-ra itt is nagy mértékben, 1,7%-ra csökkent. Ausztriában és Szlovéniában a legkedvezőbb a helyzet, a lakosság körében itt, a Kárpát-medence nyugati térségében tapasztalható a fürdőszoba vagy zuhanyzó nélküli lakások legalacsonyabb aránya. Ausztriában 2013-ban mindössze 0,2% volt, amely 2020-ra 0,7%-ra növekedett. Ez a növekedés valószínűleg a migrációs hatásoknak köszönhető. A Kárpát-medence országai közül egyedül Románia mutat kiugróan kedvezőtlen értékeket, azonban az utóbbi évtizedet vizsgálva a javulás dinamikája itt a leglátványosabb.

45. ábra: Fürdőszobával, zuhanyzóval nem rendelkező lakásban élő lakosság aránya (%)

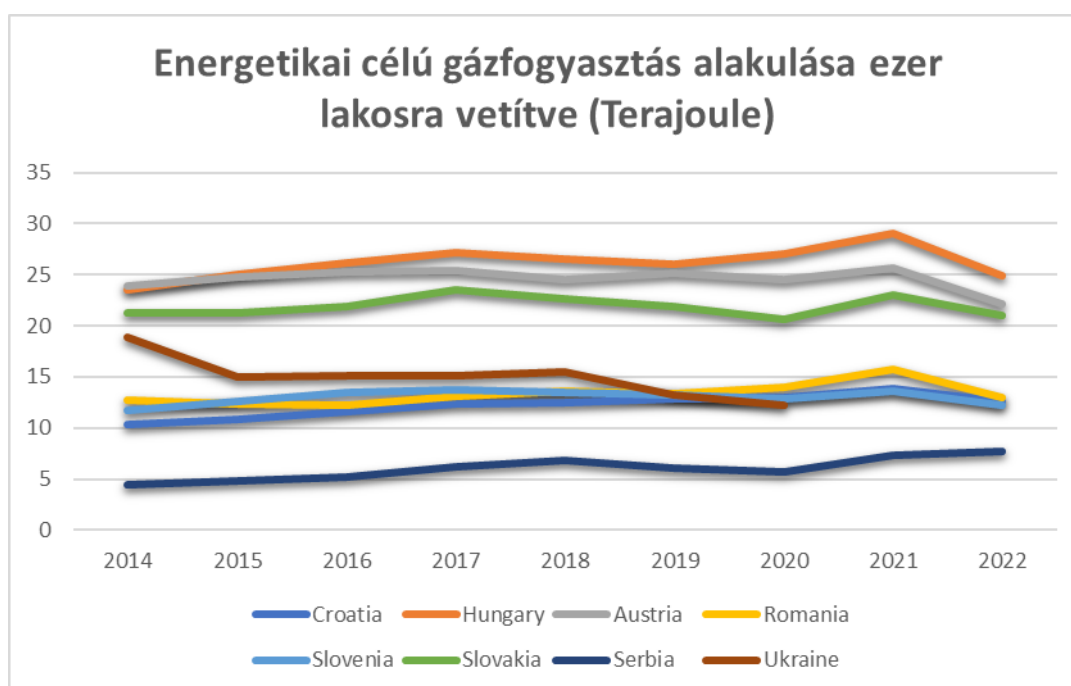

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

3.3.4. ENERGIAELLÁTÁS

Az energiatermelés és energiaellátás a nemzetgazdaság stratégiai területe, emellett az energiaellátás minősége és biztonsága a lakosság életminőségének is meghatározó eleme. A Kárpát-medence térségében, különösen Ausztriában, Szlovákiában és Magyarországon az egyik legfontosabb fűtési mód a gázfűtés. Az egy lakosra jutó energetikai célú gázfogyasztás e három országban jellemzően több, mint a kétszerese a térség többi országához képest. A vizsgált időszakban egészen a 2022-es orosz-ukrán háború kitöréséig és azt követően kirobbant energiapiaci válság kezdetéig kisebb lokális ingadozásokkal stagnálást, Magyarország esetében enyhe növekedést mutatott. 2022-re azonban Szerbia kivételével mindenhol szignifikáns mértékű fogyasztás csökkenés következett be. Érdeemes megjegyezni, hogy Ukrajnában már 2018-tól jelentős fogyasztás csökkenés volt tapasztalható (Ukrajnára ugyanakkor 2021-től kezdődően vélhetően a háborús helyzet okán már nem állnak rendelkezésre statisztikai adatok).

46. ábra: Energetikai célú gázfogyasztás alakulása ezer lakosra vetítve (Terajoule)

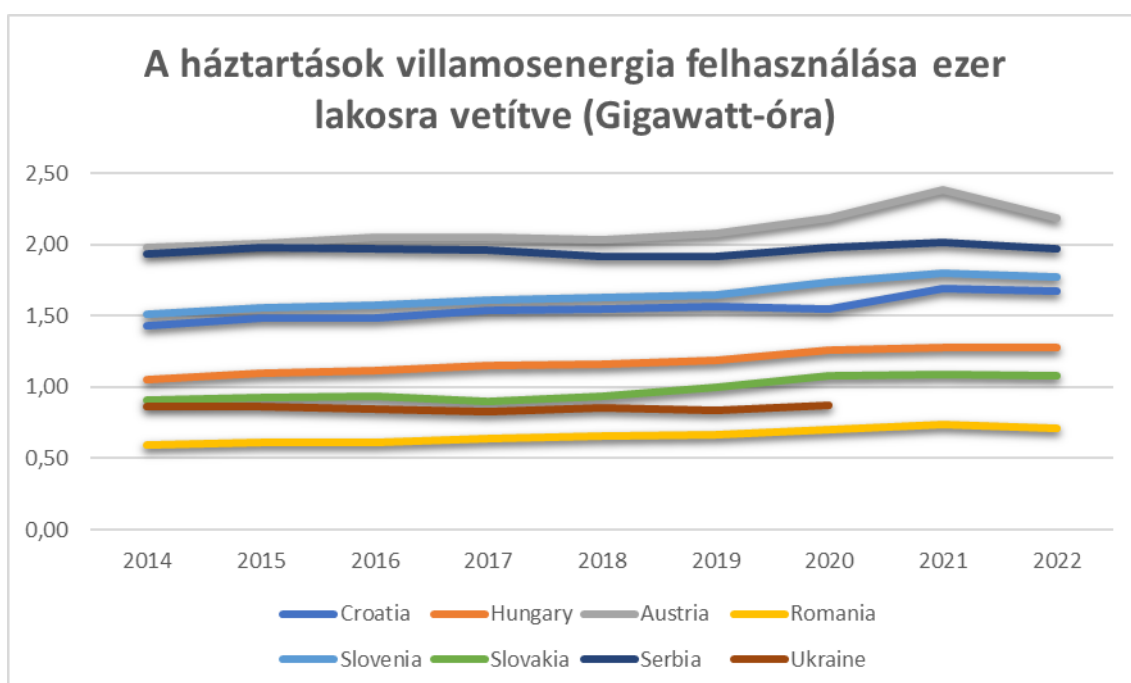

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A gazdasági fejlettség és a társadalmi jólét egyik velejárója a háztartások magasabb fokú gépesítettsége, automatizáltsága, amely azonban nem feltétlenül jár lineárisan összefüggésben a háztartások villamosenergia felhasználásának növekedésével, hiszen a korszerűbb villamos berendezések, világítási és akár a fűtési rendszerek jellemzően jóval kedvezőbb fogyasztási paraméterekkel rendelkeznek.

Lakosságarányosan vizsgálva a Kárpát-medence országaiban a háztartások villamosenergia felhasználását kirajzolódik, hogy a gazdaságilag legfejlettebb Ausztria mellett Szerbiában, illetve Horvátországban és Szlovéniában a legmagasabbak a fogyasztás, míg Romániában és Szlovákiában a legalacsonyabb a mutató értéke. Dinamikáját tekintve Ukrajna és Szerbia kivételével mindenhol enyhe növekedés figyelhető meg egészen 2021-ig, majd 2022-ben a gázfogyasztáshoz hasonlóan e téren is visszaesés tapasztalható. Nemzetgazdasági szinten kiemelkedő jelentőségű az energiamérleg alakulása, egy adott ország energiainport függőségének mértéke. Az ezer főre vetített nettó villamosenergia termelés az egyik legnagyobb energiafogyasztással is rendelkező Ausztria mellett Szlovéniában a legmagasabb, míg a szintén nagy belső fogyasztással rendelkező Szerbiában lényegesen alacsonyabb a nettó villamosenergia termelési mutató.

47. ábra: A háztartások villamosenergia felhasználása ezer lakosra vetítve (Gigawattóra)

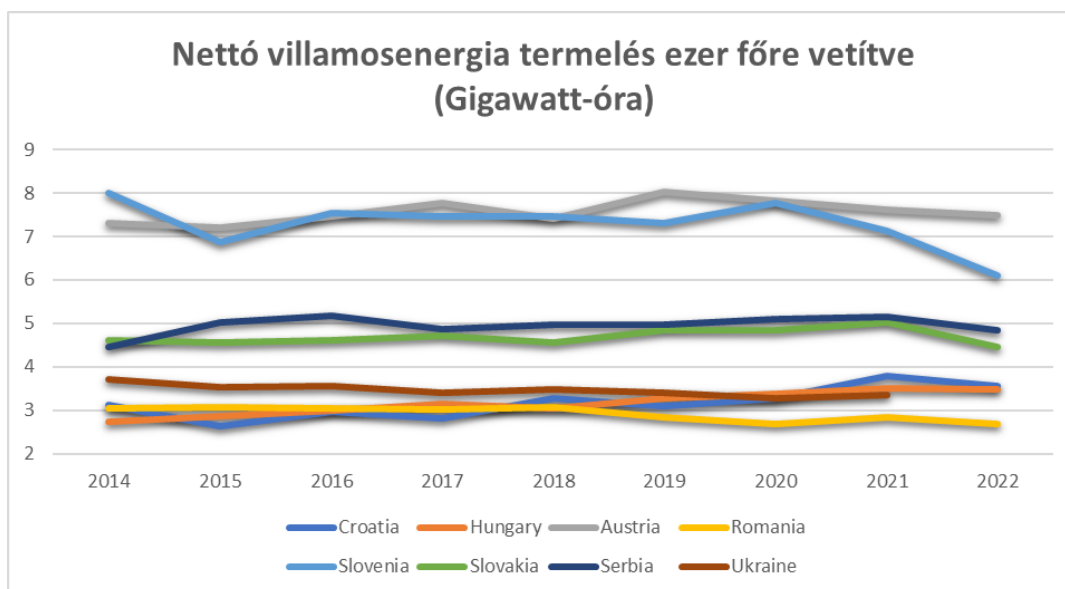

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Mind nemzetközi és nemzeti szintű klímapolitikai elvárás, mind környezettudatos lakossági igény a megújuló energiaforrásból származó energiafelhasználás arányának növelése, a fosszilis energiahordozók arányának csökkentése. A megújuló energiaforrásból származó energia aránya az energiamixben a Kárpát-medence országainak többségénél lassú emelkedést mutat. Ez alól Románia kivétel, ahol a 2010-es évek eleji dinamikus növekedést stagnálás, illetve enyhe visszaesés váltotta fel. Megjegyzendő, hogy a 2010-es években Magyarországon is visszaesés volt tapasztalható, amit 2019 óta növekedés váltott fel. Mindezzel együtt Magyarországon a legalacsonyabb megújuló forrásból származó energia aránya, hasonlóan alacsony aránnyal csak Szlovákia rendelkezik. Legkedvezőbb helyzet a

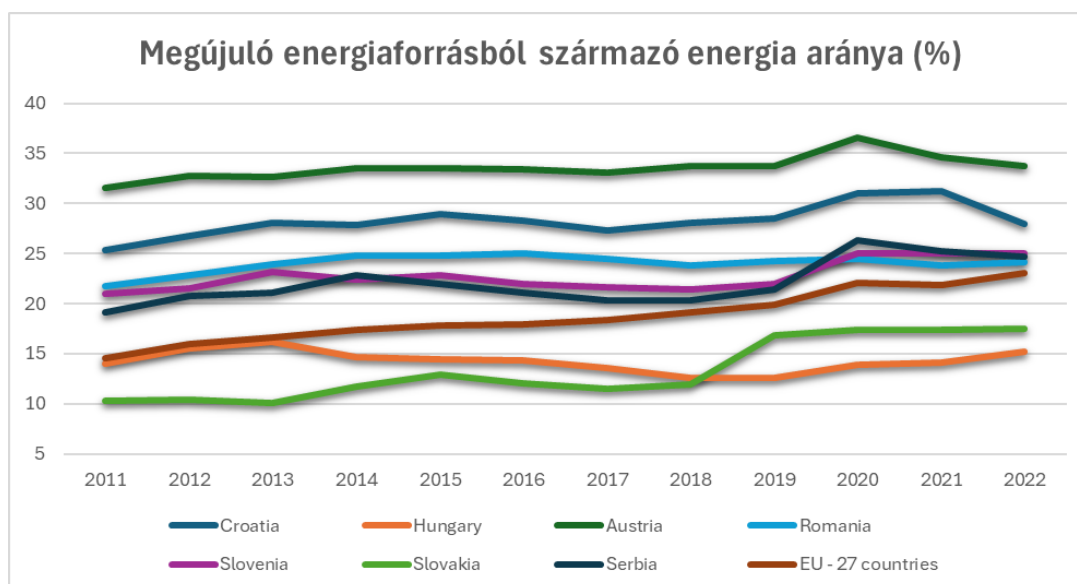
megújuló energiaforrások kutatása és felhasználása terén nagy hagyományokkal rendelkező Ausztriában, valamint Horvátországban tapasztalható (mindkét országban jóval az EU27 tagállami átlagát meghaladó a részarány).

48. ábra: Nettó villamosenergia termelés ezer főre vetítve (Gigawattóra)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

49. ábra: Megújuló energiaforrásból származó energia aránya (%)

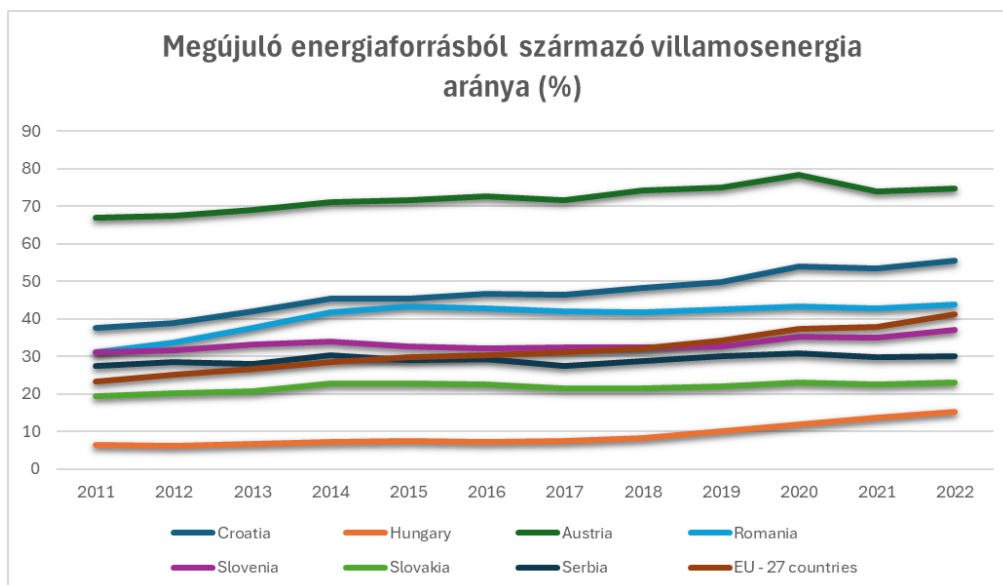

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A megújuló energiaforrásból származó energiaforrások két fő szegmensét, a villamos, valamint a fűtési-hűtési energia arányát külön vizsgálva a villamosenergia tekintetében még szembe tűnőbb Ausztria versenyelőnye, de a második helyen álló Horvátország növekedési dinamikája is figyelemre méltó.

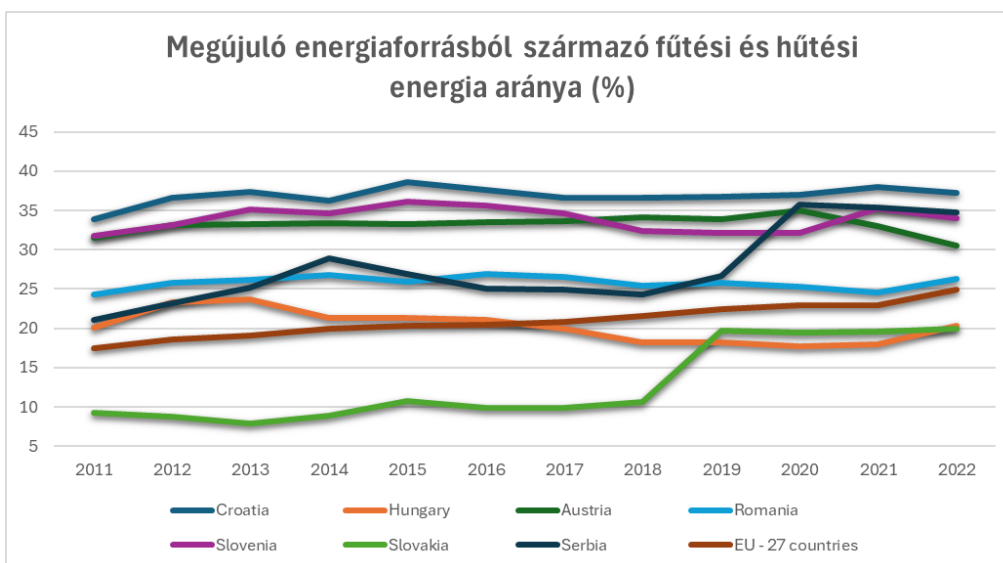
Magyarországon azonban ez a részarány, bár az utóbbi években növekedést mutat, messze elmarad a Kárpát-medence többi országához képest. A fűtési és hűtési energia terén már jóval kiegyensúlyozottabbak a viszonyok, mindössze Szlovákia mutatott szignifikáns elmaradást a 2010-es évek második feléig, de 2019-től mind Szlovákiában, mind az addig a térségi átlag körül teljesítő Szerbiában nagy léptékű javulás mérhető. Mindezzel együtt Szlovákia mellett Magyarország e téren az EU27 tagállami átlaga alatti szinten teljesít.

50. ábra: Megújuló energiaforrásból származó villamosenergia aránya (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

51. ábra: Megújuló energiaforrásból származó fűtési és hűtési energia aránya (%)

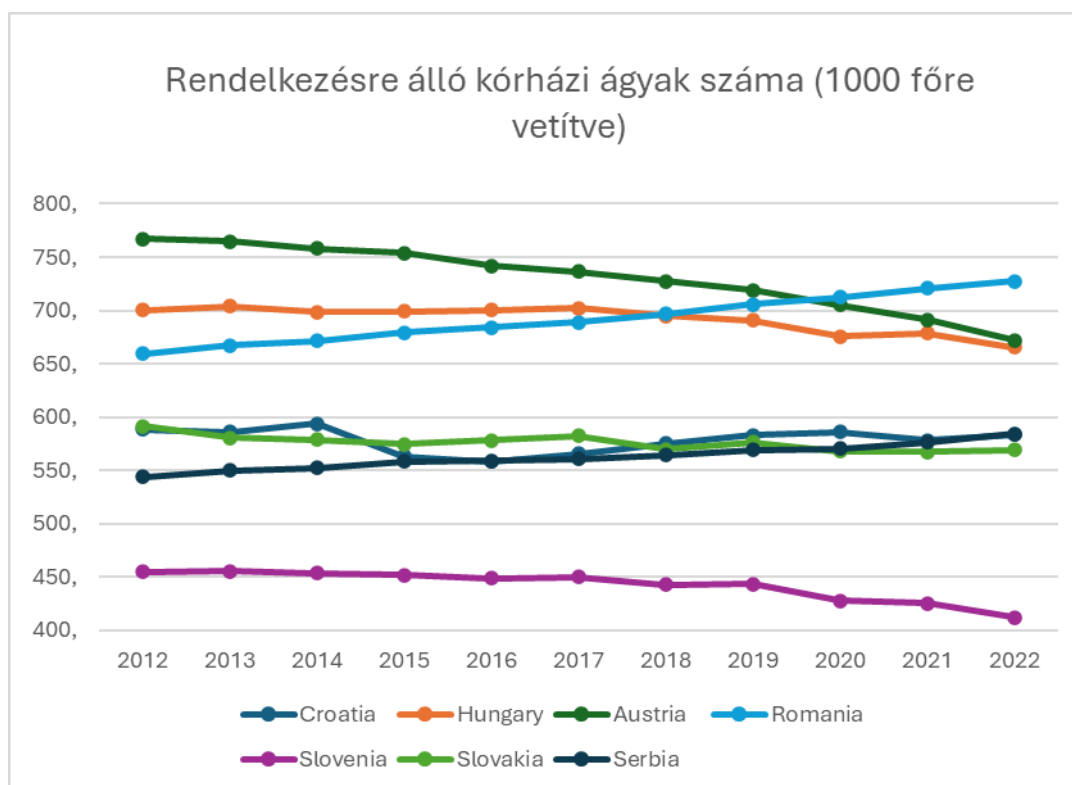
Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

3.3.5. TELEPÜLÉSI ÉS TÉRSÉGI HUMÁN SZOLGÁLTATÁSOK

Az emberi erőforrásokhoz kapcsolódó szolgáltatások, mint az egészségügyi ellátás, az oktatás és szociális ellátás meghatározó szerepet játszanak a régiók fejlettségében és jólétében. A rendelkezésre álló kórházi ágyak, az egészségügyi személyzet elérhetősége, valamint az oktatásba beiratkozott tanulók száma fontos mutatók, amelyek befolyásolják a társadalmi jólétet és a régiók gazdasági teljesítményét.

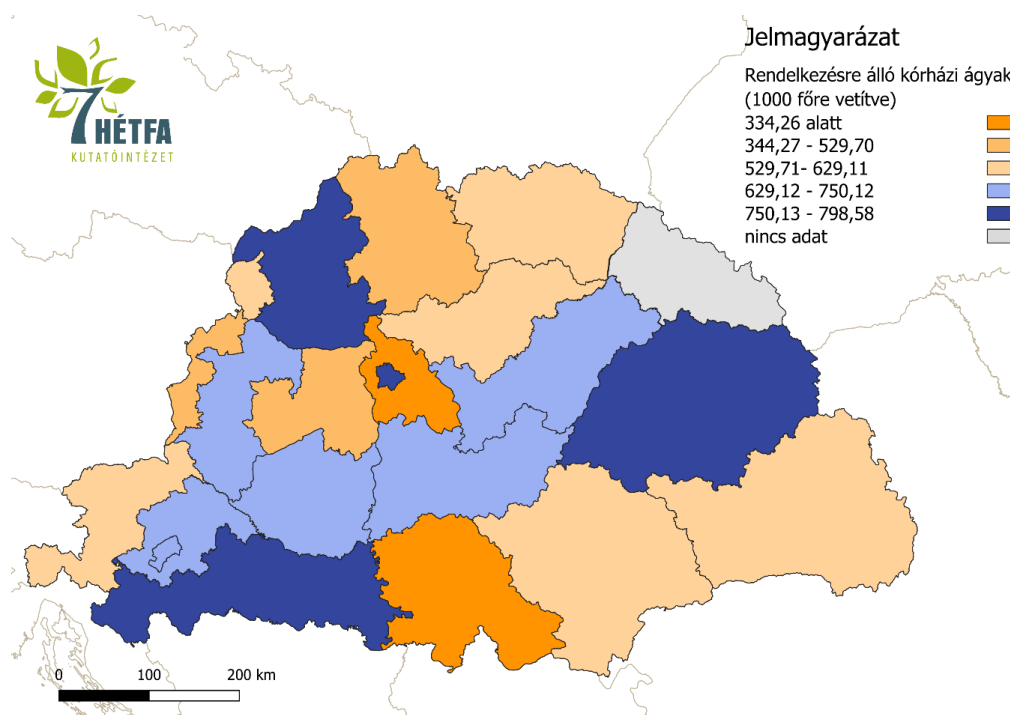
A rendelkezésre álló kórházi ágyak száma az egészségügyi ellátórendszer kapacitását és a lakosság egészségügyi hozzáférését tükrözi. Az adatok alapján Ausztria vezet, ahol a kórházi ágyak száma 671,75 ágy/1000 fő volt 2022-ben, ami a fejlett egészségügyi rendszerre és a magas színvonalú infrastruktúrára utal. Ezzel szemben Szlovénia esetében alacsonyabb, 412,11 ágy/1000 fő értéket látunk, ami arra utal, hogy az egészségügyi kapacitások korlátozottabbak. Magyarország és Románia közepes értékeket mutatnak, de Romániában folyamatos növekedés figyelhető meg a kórházi ágyak számában, 727,71 ágy/1000 főre emelkedve. Ez a fejlesztési trend Romániában a nemzetközi finanszírozásból és az EU-s támogatásokból megvalósuló egészségügyi beruházások eredményeként értékelhető.

52. ábra: Rendelkezésre álló kórházi ágyak számának változása ezer főre vetítve (db)

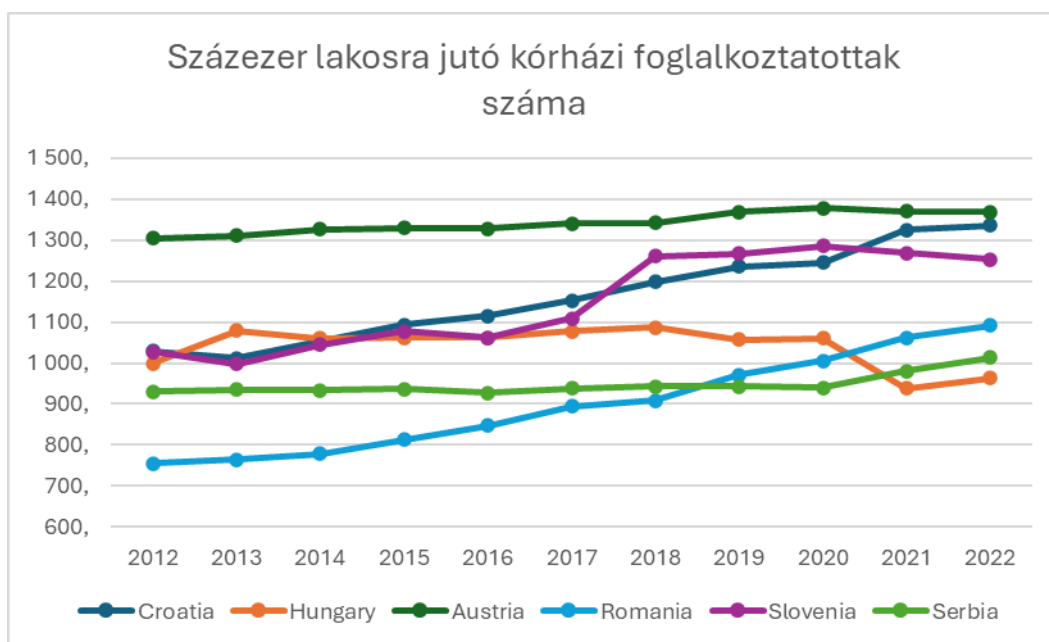
Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

53. ábra: Rendelkezésre álló kórházi ágyak számának területi eloszlása ezer főre vetítve 2022-ben (db)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

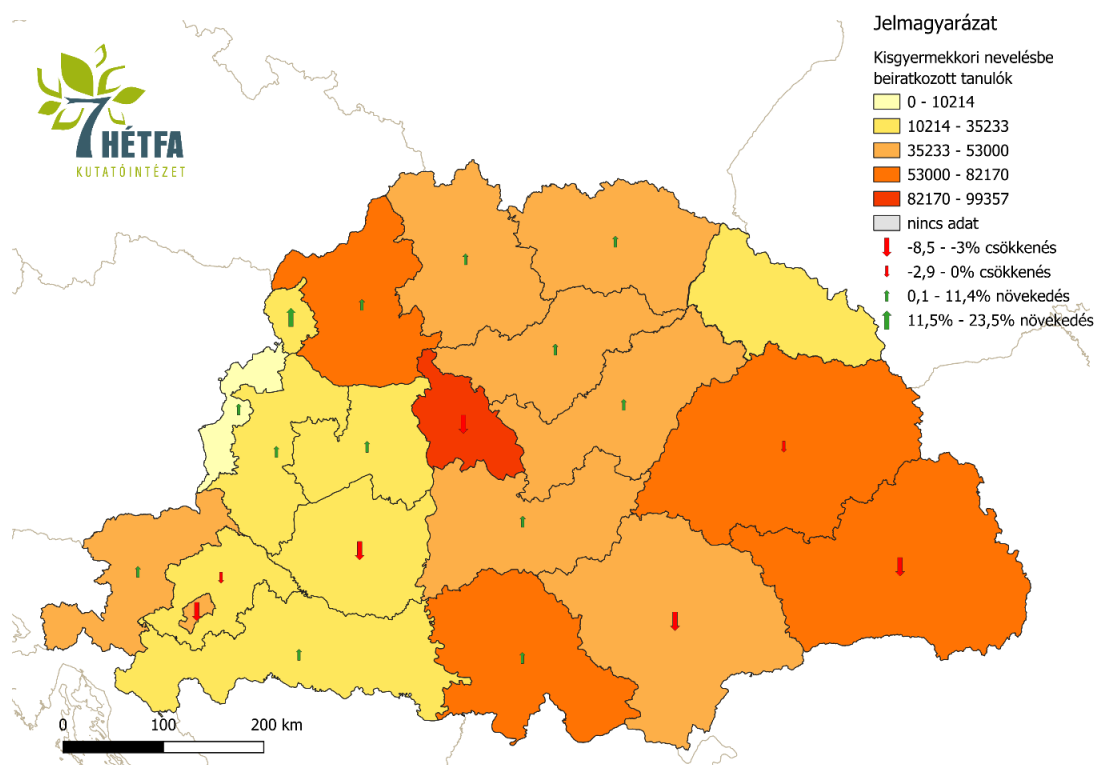
54. ábra: Százezer lakosra jutó kórházi foglalkoztatottak száma (fő)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Az egészségügyi személyzet elérhetőségét a százezer lakosra jutó kórházi foglalkoztatottak számával mértük. Az adatok alapján Ausztriában kimagaslóan magas az egészségügyi foglalkoztatottak száma, 1369,45 fő/100 ezer lakos. Ez nemcsak a fejlett egészségügyi rendszert tükrözi, hanem azt is, hogy az ország nagy hangsúlyt fektet a megfelelő munkaerő-ellátottságra az egészségügyi szektorban. Magyarország esetében 962,58 fő/100 ezer lakos volt az egészségügyben foglalkoztatottak száma, ami a 2021-es csökkenést követően enyhe növekedést mutat. Horvátország és Szlovénia hasonló értékeket mutatnak, előbbinél 1335,5 fő/100 ezer lakos, utóbbinál 1252,23 fő. Ez a viszonylag magas érték a régióban jelentős fejlesztésekre és növekvő szakemberhiány kezelésére utal. Romániában folyamatos növekedést látunk, 2022-ben 1092,07 fő/100 ezer lakos, ami arra utal, hogy az ország igyekszik a munkaerőhiányt orvosolni, különösen az egészségügyi szektorban, hogy megfeleljen az egyre növekvő ellátási igényeknek.

55. ábra: Kisgyermekkorai nevelésbe beiratkozott tanulók száma NUTS 2 régiók alapján 2022-ben és változása 2015-2022 között

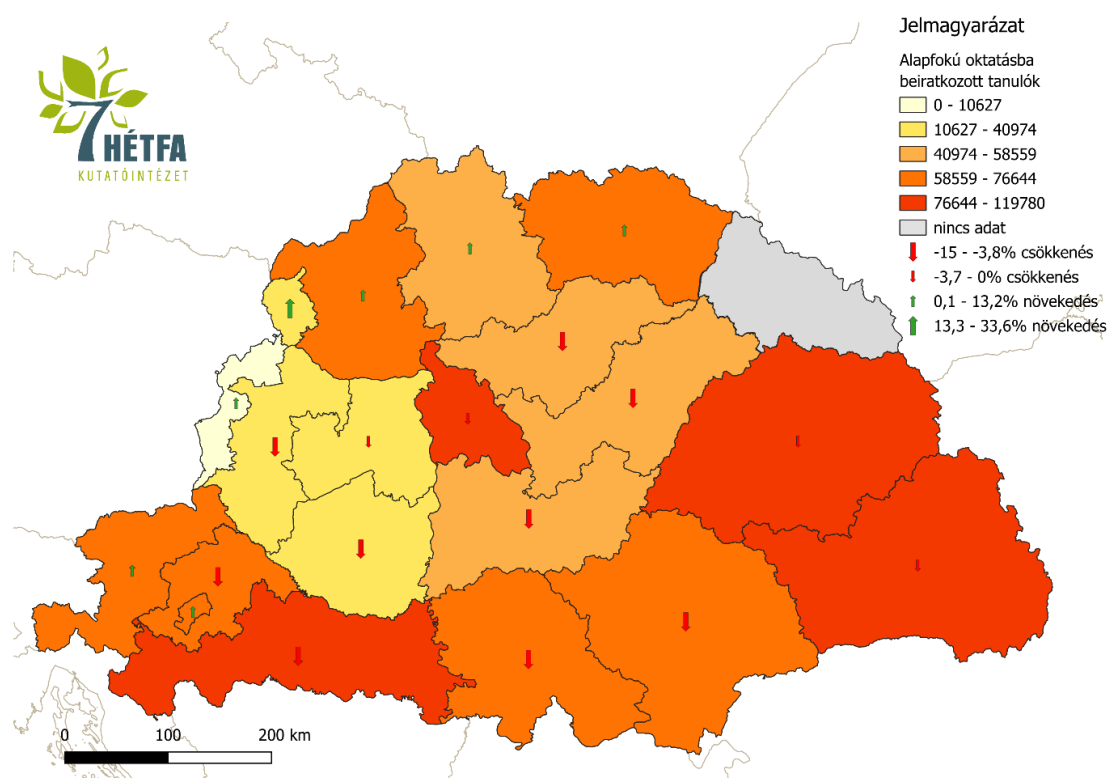
Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A humán szolgáltatások közül az oktatás korai szakasza meghatározó a későbbi eredmények szempontjából, így a kisgyermekkorai nevelésbe beiratkozott tanulók számára vonatkozó adatok

kulcsfontosságúak. Ausztria és Szlovénia ismét kiemelkednek magas beiratkozási arányaikkal, ami a fejlett oktatási rendszert és a magas részvételi arányt tükrözi. Magyarország és Horvátország szintén kedvező mutatókat mutatnak, míg Románia egyes vidéki területein a beiratkozási arány alacsonyabb, ami az infrastrukturális és szociális kihívásokra vezethető vissza. A magasabb részvételi arányok a jól működő intézményrendszer, valamint a családok támogatásának erősítésére utalnak ezekben az országokban.

Az alapfokú oktatásba beiratkozott tanulók aránya alapján Ausztria és Magyarország kiemelkedő helyet foglalnak el a magas beiratkozási arányukkal, míg Románia és Szlovákia esetében kisebb különbségek figyelhetők meg a városi és vidéki régiók között. Az alacsonyabb beiratkozási arányok vidéken a demográfiai problémákat, az elvándorlást és az iskolai infrastruktúra hiányosságait tükrözik.

56. ábra: Alapfokú oktatásba beiratkozott tanulók száma NUTS 2 régiók alapján 2022-ben és változása 2015-2022 között

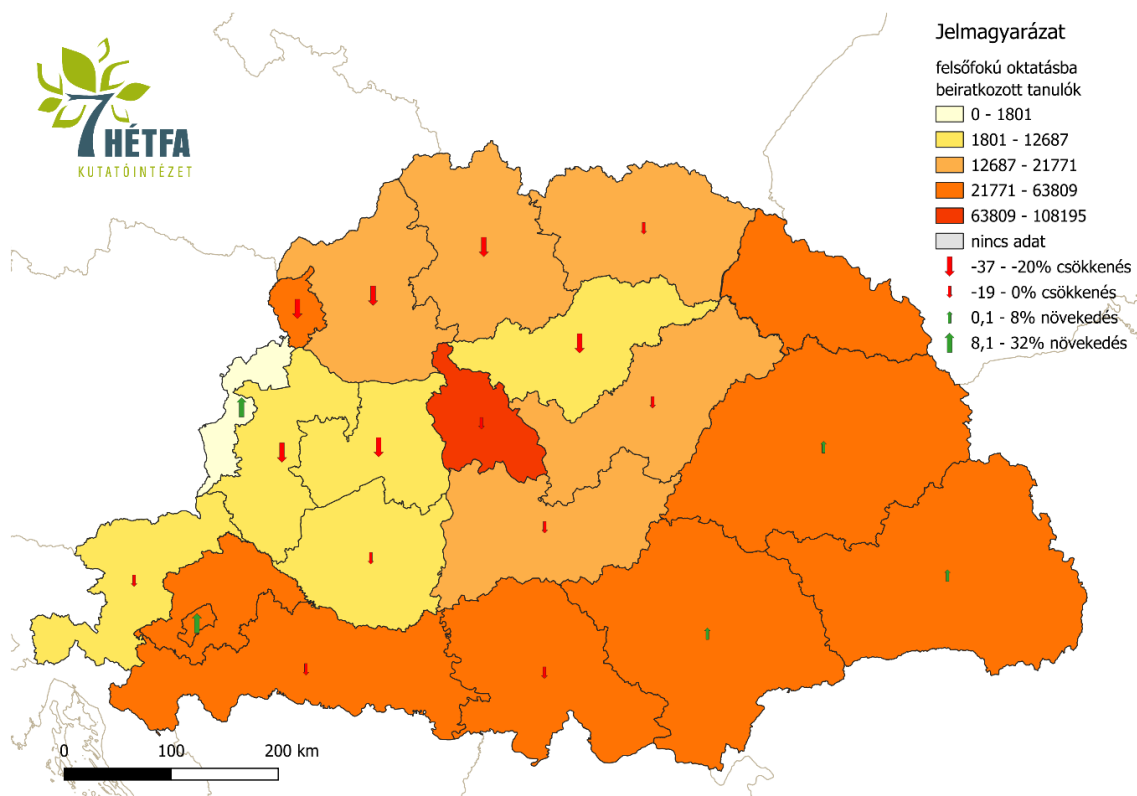

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Az adatok szerint Magyarország és Ausztria jelentős számú felsőoktatásba beiratkozott hallgatóval rendelkezik, ami a jól működő felsőoktatási rendszert és a tudásalapú gazdaság fejlesztésére irányuló törekvéseket mutatja. Románia esetében a beiratkozási arányok viszonylag alacsonyak, különösen a

vidéki területeken, ami az egyetemi infrastruktúra és a felsőfokú oktatás hozzáférhetőségének korlátozott mivoltára utal. Szlovénia és Horvátország szintén viszonylag magas beiratkozási arányokkal bírnak, különösen a nagyvárosok közelében.

57. ábra: Felsőoktatásba beiratkozott hallgatók száma NUTS 2 régiók alapján 2022-ben és változása 2015-2022 között

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Összességében a humán szolgáltatások - beleértve az egészségügyet, az oktatást és a szociális ellátórendszert - kulcsszerepet játszanak a Kárpát-medence országaiban. Az egészségügyi infrastruktúra és az oktatási rendszer fejlesztése alapvető fontosságú a lakosság jóléte és a régió gazdasági fejlődése szempontjából. Az elemzett ábrák és térképek alapján egyértelműen látszik, hogy a régiók még mindig küzdenek bizonyos szociális és infrastrukturális kihívásokkal. Az egészségügyi munkaerőhiány és a vidéki oktatás hozzáférhetőségének javítása kiemelt feladat marad a jövőben a régiók fenntartható fejlődése érdekében.

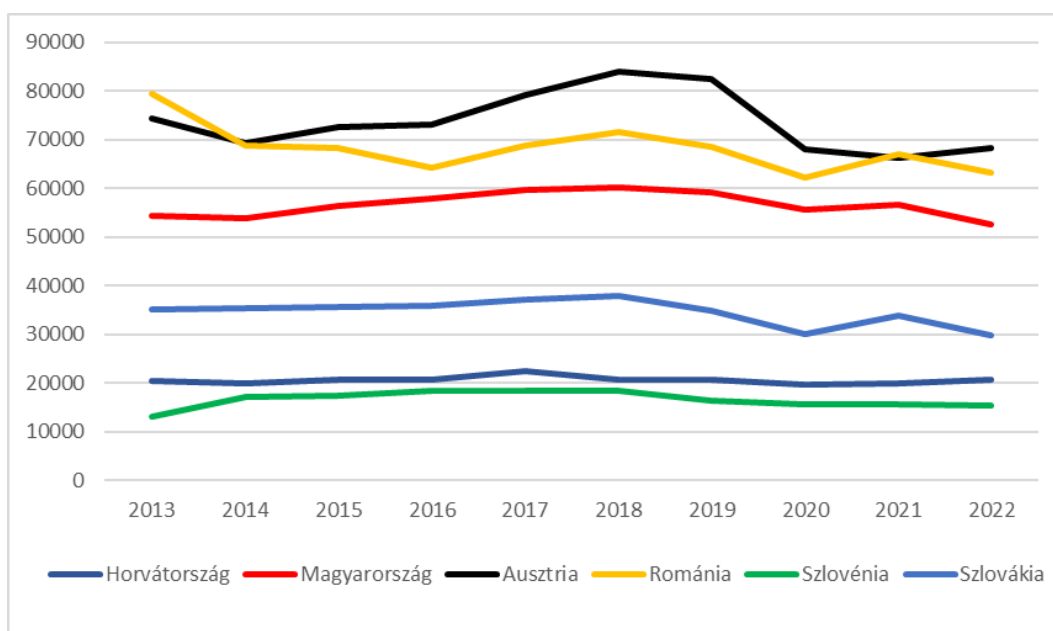
3.4. A KÖRNYEZETMINŐSÉG ÉS A TÁJHASZNÁLAT SAJÁTOSÁGAI

3.4.1. KLÍMASÉRÜLÉKENYSÉG, KLÍMAREZILIENCIA

Üvegházhatású gáz kibocsátás és levegőminőség

Az üvegházhatású gázok (ÜHG) kibocsátásával kapcsolatban a Kárpát-medence európai uniós tagsággal rendelkező államai esetében rendelkezünk éves adatokkal. A legnagyobb kibocsátónak egy évtizeddel ezelőtt még Románia számított, ám az ország ÜHG kibocsátásában csökkenő trend figyelhető meg, amelynek eredményeképpen 2022-ben már Ausztria számított a legnagyobb ÜHG kibocsátó országnak a térségben.

58. ábra: Az ÜHG kibocsátás alakulása a Kárpát-medence országaiban (ezer tonna)

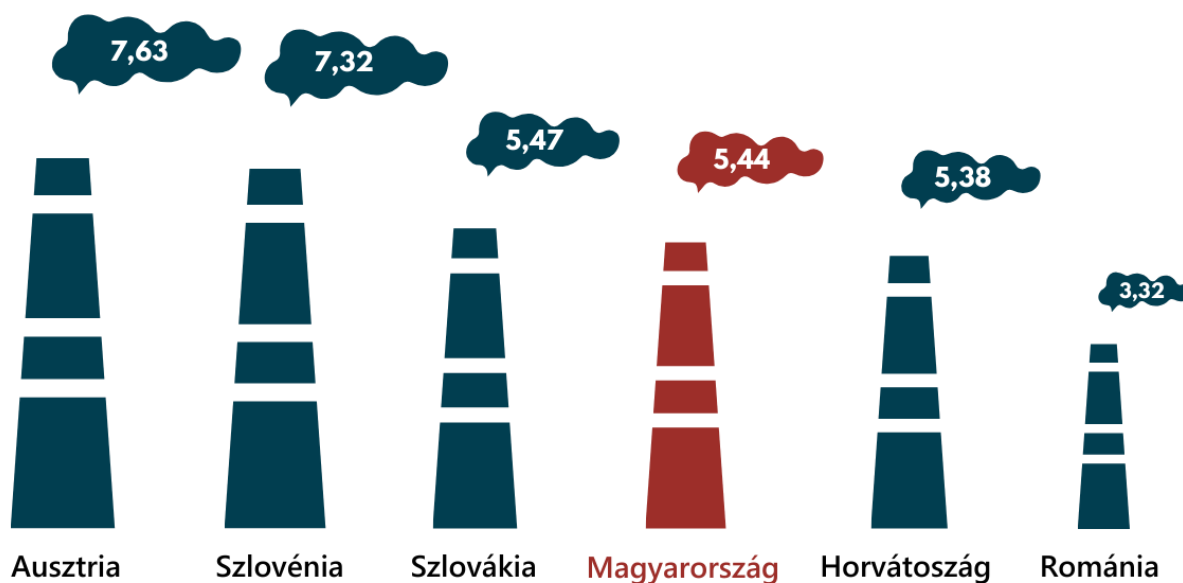

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A gazdasági növekedés és a klímavédelmi célok teljesítése között húzóó ellentmondásokra kiválóan rávilágít az egy főre számított ÜHG kibocsátás mértéke is. Az egy főre jutó éves ÜHG kibocsátás (2022-es értéket alapján) mértéke ugyanis a gazdaságilag legfejlettebb Ausztria esetében a legmagasabb (7,6 tonna). 7 tonna/fő feletti ÜHG kibocsátással Ausztria mellett még Szlovénia rendelkezik. Magyarország, Szlovákia és Horvátország esetében az egy főre jutó ÜHG kibocsátás nagyságrendileg ugyanakkorának tekinthető, míg az összes mennyiséget tekintve még egyik legnagyobb kibocsátónak számító Románia

a fajlagos mutató alapján már a rangsor alján helyezkedik el, az egy főre jutó ÜHG kibocsátás esetében ugyanis több mint 2 tonnával alacsonyabb, mint Magyarország esetében.

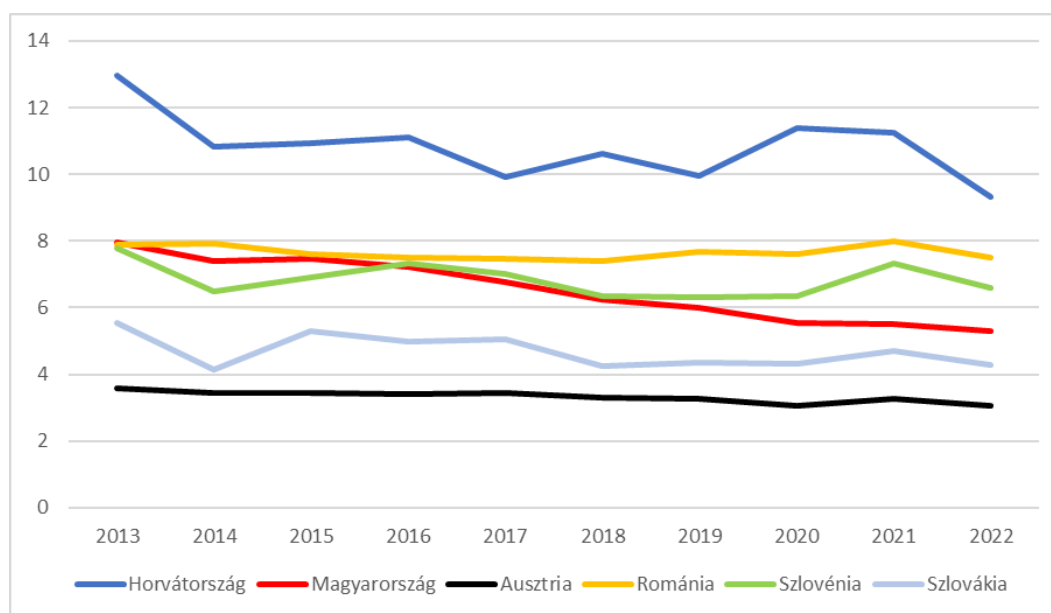
59. ábra: Az egy főre jutó ÜHG kibocsátás a Kárpát-medence egyes országaiban (tonna, 2022)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A kisméretű szállópor (PM10) mennyisége a vizsgált időtávon minden országban csökkent. Porszennyezettség alapján Horvátország levegőminősége a legrosszabb, Ausztriáé pedig a legjobb. Magyarország ebben a mutatóban a folyamatos csökkenés révén Románia és Szlovénia szintjéről indulva egy évtized alatt közel került Ausztriához.

60. ábra: Az egy főre jutó PM10 mennyiségének alakulása a Kárpát-medence egyes országaiban (kg)

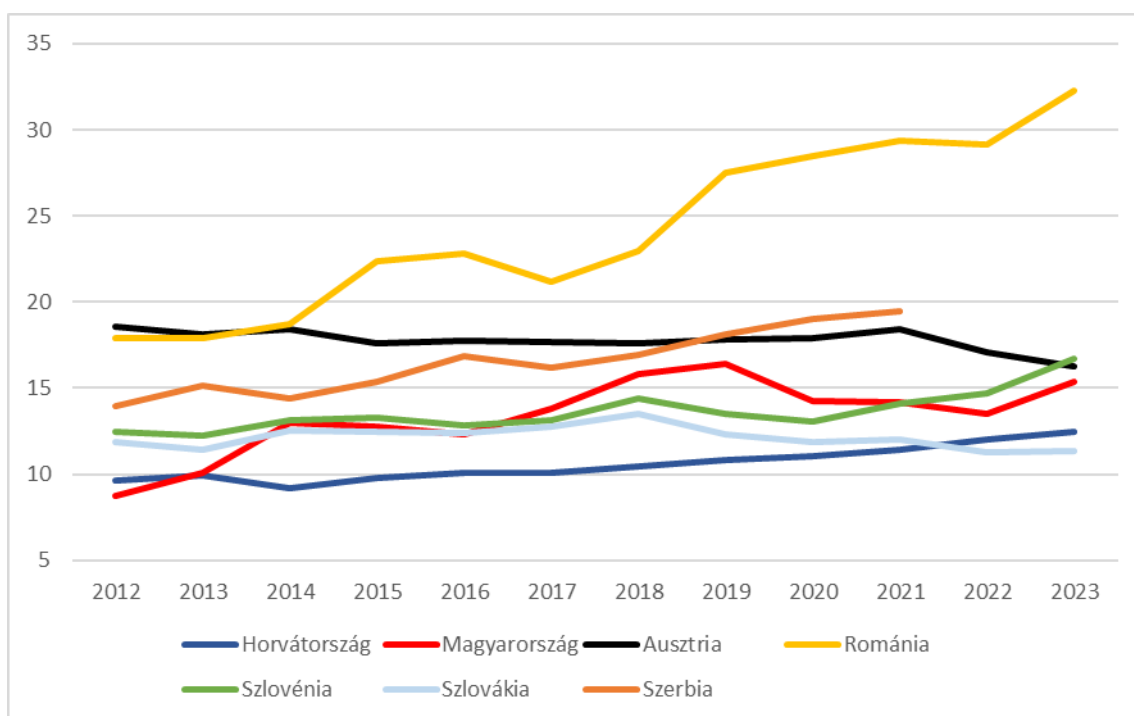

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Erőforrás-hatékonyság

A hazai/belföldi anyagfelhasználás (DMC), a felhasznált hazai kitermelésből és az importból származó összes anyag és az exportált anyagok különbsége, és az erőforrások felhasználásának hatékonyságára szolgáló egyik gyakorta használt mutató. Általánosságban elmondható, hogy az Európai Unió erőforráshatékonysága növekszik, de a Kárpát-medence országai ebből a szempontból vegyes képet mutatnak és – Ausztria kivételével – nem mutatható ki egyértelmű javuló trend. Románia az egy főre jutó anyagfelhasználás mennyisége alapján kiemelkedik, mert bár 2014-ig Ausztriával volt egy szinten, azóta egyre romlik az erőforrás hatékonysága, és mára a legrosszabb értékkel rendelkezik a vizsgált országok között.

61. ábra: Az egy főre jutó belföldi anyagfelhasználás alakulása a Kárpát-medence egyes országaiban (tonna)

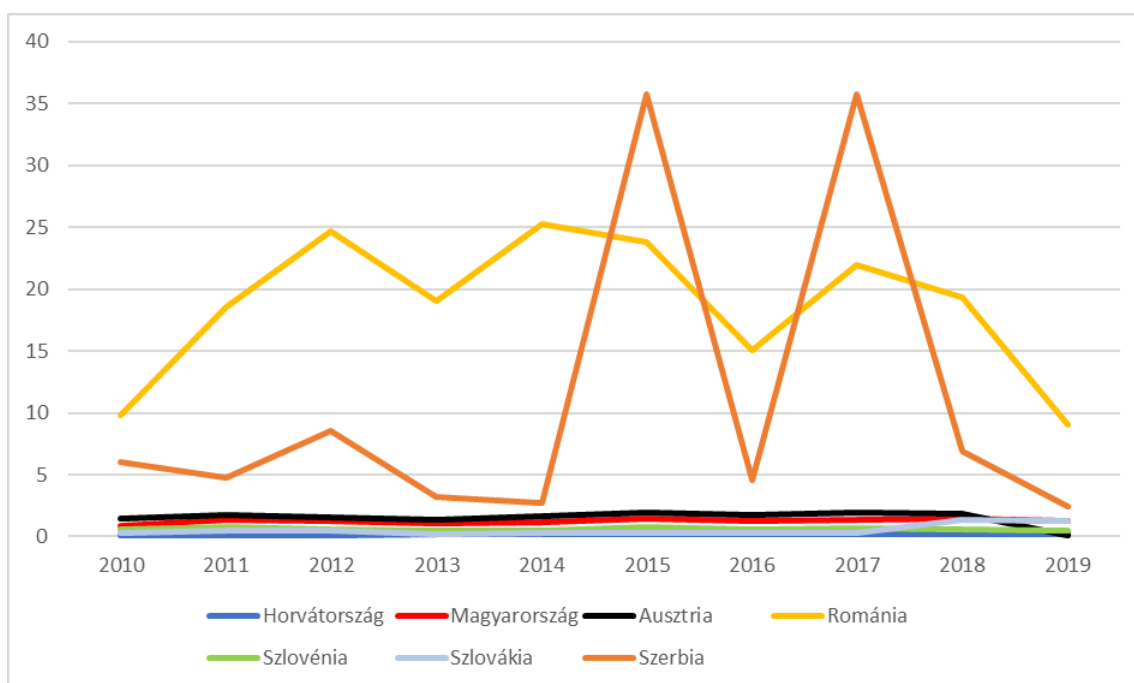

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Egy másik természeti erőforrás, a víz felhasználásának hatékonyságára, illetve fenntarthatóságának mérésére szolgál az EUROSTAT Water Exploitation Indexe (WEI+), amely a teljes vízfogyasztást az adott területen és időben elérhető megújuló édesvízkészletek százalékában méri. A WEI+ a kivett és visszajuttatott mennyiséget számszerűsíti, a kettő különbségét tekinti vízfogyasztásnak. Az indikátorral

kapcsolatban nincsenek életben uniós szintű célok, 20% fölötti értéknél viszont általában vízhiányról, 40% fölötti érték esetében pedig súlyos vízhiányról beszélhetünk. A vizsgált országok közül a WEI+ értéke Romániában a legmagasabb, és a fentebb bemutatott küszöbértékek alapján több vízhiányos éve is volt az országnak, ám az utolsó években, amelyekkel kapcsolatban rendelkezésre állnak adatok, jelentős javulást tudtak elérni ezen a területen. Magyarország és Szlovákia esetében az értékek hasonlóak (1 és 2% közöttiek). Szerbia esetében több alkalommal is extrém magas értéket is találhatunk a vizsgált időszoron, ám az utóbbi évekre konszolidálni tudta a fogyasztását. A többi, európai uniós ország jellemzően alacsony (a magyar értéknél alacsonyabb) értékkel rendelkezik az index esetében.

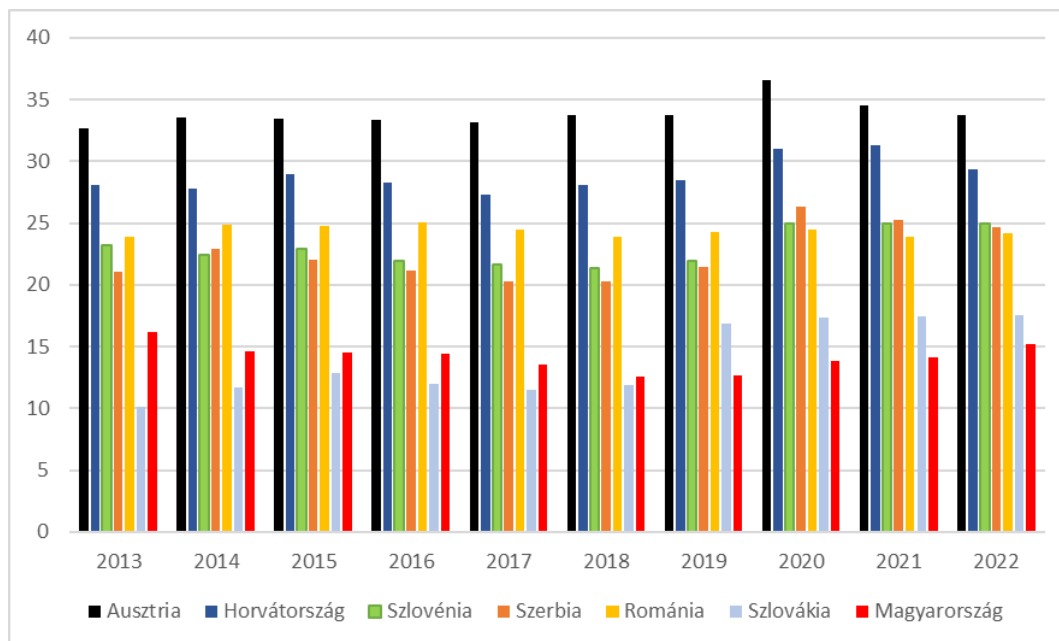
62. ábra: A Water Exploitation Index (WEI+) értékének alakulása a Kárpát-medence egyes országaiban (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

A megújuló részaránya az energiafelhasználáson belül uniós szinten növekszik, ehhez a növekedéshez ugyanakkor a Kárpát-medence országai nem, vagy csak nagyon kis mértékben tudtak hozzájárulni. A megújuló aránya a végső energiafelhasználáson belül Ausztriában a legmagasabb, 30% fölötti, ám az utóbbi években itt is csökkenés figyelhető meg. A megújuló aránya Magyarországon és Szlovákiában a legalacsonyabb, északi szomszédunknál évtizedes távon ugyanakkor egyértelmű növekedés figyelhető meg, míg hazánk esetében az arány 2022-ben kisebb volt, mint 2013-ban.

63. ábra: A megújuló energia aránya a végső energiafelhasználáson belül a Kárpát-medence egyes országaiban (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

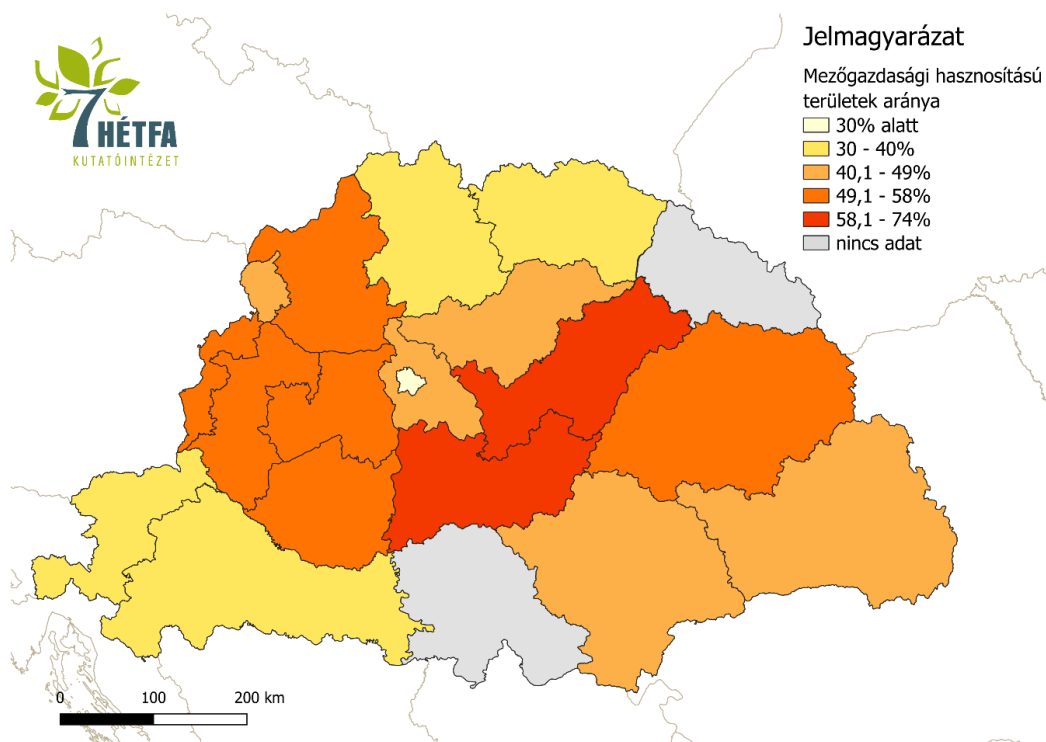
3.4.2. TERMÉSZETVÉDELEM, TÁJHASZNÁLAT

Terület- és tájhasználat

A Kárpát-medence leginkább agrárjellegű régiói Magyarország területén találhatóak. Az Észak-Alföld és Dél-Alföld területének több mint 70%-a mezőgazdasági hasznosítású, de a mezőgazdasági célú területek a Dél-Dunántúlnak, Közép-Dunántúlnak, valamint a Nyugat-Dunántúlnak is több mint felét teszik ki. Nyugat-Szlovákia (58%) az Alföld után a leginkább agrárjellegű régió a Kárpát-medencében, ezen felül még a romániai Északnyugat régióban láthatunk 50% fölötti arányt (51,9%), illetve az ausztriai Burgenlandban épp, hogy nem éri el az 50%-ot.

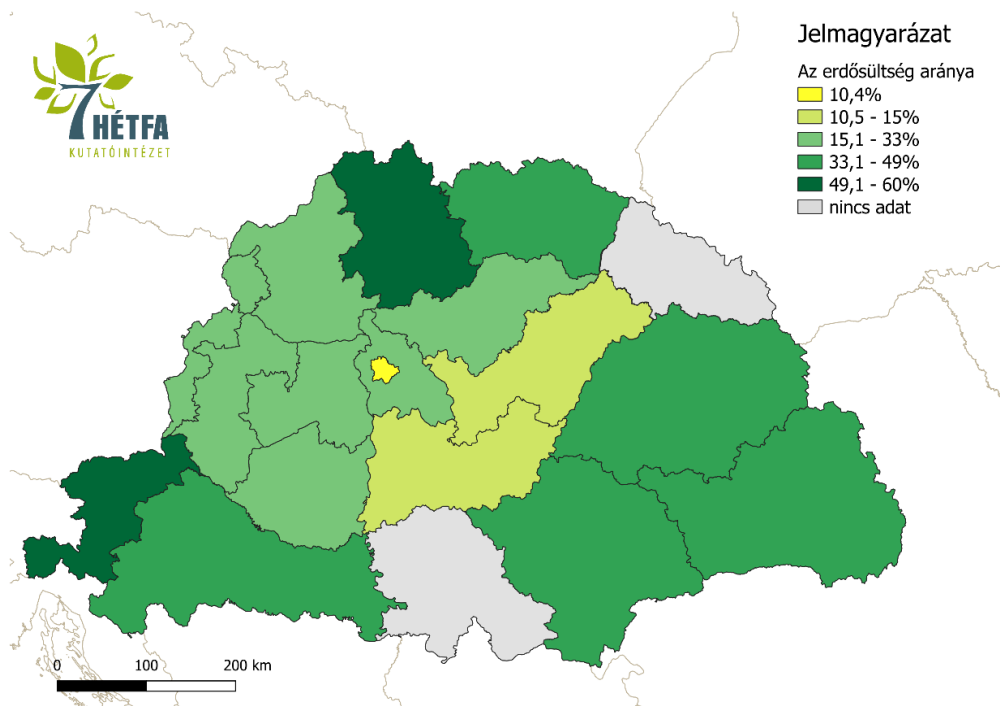
Ezzel párhuzamosan, a magyarországi régiók a kevésbé erdősültek közé tartoznak a Kárpát-medencében. Az erdősültség Kelet-Szlovénia (59,9%), valamint Közép-Szlovákia régiókban a legnagyobb arányú. A legkevesbé erdősült régiók pedig (Budapestet nem számítva) Észak-Alföld és Dél-Alföld, itt az erdők aránya a 15%-ot sem teszi ki az összes területen belül.

64. ábra: Mezőgazdasági hasznosítású területek aránya a Kárpát-medence egyes régióiban (2018, %)

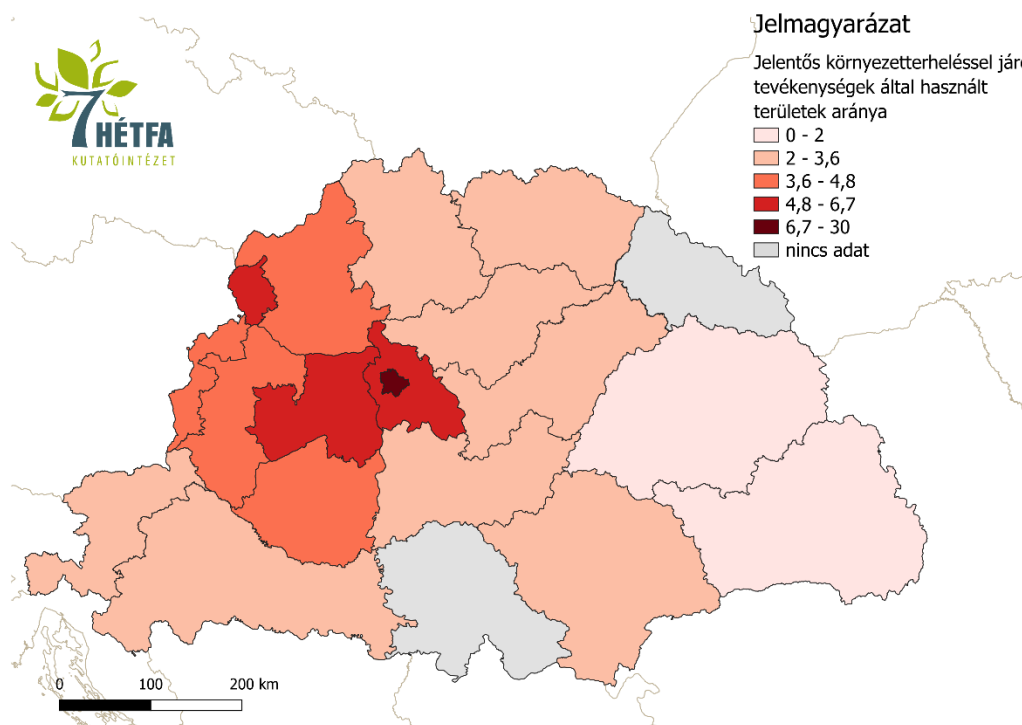
Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

65. ábra: Az erdősültség aránya a Kárpát-medence egyes régióiban (2018, %)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

66. ábra: A jelentős környezetterheléssel járó tevékenységek által használt területek aránya a Kárpát-medence egyes régióiban (2018, %)

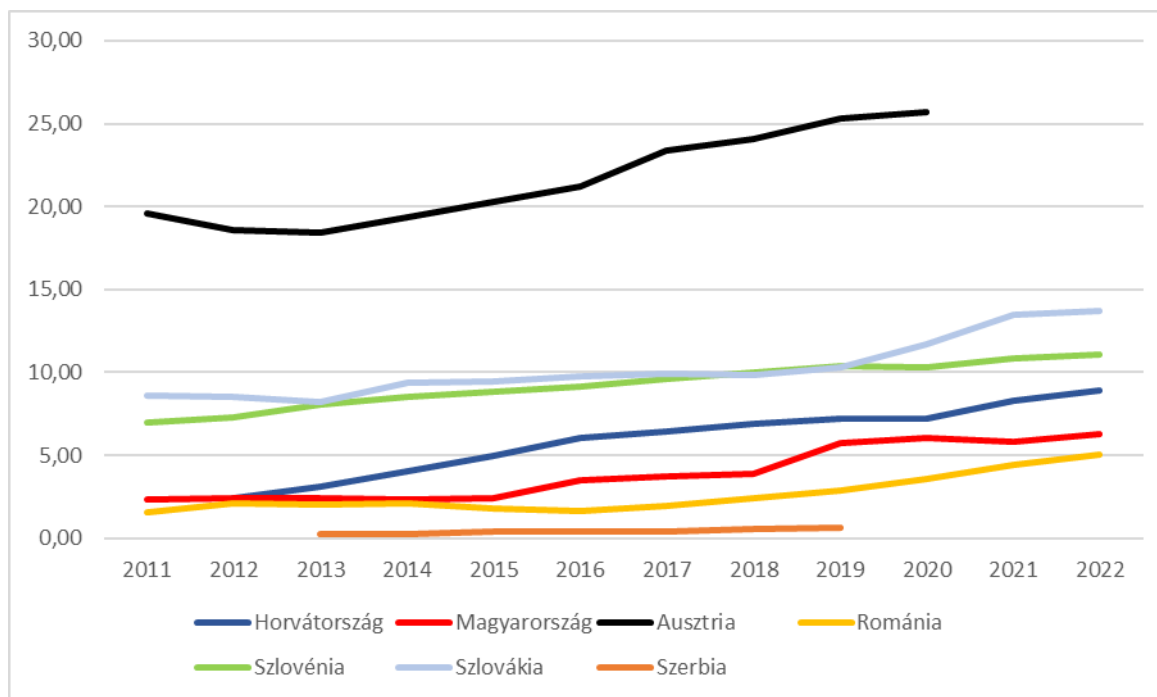

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Azon területek aránya, ahol jelentős környezeti terheléssel járó tevékenység zajlik, kiugróan magas Budapesten, a magyar fővárosban regisztrált arány nem vethető össze más régiók értékeivel. Budapesten kívül Pest, illetve a Pozsony régiók rendelkeznek a legnagyobb értékkel. A Kárpát-medence környezetromboló ipari tevékenységtől leginkább mentes régiói Romániában vannak, a három legkisebb aránnyal rendelkező régió (Nyugat, Északnyugat, Közép) mindegyike itt található.

A biogazdálkodás aránya a térségben Ausztriában a legmagasabb, jóval magasabb, mint a többi ország esetében. 2020-ban az osztrák mezőgazdasági használatban lévő földterületek negyedén zajlott organikus gazdálkodás, a második legjobb értékkel rendelkező Szlovákia ettől több, mint 10%-kal elmarad. Magyarországon a folyamatos növekedés ellenére a biogazdálkodás aránya az egyik legalacsonyabb a vizsgált országok között, csak Szerbiát és Romániát előzi meg, ám a trendeket látva előfordulhat, hogy a következő években ez a sorrend megfordul, a román növekedés ugyanis dinamikusabb, mint a magyar.

67. ábra: A biogazdálkodás aránya a mezőgazdasági hasznosítású területek arányában a Kárpát-medence egyes országaiban (%)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

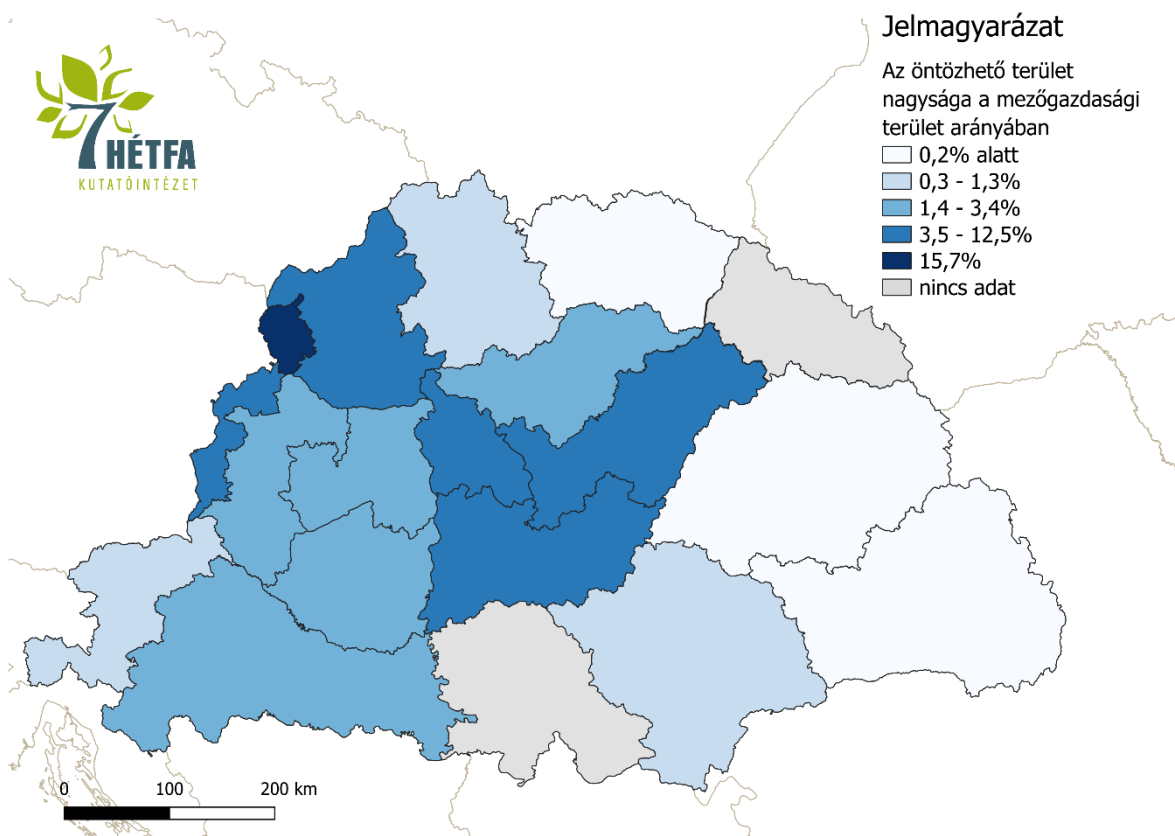
A klímaváltozás hatásai miatt egyre fontosabbá válik az öntözés a mezőgazdaságban. Az öntözés a biztonságos élelmiszer-ellátás alapja, egyfajta védekezési lehetőséget nyújt a megváltozott éghajlati körülmények miatt egyre gyakrabban és hosszabb ideig fennálló aszálytal szemben. Az öntözés a talaj nedvességtartalmának mesterséges úton történő pótlásával hozzájárul a száraz mezőgazdasági területek növényeinek megfelelő növekedéséhez és fejlődéséhez. A vízkészletekkel kapcsolatos uniós szakpolitikák és jogszabályok előírják, hogy Európában fenntarthatóbb és integráltabb megközelítésre van szükség a vízkészletekkel való gazdálkodás terén. A Víz Keretirányelv (VKI) előírja a „fenntartható vízhasználat előmozdítását, amely a rendelkezésre álló vízkészlet hosszú távú védelmén alapul”.⁶

Az öntözhető terület nagysága alapján kiemelkedik a pozsonyi, illetve burgenlandi régió, ahol 10% fölötti az öntözhető terület nagysága. Ezt a két régiót a leginkább agrár jellegű alföldi régiók követik, ahol az öntözhető területek aránya a Szlovákia nyugati részén fekvő régióval megegyező nagyságú, ám ezeken a területeken az arány nem érte el a 10%-ot a 2016-os adatok alapján. A Kárpát-medence Romániában

⁶ <https://ksh.hu/s/kiadvanyok/fenntarthato-fejlodes-indikatorai-2022/3-2-sdg-2>

található régióiban kifejezetten alacsony az öntözhető területek aránya, hasonlóan Szlovákia középső és keleti régióhoz.

68. ábra: Az öntözhető terület nagysága a mezőgazdasági terület arányában a Kárpát-medence egyes régióiban (% 2016)

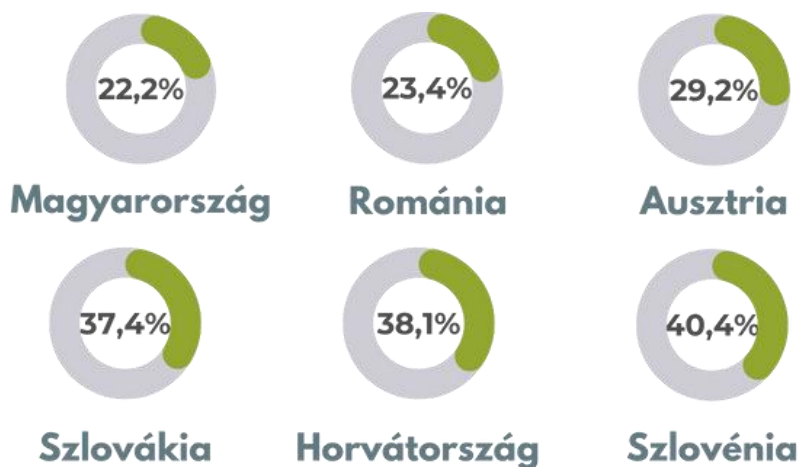

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Környezet- és természetvédelem

A védett területek aránya az ország teljes területéhez képest a Kárpát-medence minden országában 20% fölötti. A legmagasabb arányokkal Szlovénia, Horvátország, illetve Szlovákia rendelkezik, előbbiben az arány meghaladja a 40%-ot is. A vizsgált országok közül a 2021-es adatok alapján Magyarországon volt a legkisebb a védett területek aránya, a Szlovéniában számított értéknek valamivel több, mint a fele.

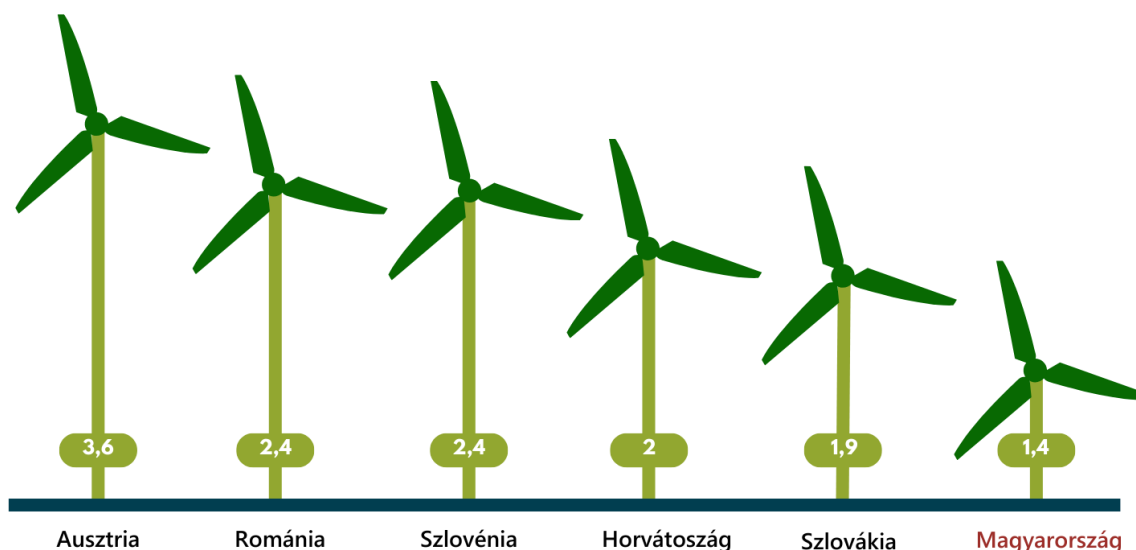
69. ábra: A védett területek nagysága az ország területének arányában (% , 2021)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

Ezzel párhuzamosan, GDP arányosan a vizsgált országok közül környezetvédelemre Magyarország költi a legkevesebbet, míg Ausztria a legtöbbet. Magyarországon 2021-ben kevesebb, mint a GDP 1,5%-át költötték környezetvédelemmel és természetmegőréssel kapcsolatos célokra, a többi vizsgált országban 2% fölötti, vagy azt megközelítő érték látható.

70. ábra: A környezetvédelemmel kapcsolatos kiadások a GDP arányában a Kárpát-medence egyes országaiban (2021)

Saját szerkesztés; Adatok forrása: EUROSTAT

4. Jó gyakorlatok bemutatása esettanulmány keretében: Szőgyéni turizmusfejlesztés

A Kárpát-medence területfejlesztése a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága számára kiemelt nemzetstratégiai prioritás, ezen belül a turizmusfejlesztés és az ehhez kapcsolódó desztinációmenedzsment kialakítása hangsúlyos elemekként jelennek meg. A felvidéki magyarlakta területek az anyaországi turisták számára kevésbé ismert desztinációk – jellemzően csupán egynapos (vendégéjszakai-forgalmat nem generáló) utazások alkalmával látogatnak el a térségbe. Szőgyén esetében a turizmusfejlesztés megvalósításához kiváló alapok állnak rendelkezésre – hiszen mind a rendezvények, mind az ezeknek helyszínt biztosító kulturális intézmények adottak, mindemellett a térségben megannyi kulturális, vallási és természeti látványosság található.

A projekt során prioritást élvezett, hogy helyi tudáson alapuló fejlesztések kerüljenek előtérbe, melyek nem igényelnek nagy költségű beruházásokat, és sokkal inkább a helyi értékek feltárására és népszerűsítésére irányulnak. Az esettanulmányban bemutatjuk a felvidéki Szőgyén község turisztikai programtervét és a település jövőbeli vízióit.

CÉLKITŰZÉSEK:

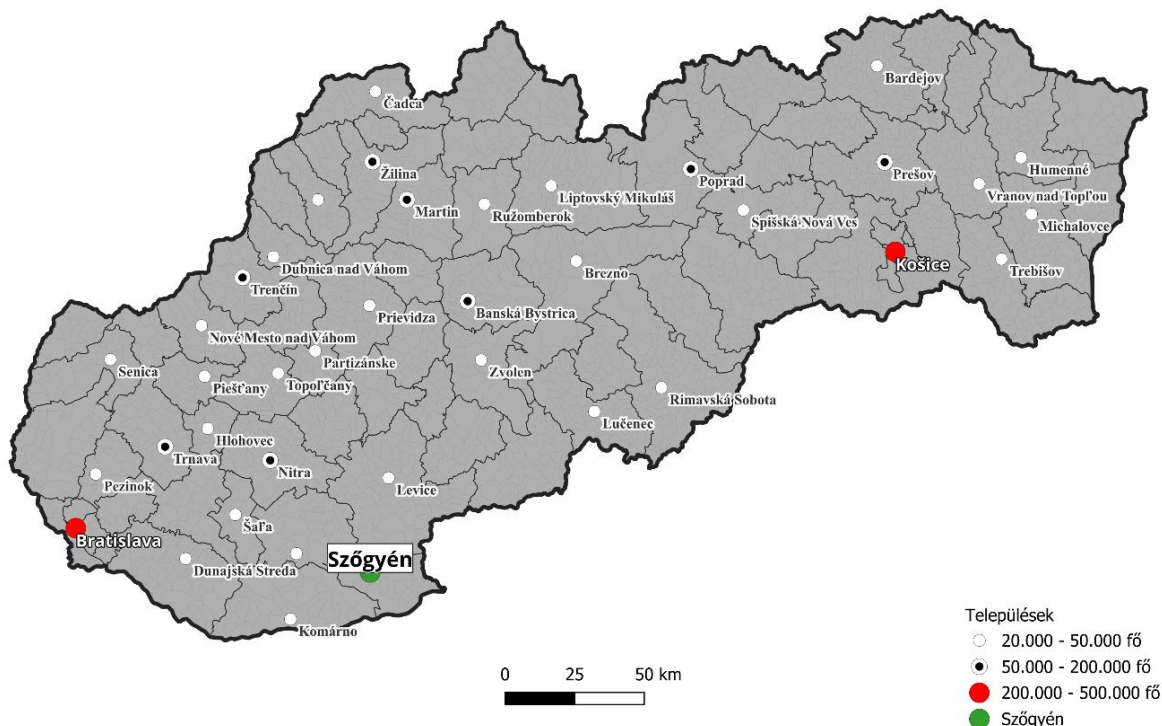
- Szőgyén idegenforgalmi pozíciójának erősítése a magyarországi turisták körében
- Helyi termékfejlesztés ösztönzése, települési márka kiépítése
- Turisztikai kínálat bővítése – szálláshelykapacitás és kiszolgáló infrastruktúra-fejlesztés
- A Pató Pál Fesztivál látogatottságának és programkínálatának növelése

A település bemutatása

Szőgyén települése a Kisalföld nagytáj Nyitra-Barsi halomvidékén, azon belül is a Garammenti-hátság területén fekszik. A nagyközség jogállású település Szlovákia Nyitrai kerületének Érsekújvári járásában található (73. ábra). A mintegy 250 m tengerszint feletti magasságú dombvidék kiváló lehetőségeket biztosít a mezőgazdasági tevékenységekre (mint például a szőlőtermesztés és borászat). Közúton a legközelebbi városi jogállású település a 25 km távolságra fekvő (közel 10 ezer fős lakosságú) Párkány, illetve a magyarországi ikervárosa, Esztergom. Hasonló távolságra található a Lévai járásban fekvő (kb. 6500 fős lakosságú) Zselíz, valamint 35 kilométeres közúti távolságra a Komáromi járás területén

található a (mintegy 7300 fős) Ógyalla. A járásszékhely 40 kilométerre fekszik Szőgyéntől. A több mint 36.000 fős lakosságú Érsekújváron koncentrálódnak a magasabb minőségű szolgáltatások. Emellett hasonló funkciót tölt be a Komáromi járás székhelye, a 3200 főt számláló Révkomárom.

71. ábra: Szőgyén földrajzi helyzete Szlovákia térképén

Saját szerkesztés

Szőgyén népességszáma a 2021-es népszámlálás alapján meghaladja a 2400 főt, melyből 1660 magyar nemzetiségű lakos (69%). A település lakossága 1910-ben szinte teljes mértékben (99%) magyar anyanyelvű volt, ám a 20. század során a nemzetiségi arányok megváltoztak – a betelepített német lakosság elmagyarosodása mellett a zsidó közösség deportálása, illetve 1948 után a csehszlovák-magyar lakosságcsere hatásai befolyásolták a település nemzetiségi viszonyainak alakulását. A szlovák lakosság száma folyamatosan növekedett a 20. század második felében, így napjainkban a számottevő magyarság mellett az államalkotó nemzet tagjai (25%) is jelen vannak a településen. A település mérete, illetve struktúrája 1944-ben ment át jelentős változáson, amikor két kisközség, Magyarszőgyén (32,6 km²) és a szomszédos Németszőgyén (20,88 km²) egyesítésével létrejött a mai formájában ismert Szőgyén nagyközség.

Történeti áttekintés

Szőgyén gazdag történelmi múlttal rendelkezik, ami megfelelő lehetőséget teremt a turizmus felvirágoztatására. A település már a kőkorszakban is lakott volt, melyre nemzetközi régészeti feltárások eredményei nyújtottak bizonyítékot. Számos egykori sír és használati tárgy látott napvilágot, melyek az unikális lengyeli kultúra lenyomatait őrzik. A legjelentősebb lelőhely a Busahegy, ahol több ezer éves kőszerszámokat és i.e. 4. évezredi településnyomokat találtak. A település ezidőtájt élte virágkorát. A fennmaradt örökség Európa-szerte ismertté vált archeológusi körökben – a közelmúltban több egyetem és kutatóintézet is érdeklődéssel kereste fel a települést.

A Busahegy később elnéptelenedett, majd az i.e. 3. évezredben újabb települések létesültek. Az első dokumentált lakók a kelták voltak, akik az i.e. 4. században érkeztek. Később a terület a Római Birodalom része lett, az i.sz. 5. században pedig megjelentek a hunok. Őket avarok, majd szláv morvák követték, míg a magyarok a 9. század végén telepedtek le. Az első írásos emlék a mai településről „Scheuden” néven 1156-ban keletkezett. 1242-ben a tatárok foglalták el, majd kivonulásuk után IV. Béla király szlovák és német telepeseket hívott ide. Körülbelül 40-50 német család érkezett, és a község két részre szakadt: Magyar-szőgyénre (Ungarica Villa Sceudin) és Németszőgyénre (Theutonica Villa Sceudin). Ezek a nevek megmaradtak egészen 1944. január 1-jéig, amikor a két település egyesült, és az új név Szőgyén lett.

A török háborúk idején Szőgyén stratégiai jelentőséggel bírt, és a helyi erődítmény az érsekújvári védelmi rendszer része volt. A Rákóczi-szabadságharc során a kurucok is elfoglalták a települést, majd 1710-ben pestisjárvány tizedelte meg a lakosságot. Az 1768-as vagyonösszeírás szerint a községben összesen 330 család élt, akik gazdálkodással foglalkoztak. Az 1848-as forradalom idején helyi nemzetőrség alakult, a századfordulón pedig növekedett a lakosság száma, és először merült fel a községek egyesítésének ötlete. A trianoni békeszerződés után Szőgyén Csehszlovákiához került. Az 1938-as határváltozások idején visszacsatolták Magyarországhoz, és 1943-ban a két község önkormányzata végül elfogadta az egyesítést. A második világháború alatt súlyos harcok zajlottak a község környékén, és 1945-ben a németek visszavonulásuk során felrobbantották mindkét templomot. A háborút követően 1946-ban megkezdődött a magyar lakosság kitelepítése Csehországba, majd az 1948-as kommunista hatalomátvétel után a mezőgazdaság kollektivizálása. Az oktatás területén jelentős fejlődés történt. Az első iskola 1827-ben épült, majd 1904-ben újabb intézmény létesült. A háború után nehézségek adódtak a szlovák nyelvű oktatás bevezetésével, de 1950-től ismét elindult a magyar nyelvű iskola is. Az intézmény 2003-ban Csongrády Lajos nevét vette fel. A 20. század második felében számos építkezés valósult meg, többek között sportpályák, kulturális központ, gyógyszertár, valamint közműhálózatok. A község fejlődése a mai napig folytatódik, külön figyelmet fordítva a történelmi és kulturális örökségre.

Szőgyén kulturális szerepe

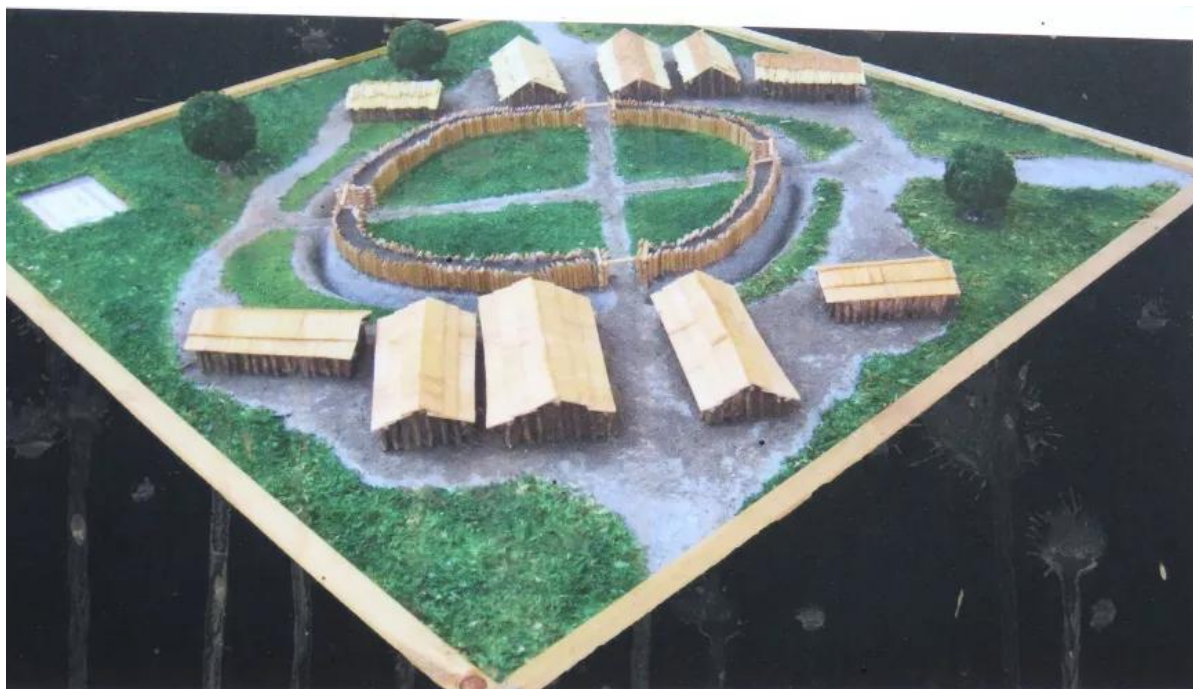
Szőgyén község kiemelkedő turisztikai látványossága a Tájház és a Régészeti Múzeum, amelyek a helyi történelem, népi kultúra és régészet egyedülálló gyűjteményét mutatják be. A létesítmény 2005-ben nyílt meg Nágel Dezső polgármester és Gudmon Ilona múzeumigazgató kezdeményezésére, azóta pedig a környék egyik leglátogatottabb helyszínévé vált.

A tájház autentikusan mutatja be egy 1920-as évekbeli szőgyéni parasztház mindennapjait. A kiállítótér négy részből áll: tisztaszoba, konyha, hátsó szoba és kamra. Az udvaron nyári konyha, ólak, istálló és egy mély kút is található. A kiállítás tárgyai helyi gyűjtésekből származnak, így hűen tükrözik a korabeli életet. Állandó kiállítása, „A kender útja,” bemutatja a kender feldolgozásának folyamatát, amely a paraszti gazdaság szerves része volt.

A tájház szomszédságában található régészeti múzeum a helyi ásatások során feltárt leleteket mutatja be. Kiemelkedő darabjai a Busahegyen feltárt 28.000 éves kőszerszámok és a lengyeli kultúra földvárának maradványai. A jövőbeli fejlesztési tervek között szerepel, hogy a busahegyi Holdszentély helyszínén az újkőkori erődítménynek emléket állító építményeket hozzanak létre. A korabeli erőd egyedi jelentőséggel bírt, mivel tájolásának köszönhetően minden 18,6 évente – legközelebb 2025 tavaszán – a Hold pontosan a kapuval szemben jelent meg, ami kiemelt csillagászati eseménynek számított. A naptárként is használt konstrukció a régészek körében Európa-szerte ismert ásatási helyszín, melynek leletei a szőgyéni múzeum kiállításán tekinthetők meg. Továbbá a múzeum betekintést nyújt a Szent Mihály-templom emlékeibe, melyek között számos érme, keresztény relikvia, kerámiaedény és fegyverek, valamint a község román kori aranyozott bronz feszülete is látható.

Az elmúlt évtizedekben a tájház és udvara számos hagyományőrző esemény, népi ünnep és közösségi rendezvény helyszíne volt. Az Interreg program keretében 2021-ben jelentős fejlesztések történtek: új pavilont, kültéri kemencét és piacot alakítottak ki, hogy még inkább megfeleljenek a látogatók igényeinek. A szőgyéni tájház és régészeti múzeum kiváló úticél a történelmi és kulturális turizmus iránt érdeklődők számára. A létesítmények nemcsak a helyi örökséget mutatják be, hanem interaktív programokkal, táborokkal és különleges eseményekkel is gazdagítják a látogatók élményeit. A településen működő termelői piac összefogja a környék vállalkozóit, és teret biztosít a helyi termékek értékesítésére.

72. ábra: A busahegyi Holdszentély rekonstrukciója

A falu központjában magasodik Szőgyén egyik legjelentősebb nevezetessége, a barokk stílusú Nagyboldogasszony-templom, amely méreteivel és gazdagon díszített belső terével nyugözi le az ide érkezőket. A helyiek művészetek iránti elkötelezettségét tükrözi a korábbi faluházból kialakított Szőgyéni Kortárs Galéria, ahol az 1999 óta működő Nemzetközi Képzőművészeti Alkotótábor több száz alkotását csodálhatják meg az érdeklődők.

Ezen túlmenően Szőgyén számos kulturális örökséggel rendelkezik, melyek megőrzése kiemelt prioritás a település lakói számára. A község gasztronómiai különlegességei, mint a híres túrós rétes, a „kúcsos” kalács és a kemencében sült lepény a helyi rendezvények elmaradhatatlan részei, amelyek a látogatóknak is ízeltőt nyújtanak a település ízeit őrző hagyományokból.

Emellett Szőgyén hírnevét a Petőfi Sándor művében szereplő Pató Pál helyi kötődése adta, aki itt élte le életét. Pató Pál (Pathó Páll) a község jegyzőjeként tevékenykedett, és az ő nevéhez fűződik a nemzetőrség megszervezése. Emlékét őrzi többek között a község háza előtt található szobor, illetve a szomszédságában lévő Pató Pál Étterem is, valamint a község kulturális életének egyik csúcspontja, a minden évben megrendezésre kerülő Pató Pál Napok, amely változatos programokkal, közösségi eseményekkel és a helyi hagyományok megidézésével vonzza a látogatókat.

Turisztikai attrakciók a térségben

Szógyén múltja ugyan számos történelmi és kulturális jelentőségű örökséget rejt magában, viszont nem rendelkezik turisztikai desztináció-menedzsment szervezettel. Ennek kiépítése kulcsfontosságú lehet a térség turizmusának felvirágoztatásában. A Vág-Garam köze és a Dunamente térségében található turisztikai vonzerővel rendelkező desztináció és az eköré szerveződő szolgáltatások, valamint a megfelelő minőségű infrastruktúra-hálózat kiépülésével Szógyén és térsége vonzó desztinációvá válhat a magyarországi látogatók számára.

A szakrális nevezetességek iránt érdeklődők számára a Bényben található apátsági templom és körtemplom, illetve a Szent László által emeltetett kápolna vonzó célpont lehet. A Szógyén és Kürt közötti tanösvényen végighaladva megtekinthető a két település római katolikus temploma. Kürt nevezetes búcsújáróhely – a Góré hegy lábánál fekvő Ciglédnél lévő fakereszt, illetve a szomszédságában emelt kápolna és forrás a vallási turizmus kiemelt célpontjai. A templomok iránt érdeklődő látogatók számára a garamkövesdi román kori építészeti műemlék ugyancsak vonzó állomás lehet.

A Dunamente és a Vág-Garam köze kulturális attrakciók terén is bőséges kínálatot nyújt. A régió gazdag történelmi és kulturális értékeivel vonzza a látogatókat, akik az autentikus élmények, a helyi hagyományok és különleges épített örökségek iránt érdeklődnek. A történelmi nevezetességek közül Léva vára, a révkomáromi erődrendszer vagy a borfői sziklaházak is attraktív turisztikai desztinációk. Emellett a térségben számos múzeum található, például a Babamúzeum Búacson, a Dunamocsi Múzeum, a Kelemantia Római Kori és Néprajzi Múzeum, valamint Révkomáromban a Duna Menti Múzeum és a Limes Galéria, továbbá Érsekújváron a Ernest Zmeták Művészeti Galéria és a Thain János Múzeum.

A rekreációs turizmus iránt érdeklődő látogatók számára a négycsillagos Wellness Hotel Patince széleskörű szolgáltatásokat nyújt. Hasonló portfólióval rendelkezik az esztergomi Grand Hotel és a szomszédságában található Aquasziget. A térségben található a bélai kastély (Château Bela), amely esküvő- vagy konferenciahelyszíneként is szolgál, valamint wellness és spa szolgáltatások mellett az aktív turizmus szerelmesei számára is bőséges lehetőségeket kínál. Termálfürdők találhatóak még továbbá Révkomáromban (Termálne kúpalisko Komárno), Érsekújváron (Kúpalisko Emila Tatárik), Bellegszencsen (Termálne kúpalisko Podhájska), Naszvadon (Thermal Nesvady) és Párkányban (Vadaš). Mindemellett a vízzel való kapcsolat a sportturizmus terén is meghatározó – ezek közül legnagyobb népszerűségnek a sporthorgászat és az evezős sportok örvendenek. Révkomárom, mint meghatározó regionális központ a turisztikai attrakciók terén is kiemelkedő teljesítményt nyújt – lovaspark, laser aréna, interaktív „ugriközpont” gyermekeknek, kerékpárútvonalak stb.

Mivel a térség kiváló mezőgazdasági adottságokkal rendelkezik, ezért a szőlőtermesztés és borászat is komoly hagyományokkal rendelkezik, ami a borturizmus számára előnyös lehetőségeket nyújt,

különösen Párkány és Kürt környékén – utóbbi településen mintegy 22 aktív borászat működik, és egy tematikus borút is megtalálható. Kürt a borok kedvelői számára vonzó célpont lehet, mivel a térségben immár több mint tíz éve működik Szlovákiai Autentista Borászok Szövetsége, akik küldetése, hogy megőrizték a hagyományos borkészítés folyamatát (biológiai növényvédelem és műtrágyák és segédanyagok mellőzése), és garantálják az úgynevezett natúrborok természetű karakterét és minőségét.

Turisztikai programterv: „kulturális kirándulás a Vág-Garam köze tájain és részvétel a szőgyéni Pató Pál Fesztiválon”

A Vág-Garam köze és a Dunamente értékes természeti, történelmi, néprajzi és kulturális örökség színhelye, ami az idegenforgalom szempontjából kiemelkedő potenciált hordoz magában. A turizmus egyes formái jelenleg is meghatározó részét képezik a régió gazdasági és társadalmi életének, ám az összehangolt, komplex jellegű turisztikai desztináció-menedzsment eddig még nem jött létre. Szőgyén községe elkötelezett a térség turizmusának felvirágoztatása iránt.

A projekt keretében a helyi szereplőkkel együttműködve dolgoztunk ki egy turisztikai programcsomagot, melynek célja, hogy a szőgyéni értékeket megismertesse a magyarországi látogatókkal, ezáltal növelve a felvidéki régió idegenforgalmi jelentőségét. Szőgyén helyi önkormányzata évek óta – 2024-ben tizenhetedik alkalommal – rendezi meg a Pató Pál Napok eseményt, ami elsősorban a helyi és a szomszédos települések lakossága körében vált népszerűvé. A rendezvény fókuszában a helyi kulturális csoportok bemutatkozása, a gasztronómia különlegességek elkészítése és különféle barátságos sportmérkőzések álltak. A település célja, hogy Szőgyén versenyképes turisztikai desztinációként jelenjen meg az anyaországi turisták körében is, és a tágabb vonáskörzetből is érkezzenek látogatók. A nagymúltú Pató Pál Fesztivál eddig is közkedvelt eseménynek számított, ám 2025. július 5-én az eddigieknél nagyszabásúbb rendezvény kerül megrendezésre. Az új köntösbe bújtatott fesztivál tervezési szakaszában kiemelt prioritást élvezett, hogy a programkínálat diverzitása egyaránt ötvözze a helyi lakosság és a vendégként érkező anyaországi turisták igényeit.

A térség turisztikai szempontból sokszínűnek tekinthető, így kiváló lehetőséget biztosít egy többnapos komplex turisztikai programcsomag kialakításához, ami egyaránt tartalmaz vallási, kulturális, gasztronómiai és rekreációs turisztikai elemeket (ld. 1. melléklet). A turisztikai programterv célja, hogy a tervezett időpontban (2025.07.03-05.) várhatóan 200-250 fős többletturistaforgalmat generáljon az érintett településeken és térségében – majd ennek következtében további kijelölt időpontok keretében. Ennek érdekében a programcsomag megjelent a turisztikai ügynökségek portfóliójában is. A háromnapos szervezett utazás célcsoportja elsősorban a Budapest és a budapesti agglomerációban élő

közép- és szépkorú értelmiségiek, akik érdeklődést mutatnak a néprajzi, történelmi és vallási kötődésű emlékek iránt, valamint előszeretettel fedezik fel a vidéki térségekben rejlő értékeket. Ezen szellemiség mentén az utazás során a résztvevők megtekinthetik az esztergomi bazilikát, valamint a szomszédságában lévő vármúzeumot és királyi palotát, ezt követően a Felvidékre érve elsőként Révkomárom városát ismerhetik meg, ezen belül is betekintést nyerhetnek a katonai erődrendszerek rejtelseibe, valamint megismerkedhetnek a város nevezetességeivel, mint például a Zichy-palotában működő Duna Menti Múzeummal. A Vág-Garam tájaira vándorolva a lévai vár és az itt található Barsi Múzeum, valamint az unikális borfői sziklába vájt lakások látványa nyújt felejthetetlen élményt. A kulturális jellegű programpontok mellett a rekreációs időtöltésre is lehetőség nyílik az esztergomi Aquasziget Élményfürdő jóvoltából. Mindemellett a gasztronómia különlegességek, sajt- és borkóstolók teszik teljessé az élményt. A kirándulás záróakkordjaként a résztvevők ellátogathatnak a szőgyéni Pató Pál Fesztiválra, ahol a bájos kisközség folklórájának, történelmének, gasztronómiájának megismerése mellett bekapcsolódhatnak a helyiek által is közkedvelt Parasztolimpia különböző versenyszámaiba, és különféle interaktív programokon vehetnek részt: lovaskocsizás, táncház, tematikus Slam Poetry előadás, mesekocsmá, pajtakvíz, fotószínház és réteskészítés. Mindemellett Szőgyén idegenforgalmi szerepének erősítése és népszerűsítése érdekében megvalósul a Pató Pál brand kiépítése, ami egyaránt tartalmaz gasztronómiai- (kisüzemi sörök, házi készítésű lekvárok stb.), ruházati- és egyéb szuvenirtermékeket. Ennek egyik kiemelt eleme a korábban már forgalmazott Pató Pale Ale sör revitalizálása – ami a fesztivál keretében lesz első ízben kóstolható. A helyi márka megvalósulása azon túl, hogy öregbíti a község legendás alakjának hírnevét, elősegíti a helyi termékek forgalmazásával járó pozitív gazdasági hatások érvényesülését. A Pató Pál brand továbbá ösztönözheti szőgyéni és a szomszédos településeken élő vállalkozók közötti kohéziós kapcsolatok elmélyülését.

Szőgyén jelenleg csupán egynapos programkínálatot képes nyújtani. A többnapos idegenforgalmi tevékenységek megvalósulásához elengedhetetlen a megfelelő minőségű és mennyiségű szolgáltatások rendelkezésre állása, ám Szőgyén esetében ez csupán korlátozottan biztosított. A szálláshelykapacitások növelése ugyancsak a helyi vállalkozások aktivitásának és intenzitásának növekedését szorgalmazza. A szomszédos települések és jelentősebb regionális központok becsatornázásával azonban már jelenleg is megvalósítható egy többnapos komplex turisztikai programcsomag összeállítása.

Mellékletek

1. számú melléklet: A kulturális kirándulás a Vág-Garam köze tájain és a szőgyéni Pató Pál Fesztivál részletes programterve

1. nap: 2025. július 3. (szombat)																													
Időpontok	7:00-7:30	7:30-8:00	8:00-8:30	8:30-9:00	9:00-9:30	9:30-10:00	10:00-10:30	10:30-11:00	11:00-11:30	11:30-12:00	12:00-12:30	12:30-13:00	13:00-13:30	13:30-14:00	14:00-14:30	14:30-15:00	15:00-15:30	15:30-16:00	16:00-16:30	16:30-17:00	17:00-17:30	17:30-18:00	18:00-18:30	18:30-19:00	19:00-19:30	19:30-20:00	20:00-20:30	20:30-21:00	
Programok	Gyűlés Utazás: Budapest-Esztergom kező	Érkezés, Utazás: Budapest-Esztergom mosdó	Érkezés, Utazás: Budapest-Esztergom mosdó	1. csoport: Vármúzeum 2. csoport: Vármúzeum	1. csoport: Bazilika, 2. csoport: Vármúzeum	1. csoport: Bazilika, 2. csoport: Vármúzeum	1. csoport: Vármúzeum; 2. csoport: Bazilika	Ebéd: Prímás Pince és boralagút	Utazás: Esztergom-Révkörmárok Érkezés, parkolási mosdó	Érkezés, parkolási mosdó	Duna Mentéi Múzeum: Zichy palota	Városi séta	Indulás, Révkörmárok-Esztergom	Utazás: Esztergom	Vacsora: Grand Hotel Esztergom	Utazás: Esztergom	Utazás: Esztergom	Utazás: Esztergom	Utazás: Esztergom	Utazás: Esztergom	Borvacsora a Világi Borászathoz	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba
2. nap: 2025. július 4. (péntek)																													
Időpontok	7:00-7:30	7:30-8:00	8:00-8:30	8:30-9:00	9:00-9:30	9:30-10:00	10:00-10:30	10:30-11:00	11:00-11:30	11:30-12:00	12:00-12:30	12:30-13:00	13:00-13:30	13:30-14:00	14:00-14:30	14:30-15:00	15:00-15:30	15:30-16:00	16:00-16:30	16:30-17:00	17:00-17:30	17:30-18:00	18:00-18:30	18:30-19:00	19:00-19:30	19:30-20:00	20:00-20:30	20:30-21:00	
Programok	Büféreggeli: Grand Hotel Esztergom	Érkezés, Utazás: Budapest-Esztergom mosdó	Érkezés, Utazás: Budapest-Esztergom mosdó	1. csoport: Vármúzeum 2. csoport: Vármúzeum	1. csoport: Bazilika, 2. csoport: Vármúzeum	1. csoport: Bazilika, 2. csoport: Vármúzeum	1. csoport: Vármúzeum; 2. csoport: Bazilika	Ebéd: Prímás Pince és boralagút	Utazás: Esztergom-Léva	Érkezés, parkolási mosdó	Bars Múzeum	Utazás: Léva-Borfő	Borfői szikla vésétt házak	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba	Utazás: Borfő-Helemba
3. nap: Pató Pál Fesztivál 2025. július 5. (szombat)																													
Időpontok	7:00-7:30	7:30-8:00	8:00-8:30	8:30-9:00	9:00-9:30	9:30-10:00	10:00-10:30	10:30-11:00	11:00-11:30	11:30-12:00	12:00-12:30	12:30-13:00	13:00-13:30	13:30-14:00	14:00-14:30	14:30-15:00	15:00-15:30	15:30-16:00	16:00-16:30	16:30-17:00	17:00-17:30	17:30-18:00	18:00-18:30	18:30-19:00	19:00-19:30	19:30-20:00	20:00-20:30	20:30-21:00	
Helyszín	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	Esztergom Grand Hotel	
Autóbusz	Büféreggeli a hotel éttermében	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	Utazás: Esztergom-Szőgyén	
Szőgyéni temető																													
Tájútazó																													
Iskolaudvar																													
Tájútazó, pöfő																													
Szőgyéni pincék																													
Fő tér																													

Ábrajegyzék

1. ábra: A GDP egy lakosra jutó összege (EUR) 2021.	22
2. ábra: Az EU27 átlagának arányában mért egy főre eső GDP 2021-ben (%) és annak változása 2011-2021 között	24
3. ábra: Egy lakosra vetített K+F ráfordítások (GERD) a Kárpát-medence régióiban (NUTS 2) 2021. (EUR)	25
4. ábra: GDP-arányos K+F ráfordítások (GERD) a Kárpát-medence régióiban (NUTS 2) 2021. (%)	26
5. ábra: A K+F+I szektorban foglalkoztatottak létszáma az összfoglalkoztatotti létszám arányában (%)	26
6. ábra: Az alvó (0 fős) vállalkozások aránya a Kárpát-medence megyéiben (NUTS 3) 2021. (%)	27
7. ábra: A vállalkozássűrűség (az 1000 főre jutó vállalkozások száma) a Kárpát-medence megyéiben (NUTS 3) 2021. (db)	28
8. ábra: Az 1-9 fős mikro- és kisvállalkozások aránya a valós működő vállalkozásokon belül a Kárpát-medence megyéiben (NUTS 3) 2021. (%)	29
9. ábra: A megszűnt vállalkozások aránya az összes vállalkozáson belül a Kárpát-medence megyéiben (NUTS 3) 2021. (%)	30
10. ábra: Egy vállalkozásra, valamint egy alkalmazottra jutó nettó árbevétel 2021. (millió EUR)	30
11. ábra: Ipari foglalkoztatottak aránya a kereskedelemben foglalkoztatottak számához képest 2021. (%)	31
12. ábra: A népesség változása 2015-2022 között a 2014. bázisévhez képest (%)	33
13. ábra: A nők és férfiak átlagéletkora 2022.	34
14. ábra: A nők és férfiak átlagéletkorának változása 2011. és 2022. között (év)	34
15. ábra: A 65 év felettek aránya az aktív korú (15-64 éves) népességhez képest (%)	35
16. ábra: Termékenységi ráta alakulása 2017. és 2022. között	35
17. ábra: Termékenységi ráta NUTS 3 szintű területi megoszlása 2022.	36
18. ábra: A nők medián életkora a szüléskor 2022.	37
19. ábra: Nettó migrációs ráta alakulása 2014.	38
20. ábra: Nettó migrációs ráta alakulása 2020-ban a COVID világjárvány első évében	38
21. ábra: Bevándorlás alakulása (fő)	39
22. ábra: A foglalkoztatottak száma 1000 lakosra vetítve (fő)	40
23. ábra: Foglalkoztatottak aránya az aktív korú népességben belül (%)	40

24. ábra: A foglalkoztatottak számának területi eloszlása 2022. (ezer fő).....	41
25. ábra: Munkanélküliségi ráta az aktív korú népességhez viszonyítva (%)	42
26. ábra: Munkanélküliségi ráta 2023. (%).....	42
27. ábra: A kevesebb, mint általános és a legfeljebb általános és alsó középfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 15-64 éves korosztályon belül (%).....	43
28. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának alakulása a 15-64 éves korosztályon belül (%).....	44
29. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának területi megoszlása a 15-64 éves korosztályon belül (%)	44
30. ábra: A felnőtt aktív lakosság körében az oktatásban és a képzésben való részvétel aránya 2011 és 2023 között (%).....	46
31. ábra: A felnőtt aktív lakosság körében az oktatásban és a képzésben való részvétel változása 2011 és 2023 között (%).....	46
32. ábra: A Kárpát-medence településhálózatának súlyponti elemei.....	47
33. ábra: A gyorsforgalmi úthálózat sűrűsége (km/ezer km ²) és változása 2014-2022 között	49
34. ábra: Gyorsforgalmi úthálózat aránya a teljes úthálózaton belül (%) 2022.	49
35. ábra: A vasúthálózat sűrűsége (km/ezer km ²) és változása 2014-2022 között	50
36. ábra: Villamosított vasútvonalak aránya a teljes vasúthálózaton belül 2022. (%).....	51
37. ábra: Vezetékes ivóvízzel ellátott lakosság aránya (%)	52
38. ábra: Szennyvízcsatorna hálózatra kapcsolt lakosság aránya (%)	53
39. ábra: Hulladéklerakó létesítmények száma (db) 2022.	53
40. ábra: Hulladék hasznosítás létesítményeinek száma (db) 2022.....	54
41. ábra: Keletkezett kommunális hulladék mennyisége egy főre vetítve (kg)	55
42. ábra: Az újrahasznosított kommunális hulladék aránya (%)	56
43. ábra: Internet hozzáféréssel rendelkező háztartások aránya az összes háztartáson belül (%) 2023.....	57
44. ábra: Túlszűfolt háztartások arányának átlaga.....	58
45. ábra: Fürdőszobával, zuhanyzóval nem rendelkező lakásban élő lakosság aránya (%)	59
46. ábra: Energetikai célú gázfogyasztás alakulása ezer lakosra vetítve (Terajoule)	60
47. ábra: A háztartások villamosenergia felhasználása ezer lakosra vetítve (Gigawattóra)	61
48. ábra: Nettó villamosenergia termelés ezer főre vetítve (Gigawattóra)	62

49. ábra: Megújuló energiaforrásból származó energia aránya (%)	62
50. ábra: Megújuló energiaforrásból származó villamosenergia aránya (%)	63
51. ábra: Megújuló energiaforrásból származó fűtési és hűtési energia aránya (%)	63
52. ábra: Rendelkezésre álló kórházi ágyak számának változása ezer főre vetítve (db)	64
53. ábra: Rendelkezésre álló kórházi ágyak számának területi eloszlása ezer főre vetítve 2022-ben (db)	65
54. ábra: Százezer lakosra jutó kórházi foglalkoztatottak száma (fő)	65
55. ábra: Kisgyermekkorú nevelésbe beiratkozott tanulók száma NUTS 2 régiók alapján 2022-ben és változása 2015-2022 között	66
56. ábra: Alapfokú oktatásba beiratkozott tanulók száma NUTS 2 régiók alapján 2022-ben és változása 2015-2022 között	67
57. ábra: Felsőoktatásba beiratkozott hallgatók száma NUTS 2 régiók alapján 2022-ben és változása 2015-2022 között	68
58. ábra: Az ÜHG kibocsátás alakulása a Kárpát-medence országában (ezer tonna)	69
59. ábra: Az egy főre jutó ÜHG kibocsátás a Kárpát-medence egyes országában (tonna, 2022)	70
60. ábra: Az egy főre jutó PM10 mennyiségének alakulása a Kárpát-medence egyes országában (kg)	70
61. ábra: Az egy főre jutó belföldi anyagfelhasználás alakulása a Kárpát-medence egyes országában (tonna)..	71
62. ábra: A Water Exploitation Index (WEI+) értékének alakulása a Kárpát-medence egyes országában (%)	72
63. ábra: A megújuló energia aránya a végső energiafelhasználáson belül a Kárpát-medence egyes országában (%)	73
64. ábra: Mezőgazdasági hasznosítású területek aránya a Kárpát-medence egyes régióiban (2018, %)	74
65. ábra: Az erdőszültség aránya a Kárpát-medence egyes régióiban (2018, %)	74
66. ábra: A jelentős környezetterheléssel járó tevékenységek által használt területek aránya a Kárpát-medence egyes régióiban (2018, %)	75
67. ábra: A biogazdálkodás aránya a mezőgazdasági hasznosítású területek arányában a Kárpát-medence egyes országában (%)	76
68. ábra: Az öntözhető terület nagysága a mezőgazdasági terület arányában a Kárpát-medence egyes régióiban (% , 2016)	77
69. ábra: A védett területek nagysága az ország területének arányában (% , 2021)	78
70. ábra: A környezetvédelemmel kapcsolatos kiadások a GDP arányában a Kárpát-medence egyes országában (2021)	78

71. ábra: Szőgyén földrajzi helyzete Szlovákia térképén.....	80
72. ábra: A busahegyi Holdszentély rekonstrukciója	83